GÂNDIREA

Nr. 12

ZECE ANI

DE

CEZAR PETRESCU şi NICHIFOR CRAINIC

PE CÂND ERAM MAI TINERI...

Priveşti îndărăt.

Crezi că ai lăsat o faptă. Şi nu te regăseşti decât pe tine şi nu mai vin către tine decât amintirile tale. Fapta s'a desprins demult de efemera-ţi trecere: te-a lăsat să vagabondezi, în nestatornicia ta primitivă, spre toate zările, sub toate constelaţiile, mânat de toate vânturile. Ea a rămas la viaţa ei proprie. Şi-a înfipt temelii mai profunde şi mai vaste decât ai fi cutezat tu să-i nădăjduieşti. Te-a depăşit. Te întorci la ea cu intimidare. Şi te surprinde că în tinereţea ta bătăioasă şi nomadă, ai avut cândva — nu atâta entuziasm, ceeace intră în natura generoasă a tinereţii — dar mai ales atâta tenacitate, pentru a preface un gând fluturatec într'un început de asemenea faptă.

A fost într'adevăr atunci, un miracol. Iar acum, înţelegi că s'a săvârşit peste tine, dintr'o poruncă a timpului, plutind în nevăzut şi folosindu-te doar ca o trecătoare unealtă.

Gândirea împlineşte zece ani. Mi se atribuie virtutea de a-i fi dat viaţă în anii cei mai nesiguri ai începutului, când încă abia îşi dibuia un drum al ei şi cu atât mai mult nu era încă vrednică să taie drum rectilin şi adânc, spiritualităţii româneşti. Meritul îmi pare mult mai neînsemnat şi mai şubred. O spun, nu din umilitate. Ci din melancolica şi vai! neîndoioasa constatare, că dela strădania cea mai anevoioasă am lipsit. Sau în orice caz, am fost un tovarăş lăturalnic şi pus la adăpost.

Acestei reviste nu i-am dat nimic din viaţa mea, cum socotea un cronicar generos, mai deunăzi. Nu-mi datoreşte nimic. Ii datoresc eu, dimpotrivă, minunea pentru mine hotărîtoare, de a-mi fi descoperit ea o axă unei existenţe scriitoriceşti, care putea să aibă alt destin sau poate nici unul. Iar când această existenţă s'a aflat statornicită într'un făgaş calm şi cruţat de alte ispite, cu un egoism vecin ingratitudinei, dela lupta cea grea a *Gândirei*, am stat alături, lăsând povara să apese numai pe umerii tovarăşilor, şi tot lor, neplăcerea asprelor vremi de harţă cu adversarii lipsiţi de loialitate şi adesea cu desertiuni lipsite de eroism. Răsplata biruinţelor se cuvine aşa dar acestor prieteni, fideli la postul lor, în faţa tuturor potrivnicilor.

Eu culeg cu mâna uşoară, câteva albe şi proaspete flori de amintiri, dintr'un câmp care nu era încă organizat pentru răsboiu de durată şi unde bucuria victoriei nu cunoştea amărăciunea absenţilor la apel.

Da. Aceasta a fost. Ne aflam acum zece ani mai tineri, iar tinereţea noastră nu era decorată de nici o ambiţie, care pune livid stigmat pe buzele atâtor tinereţi presente.

Se afla în vremea aceea, la Cluj, o gălăgioasă colonie de juni cărturari sosiţi din toate ungherele vechiului regat, să cunoască o ţară nouă, înzestrată în himerica noastră închipuire cu toate darurile unui pământ al făgăduinţei. Ne atribuiam o chemare mesianică. Făceam jurnalism, pentru toate partidele. Dar spre uimirea neputincioasă a şefilor politici, cari plăteau ziarele să se sfăşie între ele şi să pună sământă de vrajbă între alegători, peste voinţa lor şi peste capetele lor, dădusem presei ardelene o faţă unică şi stranie, rămasă şi acum în amintirea lectorilor. Erau patru gazete adverse, a patru partide purcese să se extermine numai decât de pe faţa Ardealului şi în foile acele, printr'un tacit consimţimânt, în loc de patetice injurii şi de viclene atacuri la cinstea şi la viaţa privată a foştilor, a presenţilor sau viitorilor miniştri, redactorii dădeau întâietate problemelor generale şi faptelor de cultură românească. Găsisem o tradiţie veche a locului, cu foile lui cuminţi, pentru un popor sănătos şi nepervertit. Ţineam să o păstrăm şi să o primenim, noi, aceştia, mosafirii, fiindcă păstrătorii fireşti se lepădaseră de scutul ei pentru a îmbrăca straiul de paiaţă al politicei, cu nelipsitul zurgalău în canaful scufiei.

O generaţie tânără de cărturari ardeleni, nu exista atunci decât prin prea puţini representanţi. Emil Isac, Lucian Blaga, Aron Cotruş, pictorul Demian şi cine încă? E de mirare răsfoind gazetele şi revistele din acel timp, cât de uşor îi numeri pe degetele unei singure mâni. Cinci ani de răsboiu, sub steagul monarhiei, decimase acest tineret pe câmpurile de bătălie dela Isonzo, dela Rudnic, pe frontul Galiţiei sau în prizonieratul din gheţurile Siberiei. Rezerva încă mai proaspătă, de pe băncile şcolii, fusese sugrumată de o învăţătură streină, care ignora tot ce era şi ar fi putut să fie românesc.

Colonia noastră de regăţeni îşi însuşise astfel, eroic şi romantic, datoria de a înnoda un fir rupt.

Ne îndemna mai mult la aceasta, nivelul ridicat al ziarelor şi revistelor maghiare, scrise de publicişti de mâna întâia, refugiaţi în Ardeal, pentru a se pune la adăpost de represiunile regimului hortist, încă plin de mânie şi însetat de răsbunare, cu intelectualii celor două revoluţii din Ungaria: a lui Karoly şi a lui Bela-Kuhn. Ne îndemnau şi tipăriturile saşilor, dela Sibiu şi Braşov, cu vechea lor tradiţie de cultură. Cu aceşti confraţi întru scris şi adversari în opinii, ne aflam adesea în camaraderească şi stimulentă companie. Peste mesele noastre de atunci, am întins întâia oară puntea unui început de cunoaştere de la popor la popor, de la cultură la cultură şi de la scriitor la scriitor, care putea să însemne şi un început de prietenie.

In acest timp, Ardealul politic românesc se organiza pentru războiul fratricid, cu roadele pe atunci numai acre, iar astăzi atât de amare.

Ne-am simţit deodată singuri, streini de ambiţiile şi de urile care voiau să ne folosească; întâia oară s'a deşteptat instinctul solidar, nu de luptă, ci de conservare şi de apărare, al generaţiei. Eram cu toţii mai tineri de treizeci de ani. Şi ne aflam rupţi cu un veac, de cei cari împliniseră patruzeci. Scrisorile prietenilor rămaşi departe, la Bucureşti, la Iaşi, la Cernăuţi, la Chişinău, la Craiova, ne aduceau printre rânduri, neliniştea aceleiaşi sensaţii de singurătate. Era aşa dar, o suferinţă comună, deşi ne aflam atât de risipiţi.

— Ceeace ne-ar trebui nouă, ca să ne cunoaştem şi să ne găsim drumul, ar fi o revistă... A noastră, scrisă de noi, pentru noi...

Cuvântul îl rostise cineva, între câţiva prieteni, adunaţi pe băncile din parcul Clujului, în faţa lacului mic cât o farfurie. Cine îl spusese nu-mi amintesc bine. Poate eu. Poate altul. Ştiu bine doar, că atât am adăogat:

— S'ar numi bunăoară *Gândirea*... Şi dacă nu apare acum, cât îi simţim nevoia, într'o lună, n'are să mai apară niciodată. Ceilalţi, m'au privit cu mirare şi neîncredere:

— Cum într'o lună?... Aceasta cere bani, organizaţie, apeluri la cititori, afişe, prospecte, o redacţie, o administraţie... Atâtea!...

Şi tuturor li s'a părut un proect himeric. Toţi o doreau această *Gândire*; tuturor le era teamă de lupta cu materia.

— Are să apară peste o lună! mi-am dat cuvântul. Şi peste două săptămâni, avem să ne adunăm iarăşi, să pregătim sumarul primului număr...

Mărturisesc că în clipa aceia, m'am simţit luându-mi cu uşurătate, o obligaţie gravă şi decisivă nu numai faţă de prietenii adunaţi ca exilaţii unei generaţii pe băncile din parcul Clujului, dar faţă de toţi cei de departe, şi încă faţă de alţi camarazi încă necunoscuţi, ascunşi în destinele viitorului. Imi luam, mai mărturisesc, o obligaţie şi faţă de mine. Imi descoperisem într'o fulgurantă revelaţie, o axă verticală, străpungând însfârşit un centru de gravitate stabil, într'o viaţă instabilă ca a mea de până atunci, purtându-mă dela Iaşi la Bucureşti, dela Bucureşti la Cernăuţi, dela Cernăuţi la Chişinău, dela Chişinău la Cluj, dela oraş la ţară şi dela ţară la oraş, cu lăzile de cărţi după mine şi cu un vraf de manuscrise: nuvele, fragmente de roman, povestiri şi esseuri, din care nu citisem nimănui nimic, dintr'un turbure amestec de orgoliu şi de neîncredere.

Apariţia acestei reviste *Gândirea*, cristaliza brusc elementele fluide ale unei existenţe de risipelnic diletantism. Prin ea mă regăseam. Din suprapunerea perfectă a ceea ce dorea subconştientul instinctului meu de conservare şi a ceea ce doreau prietenii mei, cunoscuţi şi încă necunoscuţi; din această rară şi norocoasă coincidenţă, a luat revista noastră o atât de repede fiinţă şi atât de temeinică dela început.

Ne aflam la Cluj, pe atunci: Lucian Blaga, Adrian Maniu, Gib. I. Mihăescu, Radu Dragnea, Emil Isac, Demian...

Am scris prietenilor dela Bucureşti: Ion Pillat, Ion Vinea, Em. Bucuţa, Pamfil Şeicaru, Victor Ion Popa, Vintilă Russu Şirianu. Am trimis ştire altor prieteni dela Iaşi: Demostene Botez, fraţii Al. şi Ionel Teodoreanu, Al. Al. Philippide. Prietenilor dela Viena: Nichifor Crainic şi Al. Al. Busuioceanu.

Graba cu care am primit răspunsurile şi bucuria luminoasă a acelor răvaşe, manuscrisele sosite cu întoarcerea poştei şi acele atât de generos promise, dovedeau că a noastră chemare cădea la timp şi fusese pregătită de o goală aşteptare, de prea multe făgădueli prea ades amăgite.

Luasem hotărîrea cu uşurătate. Contractam o datorie grea şi cu termene fără iertare.

Toţi ne întrebau sub al cui scut ne-am pus. De ce pulpană ne ţinem. Am răspuns că nu ne aflăm sub nici un scut; că nu ne-am acăţat de nici o pulpană; că înţelegem să plecăm la drum cu toată inexperienţa noastră şi fără nici o benedicţiune a nici unui miruitor de talente şi patron de şcoală literară. Răspunsurile au fost mai însufleţite, manuscrisele s'au adunat mai prompt atunci, să îndestuleze cinci numere, înainte de apariţia celui dintâi.

Aceasta ne-a dat îndârjire şi ne-a călit încrederea.

Ne aflam pe drumul cel bun.

Pentru a înţelege atmosfera în care lua fiinţă *Gândirea* şi nevoia de limpezire în care se afla generaţia noastră neliniştită de atunci, e destul să le încadrăm în atmosfera de după răsboiu a întregei Europe, de acum zece ani, aşa cum avea să o definească puţin mai târziu Marcel Arland, cu diagnosa unui nou „rău al veacului". Ne aflam sub un cer deşert de constelaţii. Toate erau uzate. Lipsea steaua polară. Toate drumurile erau deschise. Dar toate nesigure. Turburi erau căile din afară, turburi şi cele lăuntrice, din noi, care duceau atunci la propria noastră limpezire.

Imi sunt neuitate şi scumpe, amintirile după amiezilor şi serilor din acel an, când rătăciam cu Lucian Blaga pe ţărmul deşert al Someşului; sau când Adrian Maniu bătea

cu un deget uscat de strigoiu în ușa încăperii mele dela al treilea etaj, unde n'ar fi încăput nici cinci oaspeți, sau nesfârșitele conciliabule cu Gib. I. Mihăescu, la restaurantul cu grădina bizară, cu mesele verzi și cu frunzele pomilor decupate artificial în zinc în lumina cretoasă a becurilor, ca o variantă maghiară a „Grandiflorei"; toate acele săptămâni de proecte, de calcule, de lecturi ale răvașelor și manuscriselor primite, ne depărtau de realitatea ostilă din juru-ne, ne dădeau însfârșit sensul vieții pentru care fusesem urziți.

— Știi? Am primit ceva dela Crainic. Să-ți citesc scrisoarea...

— Avem o poesie dela Demostene Botez.

— Pillat e de idee să facem neapărat și un supliment artistic...

Alte calcule, alte facturi de la zincografie și alte devize dela tipograf...

Pentru trecerea în fapt a acestor proecte, am avut în acel an, buna tovărășie a unui confrate de jurnalism, prietenul D. I. Cucu, încăpățînat până la eroism, în luptă cu paginatorul, corectorii, furnisorii de hârtie — mici, dar decisive mizerii de tehnică, fără de a căror înfrângere, *Gândirea* noastră ar fi rămas în stare de dorință și proect. Cu bietele noastre chenzine de gazetari, scomptate pe trei luni înainte, am plătit cele dintâi numere ale revistei și garanția tipografiei. Niciodată o sărăcie n'a fost mai optimistă și nici n'am răspuns cu un ton mai desprins de cele pământești, proprietarului care ne amintea că am rămas în întârziere cu achitarea chiriei. Ce însemnătate puteau să aibă asemenea preocupări vulgare, când numărul prim al revistei noastre era gata în spalturile tipografiei și nu aștepta decât un cuvânt înainte, pentru cititori?

Deschid acest prim număr astăzi și recitesc acest cuvânt înainte cu o emoție pe care n'am cunoscut-o. Ce-am făgăduit oare mai mult decât ne-a fost în putere să realizăm? Alcătuite împreună cu Adrian Maniu, mai mult de lirismul lui poetic, decât prin prosaica mea contribuție, aceste *Cuvinte pentru drum*, făgăduiesc ceiace faptele și timpul n'au desmințit, după zece ani:

„E obiceiul ca atunci când pornești o revistă, să o călăuzești cu o explicație sau un program. Nu vrem să ne exagerăm nici puterile, nici făgăduelile...

Nu este în puterea noastră, a celor mici de azi, să păstrăm înălțimea celor mari cari au mutit. Vie alții, fiindcă trebuie să vie, fiindcă țara are nevoie de lumina *Gândirii*, cum a avut odinioară nevoe de gândul consolator al *Luceafărului*.

Nu suntem noi cei chemați — înalță-se alții !.

Să mai răspundem de ce mai apărem? Dar primăvara de afară, de ce-și ridică din țărână lumina florilor?. Sunt unele mai sărace, altele mai bogate, dar toate divine, ca simbol al Invierii.

Drumul e deschis. Pentru cei scârbiți de politică nouă, pentru cei desamăgiți de făgădueli și teorii căzute dela primul sbor ca pasările cu aripi retezate — *Gândirea* vrea să fie un prieten. Drumul nostru va trece uneori prin paragini pustii, dogorite de soare amețitor — drumuri pline de praf și lătrături de câini. Va trece și pe sub asfințituri și răsărituri — și poate și sub acele nopți fără luceferi, în care numai pulberea din calea robilor e lumină.

Incă ceva. Mai e obiceiul ca atunci când închei această primă pagină, să arăți un criteriu, un program de activitate fixă, un sistem după care întreg grupul, va intra în bloc, în nemurire. Cu asemeni programe infalibile, pierd și jucătorii de ruletă și au pierit și multe reviste.

Nu ne-am strâns laolaltă, să fim mai tari ca turmă. Pe drumul *Gândirii* fatal fiecare e răsleț și izolat. Drumul e deschis —altul pentru fiecare ; și înțelegem a recunoaște

dela primul pas, că fiecare va ajunge acolo, unde puterile sale sunt înstare să-l ducă.

Obicinuiţii drumeţi au o traistă cu merinde pentru ei. Scriitorii însă, ca şi în străvechiul vis biblic, trebue să poarte pe frunte azimile din care păsările cerului şi flămânzii lumii, vin şi pradă.

Vom da tot ce avem mai bun şi vom da până ce prin puterea altora, darul nostru va fi de prisos".

Acestea le făgăduiam cititorilor acum zece ani. Ne pare că n'au fost făgădueli mincinoase şi ne încântă acum, bărbăteşte, gândul că nu ne-am exagerat în tinereţea de atunci, puterile.

Drumul cel mai greu a fost străbătut. Şi a fost aşa cum îl ştiam. A trecut şi prin paragini pustii; drumuri pline de praf şi lătrături de câini. A trecut şi pe sub răsărituri şi asfinţituri, precum şi sub acele nopţi fără luceferi, în care numai pulberea din calea robilor e lumină.

Treptat, drumul *Gândirii*, s'a confundat limpezindu-se, cu drumul spiritualităţii româneşti, înfăţişată de generaţia de după războiu. Atmosfera turbure în care se afla toată intelectualitatea Europei în anul 1920, cu douăzeci de şcoli literare, cu douăzeci de manifeste şi douăzeci de grupări ultraviitoriste, s'a curăţit de neguri şi fumegoase teorii desprinse de viaţa cea vie. O zare de cer luminos s'a lămurit. Fiecare popor şi-a îndreptat arta şi literatura şi gândirea, spre izvoarele cele vechi şi mereu împrospătate, ale credinţei şi ale tradiţiei pământene. Astfel, au înţeles încă odată că viaţa se hrăneşte din moarte, cu moartea pre moarte călcând — şi că drumul cel mai drept pentru a intra în universalitate şi a sluji universalitatea, e de a porni într'acolo, cu zestrea ta autohtonă.

Gândirea şi-a tăiat aci, acest drum; în vreme ce aiurea, publicaţiile aceloraşi generaţii, din Franţa, din Italia, din Germania, îl descopereau prin proprie şi sincronică experienţă, convergând spre aceiaşi ţintă ultimă.

E încă un merit şi o victorie, cari nu-mi mai aparţin. Sunt ale celor ce-au ştiut să citească semnele timpului şi pregătesc viitorul, resuscitat din isvoarele tari ale trecutului.

Aci cuvântul rămâne prietenului Nichifor Crainic, ca unul care dintr'o faptă trecătoare şi poate osândită peirii, a desăvârşit *Gândirea* de astăzi, ctitorită la răspintene de vremi şi de drumuri, cu faţa spre răsărit.

CEZAR PETRESCU

...ŞI CÂND INCĂ NU SUNTEM BĂTRÂNI

După cinci ani de zbucium tenace şi rodnic, în care el fusese pivotul mişcării gândiriste, Cezar Petrescu pleca o vreme în străinătate. Pentru crima că zămislise această revistă şi o condusese până la acel liman, Cezar fusese crunt şi îndelung atacat în presa noastră literară, unde niciodată nu ne-am plâns că n'avem destui adversari. Ducea, poate, o mâhnire îngropată în morocănoasa şi tăcuta lui mândrie: în domeniul public nimeni n'a făcut un bine fără să-l plătească, tot el, cu sânge sau măcar cu nervi. Dar ducea totdeodată şi lumina interioară a unui orizont propriu ce i se definea mai larg şi mai sigur. Ziaristul „nomad" dela începutul *Gândirii* avea să creeze în curând, prin *Intunecare* şi *Calea Victoriei*, cosmosul social al României contimporane. Mustrările pe care şi-le face pentru retragerea lui dela cârmă pornesc dintr'un spirit camaraderesc. Retragerea are, în propria-i operă, care pretindea tihnă creatoare, o splendidă scuză.

Dar *Gândirea* rămânea singură. Adică murea. In sărăcia lucie a tuturor gândiriştilor, conducător înseamnă mai mult cel care poate procura mijloacele de existenţă ale revistei.

In această situație, prietenii aflători în București au apelat la mine. Intrebat de noi, Cezar Petrescu îmi testa dela Paris întreaga moștenire: moștenirea de greutăți și de injurii pe care o port de cinci ani încoace.

In ce privește partea redacțională a acestei reviste, ea e mai ușoară decât a oricărei alte publicații. Nefiind un bazar cu lucruri adunate din patru puncte cardinale, redactorul ei n'are nevoie să umble cu pantahuza după material. *Gândirea* e o grupare de afinități, cristalizată în timp, printr'o selecție firească, dintre toate numele variate ce s'au perindat dela început în paginile ei. Poeți, prozatori, esseiști și cronicari, — materialul literar se adună ca dela sine, prin forța dinamică a unei aderențe sufletești și a unei viziuni de artă întrezărită de toți. Prin aceasta, gruparea noastră se deosebește de cele ce ne-au precedat. La *Convorbiri Literare* centrul de atracție era Titu Maiorescu plus prestigiul unui cenaclu boieresc, la *Semănătorul* era personalitatea covârșitoare a domnului Nicolae Iorga, la *Viața Românească* erau domnii C. Stere și G. Ibrăileanu, la *Convorbiri Critice* d. Mihail Dragomirescu. La noi — nimeni nu e mai mare, nimeni nu e mai mic. Orice tânăr, care ni se pare înzestrat, intră ca un egal între noi. Și nicio altă revistă n'a oferit paginile ei atâtor tineri. Că se petrec și „defecțiuni", e adevărat. Dar aceste defecțiuni, două sau trei, vin din rândurile acestor mai tineri și, poate, mai afectuos primiți. Fenomenul nu e lipsit de semnificație. Generația ce se ridică imediat după noi e, îndeobște, lipsită de consistență morală. Orgoliu nejustificat, capricii iraționale ca toate capriciile, incoherență în judecată, o dezastruoasă mobilitate în atitudine, un primitivism în maniere, iată atâtea semne ale desechilibrului lăuntric, răsfrângere, și scuză în acelaș timp, a unei ambianțe haotice, caracteristică acestei vremi. Răul isbește pe mulți din însăși elita acestei generații noi. E interesant de subliniat că niciuna din victimele acestei dezerțiuni nu poate articula vreun fel de reproș spiritului nostru camaraderesc. Dacă la temelia *Gândirii* ar fi stat asemenea pastă sufletească, această revistă n'ar fi durat niciun an. Noroc de excepții — pentru ziua de mâine!

O mișcare literară e o sumă de creații personale. Dar e mai mult decât atât. E o comunitate de suflet și, pe un plan mai înalt, o comunitate spirituală. Nu suntem deci adepții estetismului imoralist. In persoana creatorului nu putem face abstracție de om. Contimporaneitatea ține seamă de el, cu atât mai mult când această contimporaneitate e o mișcare literară. Scuza omului prin operă rămâne la judecata mărinimoasă a posterității care are în față opera, dar nu mai are omul. Ea poate fi generoasă cu Oscar Wilde; contimporanii lui însă aveau dreptate.

Gândirea s'a născut din prietenie, istorisește Cezar Petrescu. Ea trăiește astfel. Adică din experiența comună a unor mari restriști și din comuna mărturisire a unui crez socotit salvator. Mișcarea s'a desvoltat în faze organice. Nedeliberată și spontană în începuturile ei, a căpătat conștiință de sine în timp și prin lucrul îndeplinit. *Gândirea* nu are azi un program, ci o doctrină. Programul e o chestiune legată de ceasul premergător acțiunii. Revista aceasta nu l-a avut. Dar doctrina ei s'a desvoltat treptat din seria de fapte literare ce umplu cei zece ani de existență. Ea e o rezultantă. Deaceea nu există niciuna din ideile cardinale ale acestei reviste care să nu se verifice ca o elaborare reflectată a unor creații spontane. Sub acest raport, *Gândirea* e expresia unei generații.

Dar generația — cum am precizat altădată — n'are pentru noi un sens strict cronologic; ea e „o elită întemeiată pe afinități spirituale: o contimporaneitate nu de vârstă, ci de spirit, în sens spenglerian". Dacă doctrina noastră e rezultată din opera noastră, pe care alții sunt chemați s'o judece, această doctrină e, în acelaș timp, verificabilă în elementele fundamentale ale culturii românești. Și ideea etnicului și ideea

spiritualului sânt patrimoniu strămoşesc. Sânt esenţa permanentă a unui neam. Generaţia e sinteza vie şi prezentă a neamului. Intre eà şi el e un raport ca dela esenţă la existenţă. Cel dintâiu îşi caută necontenit forma vie în cea din urmă. Ce s'a ridicat din adâncurile esenţiale şi a isbutit să se contureze măcar ca năzuinţă într'o generaţie revine cu mai multă putere în generaţiile următoare, sub nobilul impuls către perfecţiune propriu sufletului omenesc. Ideea etnică a lui Mihail Kogălniceanu, amplificată în personalitatea lui Nicolae Iorga, îşi caută o nouă adâncire în scriitorii de azi. Ideea de spiritualitate, fragmentar dar limpede afirmată de Nicolae Bălcescu, îşi caută prin noi, o nouă realizare. Etnicul e documentar şi istoric, e plastic şi particular. In înţelesul nostru, el apare impregnat de mitul specific pe care un neam şi-l crează din sine. Spiritualul e un climat de altitudini mari către care tinde etnicul. Trecerea dintr'o ordine în alta e o transfigurare. Ce este arta decât o „schimbare la faţă" pe muntele Taborului? Puterea ei transformă realitatea particulară într'o făptură nouă în trăsăturile căreia recunoaştem imaginea a ceeace a fost, dar dogorită cu înţelesuri vaste de lumina misterioasă a înălţimilor. Arta e salvarea particularului în universal, a vremelnicului în etern. Mările îşi trimit respiraţia aburoasă văzduhului şi acolo, sus, se aprinde în curcubee şi pluteşte în formele şi colorile norilor. Parcă pământul îşi ridică visurile pe căile înnalte pe unde odinioară s'a rupt din soare. Tot astfel, frumuseţea artistică aspiră spre acel climat superior din ale cărui grădini paradisiace s'a fărâmiţat cândva. Cu rădăcini în spaţiu şi în timp, ea năzuie să înfrângă spaţiul şi timpul.

In această lumină largă, doctrina *Gândirii* nu se constituie în „şcoală" literară cu preferinţe fixe pentru o formă sau alta. Pentru noi, nu există formă tipică şi normativă. Atitudinea de „şcoală" e superficială, strâmtă şi silnică. Eă pretinde de fapt, sacrificarea originalităţii, forţând pe artist să renunţe la forma-i proprie pentru a încăpea în formula comună.

Forma este necesară artei precum este necesară naturii. Formele naturale zac aprioric în sânul Creatorului acestei lumi. Forma unei opere de artă e dată principial în înzestrarea nativă a artistului respectiv. Ea există odată cu personalitatea creatoare şi variază, deci, dela personalitate la personalitate. Esenţa e una, dar formele existenţii sunt felurite, — în natură şi în artă. De aci, decurge, pentru noi, libertatea desăvârşită a artistului de a-şi realiza forma proprie. E domeniul în care a impieta înseamnă a anula.

Adversarii *Gândirii* ne-au reproşat sistematic varietatea de forme a scriitorilor ei. Le-a plăcut să vadă în aceasta o lipsă de unitate. Dacă *Gândirea* ar fi o „şcoală", dreptatea ar fi de partea adversarilor. Judecata aceasta însă are un punct de plecare superficial şi strâmt. Tradiţionalismul nostru nu e o stereotipie formală care să oblige pe Lucian Blaga la versul lui Dosofteiu sau pe Mateiu Ion Caragiale la proza lui Ureche. El e de ordin spiritual, adică esenţial. E impulsul aceleiaşi esenţe de a se elibera în formele variate ale existenţii artistice. Dela Lucian Blaga la Adrian Maniu, la Ion Pillat, la Sandu Tudor, la V. Voiculescu, la V. Ciocâlteu, la D. Ciurezu, la Dragoş Protopopescu, sau Zaharia Stancu, poesia îmbracă formele cele mai variate; ca şi proza, dela Cezar Petrescu la Gib. I. Mihăescu, la Mateiu Ion Caragiale, la Emanoil Bucuţa sau N. M. Condiescu. Dar fiecare din aceşti scriitori se situiază la o altitudine între nadirul etnic şi zenitul spiritual.

Dintre toţi, Lucian Blaga a fost înfăţişat ca nota cea mai discordantă a *Gândirii*. O privire mai adâncă ar desluşi însă, fără greutate, afinităţile esenţiale dintre el şi duhul acestei reviste. Personalitate de lumină, pură între toate, din poesiile, dramele şi studiile sale mitul nostru etnic apare transfigurat cu o putere neobişnuită, asemeni piscului de

piatră al cărui masiv capătă o aparenţă translucidă în bătaia aurorei. Lucian Blaga e tocmai dimpotrivă: unul dintre scriitorii reprezentativi ai mişcării gândiriste.

Ideologia revistei s'a desvoltat amplu în esseistică şi în critică. Judecătorul imparţial va observa că genul esseului, deosebit de studiul uscat printr'o susţinută formă artistică, e o creaţie a revistei *Gândirea*. Pamfil Şeicaru (căruia publicaţia aceasta îi datoreşte cel de al doilea an de existenţă), Cezar Petrescu, Al. Busuioceanu, Radu Dragnea, Tudor Vianu, Emanoil Bucuţa, Vasile Băncilă, Lucian Blaga, Alexandru Marcu, Dragoş Protopopescu, Stelian Mateescu, G. M. Ivanov, Nae Ionescu şi Virgil Zaborowski (am regretat totdeauna colaborarea aşa de rară a acestor doi din urmă) au contribuit la desvoltarea genului. Iar dintre cei mai noi: Petre Marcu-Balş, Sorin Pavel, Mircea Eliade, (oricare va fi evoluţia lor ideologică, sânt talente afirmate de *Gândirea*) Paul Sterian, Toma Vlădescu, Nicolae Roşu şi Al. Bădăuţă, ostenitor de ani de zile în migala redacţională. Revista noastră a dispreţuit pastişa ideologică a publicaţiilor străine, ce alcătuieşte viaţa pseudointelectuală a presei noastre literare şi „filosofice", dându-i o înfăţişare parazitară. Esseul nostru a căutat să fie o contribuţie personală la adâncirea unei doctrine şi la definirea ei în legătură cu mişcările de idei din ţară şi din străinătate.

O critică literară, propriu zisă, care să selecţioneze după criterii precise valorile produse curent, n'am avut. Câteva experienţe au dat greş, până când cronica noastră literară am încredinţat-o lui Const. D. Ionescu al cărui condeiu ascuţit şi totuş civilizat relevă un spirit critic autentic. Dar în această direcţie, *Gândirea* a dat, prin Tudor Vianu, temeinicul studiu despre *Poesia lui Eminescu.*

In artele plastice, în schimb, revista noastră a tras o dâră ce nu se va şterge. Cronica lui Oscar Walter Cisek, care e totdeodată un scriitor de întâia mână în proza tânără a Germaniei, a însemnat cât o epocă. Afirmarea unei întregi generaţii de pictori şi sculptori, şi ierarhizarea valorilor plastice, din confuzia ce domnea acum şapte-opt ani, e opera acestei reviste. Paralel, prin câteva studii de puternică judecată, Francisc Şirato a fixat doctrina grupării în ordinea plastică; iar Demian a fost din primul an şi până la acest număr sărbătoresc, interpretul grafic de-o angelică puritate al spiritului gândirist. Reproducerile noastre artistice alcătuiesc de un deceniu singurul mijloc, în publicistica românească, de educaţie a ochiului în această direcţie.

Pentru problemele muzicale, G. Breazul a adus aceleaşi lumini ca Francisc Şirato pentru cele plastice. Iar C. Brăiloiu a demonstrat în aceste pagini identitatea doctrinei ce susţine elanul pleiadei tinere a compozitorilor noştri.

Teatrul a fost comentat de Ion Marin Sadoveanu, dramaturg el însuş, şi a fost îmbogăţit prin contribuţia lui Lucian Blaga, Gib. I. Mihăescu, Adrian Maniu, Ion Pillat şi V. Voiculescu.

Astfel, *Gândirea* a voit, şi credem că totdeodată a isbutit să fie un centru şi o imagine integrală a literaturii şi artelor în epoca nouă de după războiu. Nicio publicaţie similară din această ţară n'a grupat în jurul ei o pleiadă mai numeroasă de scriitori, cunoscători ai atâtor culturi europene şi competenţi în fiecare ramură a spiritului creator. Autohtonismul pe care această grupare l-a proclamat principiu generator al culturii româneşti nu e rezultatul unei vederi de cârtiţă, ci al unor largi consideraţii comparative pe orizontul internaţional, — cale pe care ajungem mai sigur la conştiinţa de noi înşine. Acelaş principiu ne-a călăuzit să urmărim cu prietenie manifestările similare ale confraţilor minoritari. Intâia punte de înţelegere cu ei a pornit din paginile *Gândirii*. Iar scriitori ca Erwin Reisner, Heinrich Zillich şi elveţianul Hugo Marti sânt colaboratorii noştri. In ce priveşte legăturile cu străinătatea, nu putem uita contribuţia eruditului nostru

prieten Vasile Munteanu şi a lui Vintilă Russu-Şirianu, precum nici pe numeroşii publicişti străini, cunoscuţi şi necunoscuţi cari au tipărit în aproape toate limbile europene sumedenii de studii asupra mişcării noastre şi de traduceri din poeţii şi prozatorii *Gândirii.*

Dar mişcarea noastră are şi o latură de propagandă culturală. Intr'o vreme când spiritul public se întorcea dela literatură, prizonier al mizeriilor zilnice, am organizat conferinţe şi şezători în mai toate oraşele ţării. Conferinţele şi şezătorile noastre din Capitală au adunat totdeauna un public imens. Ele vor fi reluate în curând. Am organizat colecte pentru monumente marilor înnaintaşi şi pelerinagii la morminte. Am luat iniţiative pentru sărbătorirea celor vii. Am creat cu „Cartea Românească" o coeditură *Colecţia Gândirea*, unde s'au tipărit până acum şase cărţi ale redactorilor noştri. Comemorarea lui Frederic Mistral e unul din cele mai frumoase momente ale propagandei noastre.

Dacă acţiunea aceasta, prelungită dincolo de redacţie, n'a fost urmată sistematic, e că mijloacele băneşti ne-au lipsit. *Gândirea*, cea mai luxoasă revistă a ţării. se întemeiază pe cea mai lucie sărăcie. Costisitoarea ei apariţie nu era posibilă fără ajutorul foştilor miniştri C. Banu, Traian Moşoiu, Al. Lapedatu, Octavian Goga şi Aurel Vlad. Culturalul personagiu, Liviu Rebreanu, autorul faimoasei întreprinderi „Ciuleandra", a voit pur şi simplu s'o distrugă.

Dar — nu ştim dacă nu e necuviincios s'o spunem — ctitorul cel mai de seamă din cursul anilor e fostul Prinţ de Coroană. Am găsit acolo, sus, toată augusta înţelegere a rostului dinamic ce-l are în viaţa intelectuală o revistă.

... „Pe când eram mai tineri"... scrie Cezar Petrescu, evocând zilele întemeierii de acum zece ani; şi tonul lui n'are dece să fie melancolic. Nici astăzi, Cezar Petrescu, nu suntem bătrâni. Iar când n'ăi mai fi tu şi când n'oiu mai fi eu, sunt atâtea puteri ridicate în lumină de *Gândirea*. Oricând se va găsi cineva dintre noi să ia în piept văzduhurile, vâslind şi cântând cu şireagul spre ţara marilor vedenii.

NICHIFOR CRAINIC

EONUL DOGMATIC

DE

LUCIAN BLAGA

CONSIDERAŢIUNI INTRODUCTIVE. ASPECTE ISTORICE ALE DOGMEI.

Filosofia cu sistemele ei în veşnică primenire şi teologia ca sistem deplin închiegat îşi stau de sute de ani faţă în faţă; două continente în vrajbă când sgomotoasă, când surdă, când mai acută, când mai latentă. Exploratori bine intenţionaţi au căutat de multe ori istmul de legătură între ele. De tot atâtea ori istmul s'a dovedit nu atât ilusoriu, cât neînstare de a oferi vreo satisfacţie spirituală celor ce l-au atins. In ţelurile de explorare, ce ni le punem, aceste limanuri cu sirene răguşite nu ne pot ispiti în nici un fel. Căutarea unui acord de natură sistematică între teologie şi filosofie o lăsăm în grija acelora cari cred că rezultatele obţinute în cele două domenii sunt atât de stabile încât ţinta nobilă de a le împăca merită orice trudă şi poate avea sorţi de izbândă. Ceeace voim noi e cu totul altceva. Interesul nostru se îndrumă spre fapte mai puţin sau aproape de loc cercetate până acum.

Scormonind în cenuşa istoriei constatăm că teologia a dat naştere la o seamă de formule, cari privite mai deaproape, alcătuesc un tip aparte de cunoaştere: dogma. In studiul de faţă vom încerca să arătăm că dogma în afară de faptul de a fi formulă metafizică, mai ascunde şi un sens *metodologic*, care — lucru destul de curios — până acum nu a fost remarcat îndeajuns nici de filosofi, nici de teologi. De îndată ce ne vom fi achitat de această sarcină, vom ajunge în chip firesc să ne punem şi alte întrebări, dintre cari cea mai plină de consecvenţe ar fi următoarea: nu cumva s'ar putea deschide undeva noui perspective filosofiei prin transplantarea în ea a metodei întrebuinţate până acum aproape exclusiv numai în domeniul celălalt, asupra căruia gândirea filosofică s'a străduit să arunce tot discreditul? Intrebarea stârneşte de sigur nedumerire. In cele ce urmează ne vom sili să canalizăm această nedumerire în chipul cel mai util cu putinţă.

Ne dăm perfect seama de partea de convenţie, ce inevitabil intră într'o definiţie, cu toate acestea nu vom porni la drum cu o definiţie dată dela început a dogmei. Am voi ca definiţia dorită, mult mai complicată decât se crede, să se desprinză dela sine, încetul cu încetul, din chiar cercetările ce le întreprindem. Filosofia încetând cu veacuri în urmă de a mai fi slujnica dogmei, şi-a răscumpărat libertatea de mişcare cu o cădere într'o regretabilă prejudecată. Filosofia a crezut că faţă de dogmă nu poate avea decât două atitudini: anume sau să se dezintereseze în orice chip de soarta ei, sau să-i divulge

absurditatea şi să-i condamne fără putinţă de apel, conţinutul. Nu afirmăm că asemenea atitudini intolerante de totală negare nu şi-ar fi avut la un moment dat îndreptăţirea. Din clipa însă în care însăşi filosofia a intrat într'o fază de acută şi veşnic reînoită criză problema dogmei cere să fie tratată într'un spirit dezbărat şi de ultimele prejudecăţi. Până acum problema cu atâtea feţe a dogmaticului nu s'a pus în toată amploarea ei, nici în raport cu metafizica, nici în raport cu teoria cunoaşterei, şi nici în raport cu filosofia culturei. Numai istoricii şi teologii deopotrivă împinşi de poruncile meseriei s'au ocupat cu toată seriozitatea de problema dogmei, dar atât pentru unii cât şi pentru ceilalţi dogma e din capul locului dată odată pentru totdeauna. Pentru istorici ca fapt al trecutului, pentru teologi ca formulă de credinţă. Pentru istorici dogma nu poate să fie decât o apariţie „unică" în cursul timpurilor. Pentru teologi dogma nu poate să fie decât tot „unică", adică o singulară revelaţie cu constelaţii fixe. Nici din trecutul în care istoricul suspendează dogma, şi nici din moartea ieratică în care teologul fixează dogma, nu se desprinde însă posibilitatea vreunei iniţiative filosofice spontane şi creatoare. Nu vrem să spunem cu aceasta că cercetările istoricilor sau comentariile teologilor în marginea dogmei ar fi inutile. Din lucrările istoricilor se învaţă de sigur nespus de folositoare lucruri cu privire la ivirea şi evoluţia dogmelor. Şi un interes incontestabil au pentru orişicine şi cercetările de adâncire teologică a dogmei. Dar problema istoricului e în genere prea strict circumscrisă şi teologul e prea magic ţintuit în cercul de vrajă al formulelor ca atare, pentru ca ideile lor despre dogmă să poată deveni un ferment creator în ritmica spiritului omenesc. Singură filosofia ar fi fost în stare să smulgă dogmei virtuţi creatoare, dar filosofia s'a sfiit să abordeze problema dogmaticului, aşa după cum se cuvine. Filosofia în cazurile rare când nu s'a mărginit la critică şi şi-a aplecat interesul în înţeles pozitiv spre dogmă, a făcut cel mult operă de interpretare şi de adaptare a ei la necesităţi de sistem. Astfel când nu a negat dogma, filosofia a izbutit doar să o falşifice. Se va vedea însă că dogma are şi altă noimă decât aceea pe care în orgoliul ei nemăsurat gândirea filosofică actuală şi din trecut e dispusă să i-o acorde. In desfăşurarea vastei probleme ce ne preocupă istoria dogmei oferă interesante puncte de orientare peste imensul material ce urmează să fie organizat. Vom încerca să schiţăm în câteva cuvinte procesul apariţiei istorice, dacă nu a diverselor dogme, ceea ce ar fi fără folos şi ne-ar duce prea departe, cel puţin a „dogmaticului" în genere. O lămurire menită să pregătească definiţia căutată a dogmei se impune de pe acum. Cuvintele „dogmă" şi „dogmatic" nu le întrebuinţăm în sensul ce li s'a dat prin criticismul kantian, sens pe care aceste cuvinte îl poartă pe frunte ca un semn ars de osândă. „Dogme" în înţeles criticist sunt teze filosofice cari depăşesc mai mult sau mai puţin experienţa şi cari sunt acceptate fără de un prealabil control critic al cunoaşterei în sine şi al posibilităţilor ei. Sensul kantian atribuit dogmaticului e pentru problema ce o punem şi prea larg, şi prea de suprafaţă. Definiţia kantiană a dogmaticului nu ne deschide poarta spre diferenţierea pentru noi esenţială între dogmă, în înţelesul ei tradiţional, şi o oarecare teză metafizică raţionalistă. Cuvintele lui Kant despre somnul dogmatic, în care se găsea înainte de perioada criticistă, se referă la dogmă, dar mai ales la construcţiile raţionaliste. Trezirea lui din somnul dogmatic nu presupune în nici un fel vreo diferenţiere între „dogmă" şi „teză raţionalistă". Punctul de vedere kantian rămâne astfel inoperant pentru noi. De altfel dogmaticului, în sensul pe care noi îl vom da acestui cuvânt, poate foarte bine să-i premeargă un control critic al cunoaşterei. Nu voim să anticipăm nimic asupra rezultatelor ce le vom obţine numai după îndelungă trudă, spre a putea însă începe foarte utila noastră incursiune istorică trebue să ne hotărîm pe de acum de a nu înţelege prin dogmă nici una din tezele metafizicei raţionaliste.

Perioada istorică cunoscută sub numele de elenism ne dă întâiele lămuriri preţioase asupra originei dogmei. Să ne întoarcem pentru câteva clipe înapoi până în acel mare ajun de eră creştină. Caracteristic pentru elenism e înainte de orice tulburătorul amestec de curente spirituale. Filosofia grecească a ieşit din sine, şi-a devenit sieşi străină, s'a trădat ca să încerce aventuri simbiotice cu cele mai diverse doctrine şi mitologii asiatice, ce i-au purces întru întâmpinare. Gândirea grecească şi-a pierdut instinctul de conservare prin care veacuri dearândul s'a apărat în splendidă izolare de invazii barbare. Gândirea grecească a început să înveţe virtutea pierderii de sine în altceva. Asia Mică şi Egiptul s'au transformat în tărâm fermecat de interferenţe spirituale, de apropieri şi sinteze. Abstracţiunea şi preciziunea europeană s'au întâlnit cu imaginaţia şi principiile tăgăduitoare de limită ale Asiei. Vagi ecouri indice despre suprema unitate, dramatic dualism persan, adâncă şi clarvăzătoare mitologie babilonică, mesianice viziuni iudaice, ocultism egiptean cu rădăcini dincolo de hotarul morţii, rotunda şi plastica „idee" grecească, îşi dau întâlnire subt semnul elenist în căutarea unui superior aliagiu. Toate gândurile despre lume şi viaţă se dezvoltaseră şi înfloriseră până atunci în relativă izolare unele de celelalte. Intr'un loc ideile clare ale lui Plato, în altul mitul căderei omului în păcat. Intr'o parte gândul călătoriei sufletului omenesc din fiinţă în fiinţă, aiurea ideea despre veşnica luptă între bine şi rău. La un norod speranţa în ivirea unui salvator al lumei, la alt norod presimţirea unei mari identităţi a tuturor întru aceeaşi supremă existenţă. Printr'o neînţeleasă vrajă distanţa interioară dintre produsele geniului local din trei continente a dispărut. Puritatea stilistică a plăsmuirilor filosofice, mitice şi religioase, aparţinând celor mai diverse popoare, s'a irosit. Prin aceasta gândurile sufăr subt aspect formal şi organic o degradare, dar concomitent se îmbogăţesc în chip neaşteptat ca sens. Stihiile până deunăzi vrăjmaşe sunt dintr'odată cuprinse de dorul cunoaşterei reciproce, de pofta de a se împreuna şi de a se închiega în ceva unitar. Secretele doctrinelor esoterice, cu gelozie păzite de către iniţiaţi, încetează de a mai fi ghicitori fără de cheie, devenind mai mult ori mai puţin un bun comun, care circulă pretutindeni ca banul cu efigia chezarului. Comentatori subtili, mari meşteri ai analogiei, descopăr înrudiri şi simetrii unde ochiul obişnuit nu putea să vază decât ciocniri, deosebiri, divergenţe. Apollo ia atribute barbare şi zeii solari din Mesopotamia introduc în blazonul lor de nobleţă semne greceşti. Alexandria observă cu rafinată mirare asemănări între învăţături „revelate" şi rezultatele gândirei „fireşti". Se pune, nu fără uimire, un nou accent pe *sensul* ideilor şi al miturilor — şi se trece cu vederea haina exterioară atât de felurită a acestora. Elenismul aduce nou faţă de epocile din trecut tocmai această pasiune încă necunoscută pentru *sensul*, ce se ascunde în dosul unei fenomenologii spirituale. S'a pierdut desigur firescul şi naivitatea de altă dată, şi poate şi adâncimea trăirei imediate. Mitul se transformă în alegorie. Viziunea se schimbă în idee. Tot ce era plastic prinde să se subţieze, sublimându-se spre abstract. Prin mijlocirea „sensului", ce poate îmbrăca fără să se piarză atâtea forme, convertirea mitului în gând abstract se face fără greutate. La rândul ei şi abstracţiunea se transformă, făcând oarecum drumul invers: conceptele iau trup, dobândind calităţi concrete, înfăţişare de semifiinţe şi în cele din urmă de fiinţe (de ex. Logosul). In această atmosferă saturată de vedenii şi gând, de speranţe şi scepticism, apare mitul creştin, care acceptă toate transformările pe care un mit trebuia să le îndure: născut din trăire imediată mitul creştin se complică alegoric — şi pe urmă se împreună cu abstracţiunea filosofică. Totuşi, căci este şi un totuşi în acest uriaş proces de amalgamizare, simetriile nu erau atât de netede şi de vădite precum le-ar fi dorit gânditorul elenist. Rămăseseră între doctrine şi mituri, între doctrine şi doctrine, între mituri şi mituri, şi unele nepotriviri de neînlăturat. Punţile aruncate peste prăpăstii rămân suspendate, fără de a

putea umple hiatul căscat între gând şi gând. Intelectul, cu oricâtă silitoare muncire, nu izbuteşte să săvârşească ultime sinteze. Prin tensiunea fără soluţie între „elementele" şi „adevărurile" incongruente ale elenismului se pregăteşte încetul cu încetul terenul pentru dogmă. La complicatele ei origini istorice dogma presupune o anume criză temporară a intelectului. Dar criza aceasta nu lămureşte totul. In geneza dogmei au intervenit şi alţi factori, pe cari îi vom determina pe rând. Intelectului, care şi-a demonstrat singur neajunsurile, neputând să creieze ultime sinteze, i se impunea cel puţin în anume măsură o *renunţare* la sine, dar acest sacrificiu nu trebue înţeles numai decât ca un refugiu în „credinţă". Sufletele chinuite de îndoeli s'au refugiat ce-i drept în „credinţă", dar intelectul, privit a parte, nu a fost anulat; el a evadat doar din sine în formule cari prin structura lor sunt inaccesibile logicei. Atât şi nimic mai mult. Că aceste formule au apărut uneori pe un fundal de credinţă şi de trăire religioasă, e o altă chestiune. In studiul de faţă punem problema dogmei numai din punctul de vedere al intelectului şi al teoriei metafizice, şi vom face abstracţie de toate complicaţiile religioase ale ei. Trebue să izolăm dogma — nu vrem să spunem de alteraţiile de sens, ce le-ar suferi ca simbol religios, dar de toate subînţelesurile cu care credinţa o înzestrează. Circumscriem deci cu rigoare problema noastră la cercetarea dogmei în structura ei pur intelectuală. Nu trebue să scăpăm nici un moment din vedere că *dogma*, deşi presupune într'o anume măsură, ce rămâne să fie precis determinată, o renunţare la intelect, *se formulează pe un plan tot de intelectualitate.* In consecinţă ea poate să fie separată în abstract ca orice formulă metafizică şi tratată ca atare sub aspect exclusiv intelectual.

In schiţa noastră istorică trebue să relevăm după cum se cuvine rolul jucat în creiarea metodei dogmatice de Philon din Alexandria. Acest gânditor, care trece drept un sincretist ca mulţi alţii din timpul său, stă după părerea noastră la un cap de pod. Şi nu la cel mai neînsemnat al istoriei. Iudeul Philon, ajuns în contact cu filosofia grecească, încearcă întâia oară pe un temei mai larg să adapteze mitologia iudaică la filosofia grecească şi pe aceasta la cea dintâi, dând suggestii decisive pentru analoage încercări de mai târziu. Dar opera lui nu se mărgineşte la atât. El e cel dintâiu gânditor, după cât mai putem să controlăm astăzi, care propune formule de o structură vădit dogmatică. Sincretism, cu puneri neorganice de elemente disparate unul lângă celălalt în unităţi fictive, au făcut destul şi alţii. Sincretism au făcut toţi eleniştii, cari se desfătau în orgia pestriţă a analogiilor. In aceeaşi vină a căzut neîndoios şi Philon, chiar din cale afară, dar dincolo de această operă de multe ori inutilă de pietrar la mozaicul sincretist, găsim în doctrina lui şi câteva idei menite să lumineze la o răscruce. Un exemplu ne va lămuri asupra ivirei dogmei mai bine decât această expunere în generalităţi. Istoria ideiei de emanaţiune oferă o asemenea pildă deosebit de instructivă. Se ştie că Heraclit şi cu el Stoicii de mai târziu admit în metafizica lor existenţa unei substanţe primare „divine", concepută ca spirit şi materie în acelaş timp. După părerea lui Heraclit substanţa primară s'a diferenţiat, o parte a ei prefăcându-se în „lume". După părerea Stoicilor substanţa primară s'a diferenţiat în întregime în „lume". Philon din Alexandria spre deosebire de gânditorii greci a dat ideiei substanţei primare un aspect dogmatic. El afirmă că *din substanţa primară emanează existenţe secundare fără ca prin acest proces substanţa primară să sufere vreo scădere.* Propunând formula, Philon şi-a dat perfect seama de toată răspunderea ce o lua asupră-şi prin ea, dar nu şi-a dat şi nici nu putea să-şi dea seama de toată importanţa istorică a iniţiativei sale. Dogma s'a născut. Şi de aci înainte ea se va căli — cristal misterios cu tot mai multe feţe — într'un extatic incendiu spiritual care va dura un întreg eon. Să se compare odată ideia substanţei primare cum o găsim la filosofii greci şi aspectul ce i s'a dat de către Philon. Spuneam că Heraclit admitea o substanţă primară, din care

o parte se preface în lume. Teza aceasta e limpede şi inteligibilă. Stoicii susţineau că substanţa primară se transformă în întregime în lume. Teză tot atât de limpede şi de inteligibilă ca şi cea heracliteană. Nu găsim nici o nepotrivire interioară în corpul logic al acestor formule. Pierderei afirmată de o parte îi corespunde o dobândă afirmată de altă parte. Simetria lăuntrică a acestor teze nu lasă nimic de dorit. Cum se explică atitudinea lui Philon? Ce l-a îndemnat să nu accepte nici una din formulele ridicate pe cântarul de preciziune al gândirii greceşti? Philon a crescut în concepţia monoteismului iudaic, pentru care ideia inalterabilităţii divinităţii era o piatră unghiulară. Philon trebue să se fi întrebat: ce divinitate e aceea care dispare parţial sau integral, *degradându-se?* In sânul divinităţii, aşa cum el o concepe potrivit tradiţiei iudaice, nu se putea admite dispariţie şi degradare. Dumnezeu, cel care s'a revelat profeţilor prin unicul său atribut existenţial, trebuia păstrat în toată plenitudinea sa existenţială. In cazul dumnezeirii nu era dată în nici un fel posibilitatea să se vorbească despre împuţinare, secătuire sau fărâmiţare. Totuşi Philon se vede de altă parte constrâns să admită emanaţia unor existenţe secundare din divinitate (de ex. a Logosului). Pot să derive din altceva decât din substanţa primară aceste existenţe secundare? Evident că nu. Afirmaţiuni antitetice se impun astfel, cel puţin lui Philon, căci despre dilema lui e vorba, cu aceeaşi stringenţă logică. Deoparte trebue să admită divinitatea calitativ şi cantitativ inalterabilă, şi de altă parte emanaţia din ea a unor existenţe secundare. Dilema care pe un altul l-ar fi asvârlit în scepticism iremediabil, a fost pentru Philon un prilej de eroică hotărîre. El s'a decis pentru sinteză : există emanaţii din divinitate, dar prin emanări divinitatea nu îndură nici o scădere. Astfel intelectul s'a hotărît pentru întâia oară în istorie să accepte în deplină conştiinţă o formulă antinomică, ce nu se poate realiza nici în lumea abstracţiunii logice şi nici în lumea concretului.

Ideia dogmatică despre emanaţie odată enunţată a devenit un loc comun în gândirea timpului. In general gnosticii admiteau o infinitate de emanaţii din divinitate fără ca divinitatea să scadă. Un ecou al aceleiaşi idei a fost fixat apoi şi în dogmatica creştină: ideia purcederei duhului sfânt din tatăl, fără ca tatăl să îndure vre-o degradare sau împuţinare, e o copie mai îndepărtată a concepţiei philonice despre emanaţie. Dar, contribuţia lui Philo la introducerea dogmaticului în conştiinţa vremei nu se limitează la atât. O altă ideie destinată să servească drept prim sâmbure unor precipitări dogmatice de mare importanţă de mai târziu, se iveşte întâia oară tot în gândirea sa. Philon admite o serie de Potenţe emanând din divinitate; el susţine însă în acelaş timp că aceste Potenţe, roind din substanţa divină, nu distrug unitatea lui D-zeu, ci rămân oarecum în el, în veşnică unitate cu el. Iată o nouă formulă dogmatică, adică o formulă închizând în sine o ciocnire de termeni, cu neputinţă de realizat logic şi intuitiv: separaţia reală între nişte existenţe derivate şi originea lor — rămânând totuşi real unite cu originea. „Cum sunt (aceste Potenţe) o unitate în D-zeu, aceasta e marele mister", o spune însuşi Philon. [1]) Declaraţia aceasta atât de limpede denotă până la evidenţă că afirmaţiunea sa „dogmatică" nu era o contradicţie involuntară ci o formulă, deşi contradictorie, conştient enunţată ca atare. Fapta lui Philon nu poate fi numită în sens pejorativ sincretism, nu poate fi socotită drept una din sintezele neisprăvite, cum s'au ivit aşa de multe în timpul său. Fapta lui Philon echivalează cu o invenţie spirituală. O invenţie spirituală căreia îi atribuim meritul de întâie manifestare a unui nou fel de a gândi fundamental deosebit de metodele de gândire precedente. Numai faptul că dogmatismul şi-a găsit deplina şi cea mai bogată cristalizare formală şi de conţinut în creştinism, şi prejudecata urmând

1) Der Ausklang der antiken Philosophie und das Erwachen einer neuen Zeit, de Gustav Kafka şi H. Eibl, München, Reinhardt Verl. 1928 pag. 180.

din această împrejurare că dogma ar fi o apariţie exclusiv creştină, au împiedicat să i se dea lui Philon cinstea cuvenită de întâi gânditor dogmatic.

Se va înţelege chiar şi numai din exemplele de gândire dogmatică amintite până acum că în studiul de faţă nu vom lua dogma nici în sensul, pe care teologia creştină înţelege să-l dea acestui cuvânt. Pentru teologi dogma e „formulă de credinţă" (unanim acceptată de sinoadele ecumenice pe temeiu de revelaţie), care face parte constitutivă din doctrina bisericei, fie că depăşeşte sau nu înţelegerea omenească. Pentru noi „dogmă" e deocamdată orice formulă intelectuală, care în desacord radical cu înţelegerea, postulează o transcendere a logicei. Indiferent în ce sistem de metafizică ar apare formula. Precum se înţelege dela sine, nu condiţionăm dogma de faptul acceptărei ei fără control din partea unei comunităţi. Dogma întrucât ne interesează pe noi, adică din punct de vedere pur intelectual, e *„dogmă"* prin structura ei lăuntrică şi nu prin atitudinea oamenilor faţă de ea şi nici prin eventualele ei conexiuni cu o colectivitate oarecare. Dogma nu se poate defini printr'un fapt exterior ei. O dogmă ar putea să nu fie acceptată de nimenea în afară de autorul ei şi totuşi să fie o dogmă prin articulaţia ei. Intr'o primă aproximaţie nu delimităm dogma decât prin natura conflictului ei cu funcţiile obişnuite ale intelectului. Vom avea apoi ocazia să vedem dogma precizându-se încetul cu încetul, şi dobândind tot mai multe muchi de diferenţiere faţă de tipuri de cunoaştere cel puţin în aparenţă asemănătoare.

Inceputurile dogmatice atât de sigure ale lui Philon n'au rămas un fapt izolat. In veacurile mişcate de atâtea doctrine cu aspiraţii intempestive de dominare universală, cari au urmat, ideile dogmatice s'au ivit într'o abondenţă neprevăzută şi cu excese de floră equatorială. Nu vom afirma nici un moment că Philon ar fi părintele acestei flore dogmatice. O floră spirituală răsare totdeauna din dimensiuni anonime ale spiritului omenesc. Astfel Philon, chiar dacă ar fi fost o personalitate mult mai puternică decât a fost, n'ar fi putut să-i devină părinte. El a fost însă întâiul grădinar al florei despre care vorbim.

Creştinismul pe cale de a-şi crea o doctrină s'a lăsat fecundat de elenism (Pavel). Şi era firesc să se lase. Altfel prin puritatea iniţială nu ar fi putut niciodată să aspire la universalitatea pe care a cucerit-o. Ideile creştine au asimilat tot ce au învins. Sau mai bine zis au învins prin concesii. Procesul de amalgamizare între învăţătura evanghelică, între concepţia cristologică a lui Pavel şi ideile lumei păgâne durează câteva veacuri. (S'a văzut bunăoară cam ce a împrumutat dogma creştină a Sfintei Treimi dela Philon). În plăsmuirea diverselor concepţii teologice—cristologice se observă în general două tendinţe: una mitică—raţionalizantă, alta dogmatică. Adică: una care organizează materialul cristologic-teologic în acord cu inteligenţa omenească, alta care se aşează în desacord cu inteligenţa, postulând o transcendere a funcţiilor ei logice. Evident aceasta a doua atitudine nu izvora dintr'un principiu *conştient* de „dogmatizare" cu orice preţ. Nu e însă mai puţin adevărat că tendinţa aceasta specială, şi cu o direcţie precisă, de *dogmatizare*, a fost urmată în procesul istoric al cristalizărei doctrinei creştine cu o consecvenţă impresionantă de către biserică de câte ori apăreau noui idei, care solicitau o decizie. Istoricii cari nu calculează cu această tendinţă se dedau la păreri inadmisibile despre devenirea doctrinei creştine. Nu mai departe decât un Harnack susţine de o pildă — şi aceasta e simptomatic pentru întreaga sa concepţie istorică — că pe la mijlocul veacului II nu se putea încă şti care concepţie cristologică va învinge. Se ştie în adevăr că întâii teologi, stângaci ca orice începători, nu s'au gândit la stabilirea celor două naturi în persoana lui Isus Christos [1]. Ei concep apariţia lui Isus fie în sensul că omul

[1] A. Harnack, Lehrbuch der Dogmengeschichte, Freiburg, 1886, p. 139, 142.

Isus a dobândit printr'un dar de sus o „demnitate" divină, fie în sensul că natura omenească a lui Isus e numai o haină vremelnic îmbrăcată de un spirit divin, de un oarecare spirit divin. Ideia lui Harnack că pela mijlocul veacului II nu se putea şti care din aceste două concepţii va învinge cuprinde implicit întreaga sa concepţie despre devenirea dogmelor — concepţie care cere neapărat o serioasă corectură. De sigur că nu se putea şti care ideie cristologică va învinge, dar evoluţia doctrinei creştine trăda deatunci o direcţie care nu a mai fost părăsită niciodată. In genere istoricii laici înclină spre părerea că istoria ideilor creştine e expresia unei lupte fireşti între diverse idei, cu triumful unora asupra altora, ca urmare a tăriei curentelor ce le reprezentau. După părerea aceasta ar fi putut să iasă învingătoare când o ideie mitic-raţionalizantă, când una dogmatică. In deobşte istoricii laici nu văd în devenirea doctrinei creştine decât jocul de forţe ale momentului şi nu o determinantă formativă de lungă durată, cum ar fi tendinţa de dogmatizare subliniată de noi. Istoricii oficiali ai creştinismului, de altă parte se căznesc să demonstreze că ideile definitive ale bisericei au învins, fiindcă după un plan divin urmat de evoluţia creştinismului, aceste idei, de altfel implicit date în învăţătura evanghelică, trebuiau să învingă. Să ni se dea voe să nu împărtăşim nici părerile istoricilor laici, nici cele ale istoricilor oficiali. Există, după cum vom vedea, un factor determinant nu divin de „revelaţie", ci cât se poate de firesc în istoria dogmelor, trecut prea adesea cu vederea, deşi se manifestă cu o evidenţă strigătoare. Factorul în chestiune e tocmai tendinţa, care în lipsa unui termen mai bun, ar putea fi numit „nisus dogmaticus". Acest nisus se poate urmări deaproape timp de câteva veacuri dealungul tuturor peripeţiilor gândului creştin, căci a jucat tot timpul cât a durat epoca de înjghebare a doctrinei creştine nu numai un rol formativ ci şi un rol de inconştient principiu de selecţie între ideile, ce răsăreau pe planul gândirei teologice-filosofice. Evoluţia ideilor teologice-cristologice nu e atât de întâmplătoare precum vor unii, nici atât de puţin „evoluţie" precum pretind îndeosebi teologii, cari le atribue un fel de preexistenţă ca adevăruri date dar nedevelopate. Devenirea ideilor teologice e mai liniară decât vor istoricii laici, dar nu aşa de puţin liberă, cum o înţeleg teologii. Teologii văd în dogmă adevăruri revelate, e prin urmare firesc ca ei să nu le acorde o evoluţie în înţelesul deplin al cuvântului. Ideile teologiei creştine sunt însă înainte de orice *creaţiuni* ale spiritului omenesc; în această calitate au o evoluţie, o creştere; evoluţia nu e însă accidentală, ci stăpânită de un fir conducător. Cercetând desbaterile şi luptele în jurul ideilor creştine, se observă cel puţin în principalele lor etape un lucru curios: totdeauna au răsbătut ideile cari din punctul de vedere al inteligenţei omeneşti sunt cele mai absurde. Făcându-se o asemănare între marile erezii şi dogmele oficiale, cari s'au formulat independent de ele sau împotriva lor, se constată că ereziile sunt în marea lor majoritate mai aproape de un acord cu intelectul şi că împotriva lor a triumfat totdeauna imposibilul şi monstruosul. In istoria gândirei creştine nu avem deci de a face numai cu lupta între diverse idei, dintre cari au biruit unele aşa cum ar fi putut să biruiască şi altele, dacă s'ar fi făcut pentru ele o mai bună şi mai susţinută reclamă religioasă. Nu. Căci s'au impus zdrobitor şi fără excepţie acelea cari prin structura lor interioară erau cele mai dogmatice. Regularitatea acestui triumf reeditat în diferite forme dealungul câtorva veacuri trebue fixată în toată amploarea sa liniară şi monumentală, căci ea evidenţiază pe deplin existenţa unui criteriu care cântărea oarecum ideile după *caratele* lor „dogmatice". „Dogmaticul" nu e un atribut de care se învredniceşte deopotrivă orice ideie oficială a teologiei. Dogmaticul precum reiese din analiza sa structurală, ce vom da-o în viitoare capitole, comportă grade, intensităţi, complicaţiuni. In epoca sfinţilor părinţi se face între ideile propuse de diverşi creatori de formule o alegere după un precept inconştient, dar urmat cu îndârjire. Preferinţele lor se

îndreaptă totdeauna spre „intens dogmatic". „Mai - puţin - dogmaticul" şi „nedogmaticul" cad pe al doilea plan, rămân în urmă, pier în osândă.

Câteva exemple vor ilustra acest proces. Doctrina creştină în primele ei încercări embrionare de sistemizare, cum le găsim la gânditorii de pe la mijlocul secolului II, are un aspect care aduce numai foarte vag cu dogmele fixate de întâiele sinoade ecumenice (Nicea-Constantinopol). Aceşti gânditori aduşi de circumstanţe independente de voinţa lor în situaţia extrem de penibilă pentru ei de a formula un gând, numai de nevoia de a lua atitudini apologetice faţă de gânditori păgâni mult mai versaţi în mânuirea abstracţiunilor, oricât de neajutoraţi, făceau totuşi întâii paşi spre dogmatizarea doctrinei creştine. Era o fază de tatonare, de întâie aşezare a unor stâlpi de orientare. Cum se achitau ei de această sarcină ne-o arată în chip impresionant un Tatian de pildă. El vedea în Logos întâia *„operă"* a lui D-zeu-Tatăl. Logosul nu se bucura deci de prea înaltă consideraţie. Cât priveşte raportul dintre Logos şi Tatăl, Tatian se arată deosebit de îngrijat, dar numai de integritatea Tatălui. Toate grijuliile sale preocupări se învârt exclusiv în jurul salvărei cu orice preţ a ideiei Tatălui ca existenţă nealterabilă prin ivirea din el sau prin el a Logosului. Tatian face deci cel mult operă de adaptare a filosofiei philonice la necesităţile de sistem în devenire al creştinismului. Nu era mult, dar era ceva. Gânditori ca Tatian săpau matca pentru dogmatizările creştine de mai târziu. Faţă de întâile dogmatizări tendinţa cealaltă, mitic-raţionalizantă, a ţâşnit mult mai viguros. In faza începuturilor de dogmatizare ale doctrinei creştine s'a încercat în cadrul creştinismului bunăoară reforma monumentală a lui Marcion. Indrăzneţul, ciudatul, inspiratul Marcion susţinea existenţa a doi D-zei, unul al vechiului Testament (Testamentul Cărnii): adică Demiurg, făcătorul lumei; şi al doilea: Isus Christos (întruparea „D-zeului necunoscut"), D-zeul Noului Testament (al Spiritului) care ia locul Dumnezeului vechiu deposedându-l definitiv de atributele sale domneşti. Creştinismul lui Marcion de esenţă pur evanghelică cuprinde ca doctrină teze din punct de vedere logic fără asperităţi, deplin rotunjite în sine, deci nedogmatice. Reforma vajnică a lui Marcion se răspândise incendiar în marea massă a creştinilor încât ameninţă să anuleze pentru totdeauna începuturile de dogmatizare ale doctrinei creştine. Şi totuşi marcionismul a fost înfrânt. A fost înfrânt de curentul dogmatizant, mult mai sfiios şi mai modest în realizările sale. Nu constitue oare acest triumf al dogmatizărei asupra non-dogmatizărei cea mai bună dovadă că dogmatizarea răspundea unor adânci necesităţi spirituale ale epocei? Intâia mare luptă între „dogmaticul", de altfel nedesăvârşit, şi „mitic-raţionalizant" se încheia cu biruinţa celui dintâiu. Ceva analog se va întâmpla mai târziu cu învăţătura lui Arie, când dogmaticul a dat a doua mare luptă decizivă împotriva logicului. Dar până la erezia lui Arie trebue să ne mai oprim şi asupra unei alte etape a doctrinei creştine.

Interesant cum uneori între două concepţii mai mult sau mai puţin mitic-raţionalizante se impune aceea care deschide mai multe „perspective" *dogmatice*, fără ca în sine să fie vădit dogmatică. Un exemplu în privinţa aceasta ne îmbie chiar începutul cristologiei. Două învăţături îşi discutau întâietatea: cea „pneumatică" şi cea „adopţiană". Pentru pneumatici Christos era o fiinţă de natură divină „incarnată". Pentru adopţianişti Christos era un profet înălţat din graţia lui D-zeu la demnitate divină. Doctrina pneumatică, deşi încă nu putea să fie, fără de importante corecturi şi esenţiale întregiri, punctul de vedere cel de pe urmă al bisericei, a izbutit să înlăture adopţianismul. Adopţianismul se putea aduce desigur într'un acord cu exigenţele logicei omeneşti; dar într'un asemenea acord s'ar fi putut aduce, de bine de rău, şi pneumatismul. Pneumatismul era însă mai bogat în perspective dogmatizante, precum s'a dovedit ulterior prin însăşi evoluţia doctrinei cristologice oficiale. Teza despre incarnarea într'o persoană a unei fiinţe de natură divină

alcătuia, deşi logică în sine, un admirabil substrat pentru flora dogmatică de mai târziu; lucru ce nu se poate spune despre teza adopţiană care ar fi tăiat orce posibilitate de „dogmatizare" ulterioară.

Concepţia teologică despre Trinitate a avut în cursul timpurilor un şir întreg de forme mitic-raţionalizante. Amintim numai două extreme. Sabelianismul afirmă de pildă că Tatăl, Fiul, Sf. Duh sunt numai „moduri" ale aceleaşi fiinţe: Dumnezeu. Adică: forme de manifestare succesivă, chipuri, aspecte, dar nu persoane. Diametral opuse modalismului sabelianist, dar tot atât de mitic-raţionalizante erau concepţiile pluraliste, cari susţineau zei separaţi. D-zeu era divizat în zei deosebiţi: Tatăl şi Fiul, sau Tatăl şi Fiul şi Sfântul Duh Faţă de aceste doctrine diametral opuse cari se pot însă deopotrivă gândi logic, a învins „dogma" trinitară, dezvoltată în deosebi de Clemens Alexandrinul şi de Origen, cu un pronunţat caracter antilogic. La Origen, Logos-Fiul şi Sfântul Duh nu sunt simple moduri sau aspecte ale Dumnezeirii, nici fiinţe substanţial separate, ci persoane în toată plinătatea sensului acordat cuvântului, persoane spirituale real separate ca atare, dar una ca substanţă-fiinţă. De notat că nici la Origen doctrina teologică nu îmbracă încă forma din urmă. La Origen ca şi la părinţii antignostici Irineu şi Tertulian [1]) Logosul este cu o treaptă mai jos decât Tatăl. Spiritul dogmatic iubitor de echilibru precizează ulterior că Logosul nu e întru nimic inferior Tatălui, sau vorbind la figurat: la Origen D-zeu închide o cascadă interioară dela Tatăl, Fiul până la Sfântul Duh, pe când pentru dogma definitivă cele trei persoane — urmând un fel de lege a vaselor comunicante — se ridică toate la acelaş nivel.

Arianismul, una din cele mai mari crize în istoria creştinismului, în pofida caracterului cu totul imaginar al construcţiilor sale ar putea foarte bine să fie numit criză logistă. Toate faimoasele teze ale lui Arie (D-zeu n'a fost totdeauna Tată, Logosul a fost creat în timp, e o fiinţă inferioară şi străină de Tatăl, în Isus Christos s'a întrupat această fiinţă creiată de D-zeu, etc.) reprezintă în ultima linie o încercare de a raţionaliza, de a desdogmatiza doctrina creştină şi de a o pune cât mai mult în acord cu posibilităţile de comprehensiune ale omului. Sinodul nicean atât de hotărîtor pentru istoria creştină a osîndit revoluţia raţionalistă a lui Arie. De acum Isus Christos rămâne în doctrina deplin cristalizată a creştinismului:

1. întruparea Logosului,

2. a Logosului care nu e un mod al lui D-zeu ci o ipostază (persoană) din etern a lui D-zeu.

3. Ipostază nu în sensul de emanaţie sau de făptură creiată ci de naştere personală din Tatăl, rămânând una ca substanţă cu Tatăl.

4. Prin nimic inferior Tatălui.

Discuţii de sute de ani au dus la această dogmă.

Am putea să arătăm şi cu exemple luate din faza a doua a Istoriei dogmei cristologice, fază prin care s'a ajuns la stabilirea celor două naturi (divină şi omenească) în persoana lui Isus Christos, cum toate ideile declarate mai târziu drept erezii (doketismul monofizitismul, etc.) au fost tot atâtea încercări de a face „inteligibilă" apariţia lui Isus Christos.

Toate luptele de idei din epoca de formare a doctrinei creştine se desemnează pe un fond de tendinţi polare: tendinţa mitic-raţionalizantă şi tendinţa de dogmatizare. Acesta e faptul fundamental al Istoriei doctrinei creştine. Intâia tendinţă consecvent realizată ducea veşnic la erezie, a doua consecvent realizată ducea la dogme din ce în ce mai

1) Antignosticii spre deosebire de gnostici ca Valentinian limitau numărul ipostazelor lui D-zeu la trei, în timp ce gnosticii le admiteau în număr nedefinit.

complicate. Biserica s'a identificat totdeauna cu năzuința de a dogmatiza și de a anula orice tentativă de organizare mitic-rațională a materialului teologic și cristologic existent.

* * *

O comparație între formulele definitive ale dogmelor și punctul lor de plecare spre a se vedea ce complicațiuni cuprind formulele definitive, nu poate fi decât foarte instructivă. Prin comparație se pot distinge două mari complicațiuni.

Intâia complicație: la Philon, dela care am pornit, se făcuse întâiul pas spre dogmă prin afirmațiunea că prin emanarea Logosului divinitatea nu suferă nici o scădere. Ideia aceasta dogmatică se complică în doctrina creștină cu alta: derivatul însuș e ceva nescăzut și egal întru totul cu izvorul (Logosul prin nimic inferior Tatălui).

A doua complicație: La Philon aveam ideia dogmatică că emanațiunile rămân unite în D-zeu. Logosul era un principiu emanat, mai mult impersonal, și aproape numai alegoric numit Fiul (ca și la mulți părinți creștini de altfel); Logosul devine abia la Origen „persoană" în toată accepția cuvântului, adică „animal vivens". Unitatea substanțială a unei persoane cu altă persoană (Logosul cu Tatăl) afirmată în hotărîrile niceene e și mai dogmatică decât unitatea emanațiunii (de natură mai mult impersonală decât personală) în D-zeu la Philon. Mai dogmatică deoarece conceptul „persoană" implică în mai mare grad izolarea de restul existenței decât „impersonalul"; o unitate între două persoane e deci logic mai greu de conceput decât o unitate între existențe impersonale diferite. Afirmarea unei asemenea unități constitue deci o potențare a dogmaticului.

Asupra altor deosebiri de conținut între formulele inițiale ale lui Philon și cele dela Nicea nu ne oprim fiindcă subt unghiu dogmatic, structural-formal, ele nu prezintă vreun interes deosebit. Complicațiunile constatate ne îndreptățesc însă să afirmăm o crescândă intețire în anume sens în evoluția ideilor dogmatice. Dogma trinității conține nu numai mai multe elemente de natură dogmatică dar și o mai netă precizare a lor decât ideia philonică despre divinitate. Astfel se poate afirma că formulele despre divinitate au înregistrat în cursul timpurilor un spor de carate dogmatice, și că dogma dobândind un miez tot mai consistent, tot mai echilibrat, tot mai simetric în antilogicitatea sa, evoluează dela un minimum de resistență dogmatică spre un maximum de resistență dogmatică. Dogmele se stabilizează abia după ce-și ajung acest stadiu de maximă resistență. Procesul pe care îl subliniem constitue și el un indiciu evident că doctrina creștină a crescut subt controlul unui criteriu cârmuitor, care elimina pe rând tot ce nu era dogmatic și tot ce era mai puțin dogmatic de dragul intens-dogmaticului.

In dogmele creștine se oglindește desigur tot procesul devenirei lor istorice și tot conflictul de formule adesea diametral opuse ridicate în jurul aceluiaș obiect. Ceea ce nu vrea deloc să însemne că dogmele au răzbătut prin natura aceasta sintetică a lor. In dosul dogmelor vedem mai mult decât numai nevoia de sinteză (care poate avea și un caracter rațional); acest mai mult e: setea de mister, tendința de a apăra misterul metafizic de orice încercare de raționalizare a spiritului omenesc. Dogma aducea desigur un echilibru sintetic, fără de a raționaliza însă misterul. Dogmele au pătruns în conștiința timpului nu fiindcă au fost sinteze, ci fiindcă au fost dogme, adică niște formule cari nu raționalizează ci numai fixează și articulează misterul metafizic ca mister.

Acest mare, susținut și consecvent apetit spiritual orientat în direcție dogmatică, caracterizează o întreagă eră istorică dându-i o fizionomie proprie. Deoarece începuturile dogmatice se fac în afară de creștinism, s'ar putea risca afirmațiunea, că apetitul spiritual despre care vorbim, aparținând timpului, ar fi dat naștere la doctrine de înaltă rezistență dogmatică chiar dacă n'ar fi apărut creștinismul.

Teologii din toate timpurile au ţinut să aducă dogma în legătură cu „revelaţia". Termenul acesta pentru noi din foarte multe motive nu poate să intervină în discuţie. Punem problema dogmaticului subt unghiu de vedere filozofic, şi una din ţintele noastre e tocmai aceia de a arăta că dogmaticul are o noimă şi în afară de asemenea consideraţiuni teologice. In cele ce urmează se va vedea că dogmei i se poate lua substratul teologic adică huma cerească a revelaţiei fără ca prin aceasta dogma să rămână cu rădăcinile în vânt.

ANTINOMII TRANSFIGURATE.

Formula creştină a trinităţii, care ne va servi drept model de dogmă, nu e dogmatică numai printr'o singură latură sau element al ei. In ea se găsesc acumulate o serie de elemente dogmatice. Asupra ei mai mult decât asupra oricărei alte formule se pot studia articulaţiile structurale ale dogmaticului. Se cunoaşte formula: D-zeu e *o* „fiinţă" în *trei* „persoane" (*o* „substanţă" în *trei* „ipostaze"). Formula aceasta atât de stranie pentru posibilităţile de înţelegere umană nu vom discuta-o nici un moment subt aspectul conţinutului ei. Nu intenţionăm să sondăm misterul în sine adăpostit sub învelişul dogmei. Dogma ne interesează numai ca tip de ideaţie, ca înfăţişare şi articulaţie interioară, ca structură. Intelectul de totdeauna a privit această dogmă cu o iremediabilă jenă. Formula supără de obicei prin desacordul de atribute numerice („unu" şi „trei") cu care ea înzestrează divinitatea. Dar motivele pentru care intelectul refuză să o accepte sunt mai complicate. Faptului că D-zeu se prezenta după diverse texte biblice şi în potrivire cu diverse argumente exegetice şi filosofice — şi ca „unitar", şi ca „multiplu" — i s'ar fi putut da o soluţie logică. D-zeu poate să fie conceput, fără să întâmpinăm vreo dificultate, „unul" ca fiinţă şi „multiplu" ca mod de manifestare. E ceva nelogic într'o asemenea afirmaţie? De sigur că nu. Gândirea creştină s'a oprit însă la o soluţie dogmatică. Şi cu aceasta ne găsim în chip neaşteptat într'o situaţie din cele mai bizare. Dogma trinităţii stârneşte nedumeriri cari nu vor nici de cum să se aşeze. Intrând în cămara ei e parcă am ajunge dintr'odată între nişte oglinzi convexe cari diformează totul. Substratul nedumeririlor trebue căutat în primul rând in tensiunea *voită*, dar pentru inteligenţa noastră de *nerealizat*, între termenii „fiinţă" şi „persoană" *). Pentru cunoaşterea intuitivă şi logică termenul „persoană" se subsumează din punct de vedere abstract şi ierarhic în întregime termenului „fiinţă". Conceptul de „fiinţă" e mai larg de cât conceptul de „persoană". Noţiunea „persoană" ca un ce mai concret conţine în sine şi pe aceea de „fiinţă". Există deci între cele două noţiuni un raport neted dela abstract („fiinţă") la mai concret („persoană"), un raport de solidaritate logică complect determinată. Raportul de solidaritate se extinde şi asupra aplicării acestor noţiuni într'un domeniu de existenţe numerice. Adică: când spui despre ceva concret că e alcătuit din „trei persoane" spui implicit şi că e alcătuit din „trei fiinţe". Sau când spui despre o existenţă că e „o fiinţă" *poţi* să spui în acelaş timp cel mult şi că e „o persoană" dar nici decum că e „trei persoane". Cele două noţiuni („persoană" şi „fiinţă") sunt, dacă nu în orice aplicare a lor, atunci cel puţin în această aplicare numerică reciproc solidare. Dogma însă le desolidarizează, cel puţin în aplicarea lor specială numerică supra obiectului în chestiune (divinitatea), *deşi ca noţiuni abstracte le păstrează nealterate.* Avem deci de a face în dogma trinităţii cu un foarte curios paravan de izolare ce se introduce între conceptul „fiinţă" şi cel de „persoană". dar numai în ce priveşte întrebuinţarea lor într'un caz cu totul special.

---

*) Concepţii trinitare au existat şi în afară de creştinism. Martial aminteşte în batjocură o nouă evanghelie care circula prin Roma timpului său despre credinţa în Hermes, Zeu suprem trinitar (Hermes omnia solus et terunus). Vezi: R. Reitzenstein Die hellenistischen Mysterienreligionen, Berlin, 1920, p. 15) Credem însă că asemenea concepţii operează cu noţiuni în mare grad *metaforice* şi că nu pot fi socotite „dogmatice".

Formula trebue să spună în fond următoarele: când aplicăm pe un plan transcendent termenii „persoană" și „ființă" ne putem dispensa de raporturile logice inerente acestor concepte. Se postulează deci irealizabil pentru mintea noastră — printr'un fel de transcendere a ei — o existență, care ar putea să fie „una" ca „ființă", dar „trei" ca „persoană". Ceea ce face ca dogma trinității să rămână un corp străin pentru funcțiile asimilatoare ale intelectului, ceea ce face ca ea să devină cu alte cuvinte de neînțeles și de neconsumat, e înainte de orice această deformare a unui raport logic deplin determinat între două concepte date (ființă > persoană). Raportul neted dela abstract la mai concret între cele două noțiuni e în anume privințe scos din discuție și anulat, anulare pe care intelectul nu poate să o conceapă și intuiția nu poate s'o întruchipeze (nici imaginar) ca fiind contrară funcțiunilor lor. Spiritul postulează însă diformarea în chestiune dincolo de intelect și de intuiție; act pe care nimic nu i-l poate interzice. Dogmatismul scindează în aplicarea lor noțiunile „ființă" și „persoană" dincolo de diferențele lor logice firești (dincolo de diferența lor specifică). Prin această scindare gândirea dogmatică se pune în dezacord cu funcțiile logice ale minții, deși păstrează nealterate „conceptele" acesteea.

Mai pomenim un exemplu de aplicare scindată a unor noțiuni solidare. Metoda o găsim întrebuințată și în dogma despre cele „două naturi" unite și neamestecate în „persoana" lui Isus Christos. Pentru cei ce au construit această dogmă cuvântul „persoană" însemna desigur manifestarea concretă a unei naturi (esență). Noțiunea „persoană" se subsumează în raport dela mai concret la mai abstract în întregime noțiunei „natură". In consecință din punct de vedere logic, pe planul cunoașterei obișnuite, teza cristologică trebuia sau putea să fie formulată astfel:

1. Dacă în Isus Christos sunt două naturi (omenească și dumnezeiască) atunci trebue să fie în el și două persoane.

2. Dacă în Isus Christos e numai o „persoană" atunci una din cele două pretinse naturi devine iluzorie (metaforă) rămânând ca reală numai una din ele (sau cea dumnezeiască sau cea omenească). *)

Dogma însă afirmă și cele două naturi în Isus Christos și unica sa persoană. Cât timp aderăm la noțiunile antice despre „natură" și „persoană", sinteza cerută de dogma în discuție e irealizabilă pentru intelectul nostru. Ea e o sinteză *postulată*. Se sparge și aici o solidaritate logică între noțiuni date fără a li se schimba conținutul. Două concepte în raport de subsumpțiune (cea mai abstractă inclusiv dată în cea mai concretă) deci solidare în anume grad precis determinabil, se bifurcă în aplicarea lor *forțat* subt imperiul dogmei. Noțiunea mai concretă fiind mai plină, mai bogată decât cea cu un grad mai abstractă, e susceptibilă eo ipso de o diferențiere logică (în definiția însăși a conceptului mai concret apare diferența sa specifică). Dar nu despre asemenea diferențieri logice e vorba în dogme. Dogma atacă în mecanismul său cel mai intim însăși solidaritatea logică inerentă noțiunilor. Dogma diformează raporturile logice între noțiuni, fără ca noțiunilor în sine să le dea alt sens decât l-au avut dintru început. Totul se petrece ca și când noțiunile ar avea în afară de funcția lor logică și o altă funcție, aceea anume de a articula un ce transcendent de neînțeles prin intelect, de neconstruit prin intuiție. Noțiunile în această funcție dogmatică a lor ar putea să intre într'olaltă în raporturi cari sunt diametral opuse celor logice. Cu alte cuvinte *dogmatismul relaxează în chip radical raportul crezut absolut necesar între Noțiuni și Logică.*

Relaxarea raportului între concepte și logică se poate ilustra și prin alte exemple.

---

*) Interesant e că aceste teze în toate variantele lor au fost susținute de diverși teologi declarați drept eretici. Se confirmă astfel încă odată că erezia a reprezentat față de dogmă drepturile logicei.

O aplicare scindată a unor concepte solidare găsim şi în teza transsubstanţializărei eucaristice (în eucaristie vinul şi pâinea transformate în sângele şi trupul Domnului). *) Noţiunile „substanţă" şi „accident" (aparenţă) cari constituesc termenii acestei teze de natură dogmatică se delimitează astfel: 1⁰ Substanţa e ceeace subsistă într'un complex fenomenal. Substanţa e factorul identic, permanent, în dosul aparenţelor sau al accidentalului. 2⁰ Accidentalul (modul aparent) e prin definiţie susceptibil de schimbare. Acestea au fost fără îndoială noţiunile cu cari au operat cei ce au construit dogma transubstanţializărei. Conceptul de substanţă se subsumează conceptului mai larg al identităţei, iar conceptul accidentalului se subsumează conceptului variabilităţii. Dar în dogma transubstanţializării raporturile logice se anulează (vinul fără a-şi schimba modul aparent se transformă „substanţial" în sângele Domnului). Noţiunea de „substanţă" e înglobată (irealizabil prin intelect) în cercul „variabilităţii", iar noţiunea „accident" (aparenţă) în categoria „identităţii" („subt aparenţă netransformată se transformă o substanţă în altă substanţă", aceasta e expresia abstractă a dogmei). *) Scindarea unor concepte solidare în aplicarea lor asupra transcendentului caracterizează din punct de vedere structural orice dogmă.

Subt aspect logic orice formulă dogmatică se reduce la afirmaţiuni antinomice. Adică sau la o propoziţie prin care subiectului i se atribue şi i se neagă în acelaş timp şi din acelaş punct de vedere acelaş atribut, sau la două afirmaţiuni din care fiecare implică negarea celeilalte. Caracterul antinomic al unor dogme cum sunt cea a trinităţii şi a celor două naturi iese poate mai bine în evidenţă dacă le descompunem nu în simple concepte, ci în „complexuri conceptuale". In dogma trinităţii complexul conceptual „o fiinţă" e admis identic cu complexul conceptual „trei persoane", dar aceste două complexuri conceptuale se exclud. Acelaş lucru se petrece cu dogma celor două naturi, în care complexurile conceptuale cari se exclud şi totuşi sunt presupuse ca identice sunt: „două naturi" „o persoană".

Cert lucru, o dogmă ca aceasta: „D-zeu e o fiinţă în trei persoane" revine din punctul de vedere al posibilităţilor ei de realizare logică la aceasta: D-zeu e o fiinţă în trei fiinţe; adică *unul* şi *multiplu* din acelaş punct de vedere. Intelectul nu e în stare să realizeze în nici un chip scindarea postulată în trascendent a celor două concepte „fiinţă" şi „persoană". De aceea intelectul nu va vedea în dogmă decât antinomicul, absurdul, imposibilul. Cu aceasta nu s'a epuizat însă analiza antinomiei dogmatice. Antinomia dogmatică mai are şi un alt aspect. De fapt în dogma trinităţii D-zeu e afirmat „unul" şi „multiplu" dar din puncte de vedere diferite, adică unul ca „fiinţă" şi multiplu ca „persoane". Intelectul ce e drept nu e în situaţia să realizeze această diferenţă de puncte de vedere, dar nu e mai puţin adevărat că diferenţa se postulează. Această diferenţiere se prezintă intelectului ca o încercare de mascare, de escamotare a antinomiei.

*) Toate sacramentele (botezul, eucaristia, preoţia, etc.) sunt un produs al gândirei magice, despre care vom vorbi în alt capitol. In toate sacramentele e vorba despre acte magice ale preotului, care rostind formule împărtăşeşte persoanei sau obiectului asupra căruia se săvârşeşte actul sacramental un anume dar sau calităţi magice. După cum se va vedea mai departe facem o deosebire fundamentală între gândirea magică şi gândirea dogmatică; în sacramentul eucaristic cele două gândiri, magică şi dogmatică, se amestecă. Aici nu vorbim decât despre teza dogmatică pe care o presupune sacramentul.

*) Şi în dogma aceasta avem de a face nu cu un singur element dogmatic ci cu cel puţin două: 1⁰ *o substanţă se transformă în alta.* Chiar şi numai această formulă e în desacord logic cu definiţiile noţiunilor substanţă şi transformare, căci o „substanţă" se *„transformă"* rămânând identică ca substanţă: ceea ce variază sunt aparenţele, accidentalul. 2⁰ *O aparenţă (accident) rămâne aceeaşi în timp ce substratul ei se schimbă.* — Pentru a se pune în acord logic cu noţiunile date formula ar trebui să se înfăţişeze astfel: vinul se schimbă în sângele Domnului fiindcă în fond sunt aceeaşi substanţă, atât vinul cât şi sângele urmând să fie simple forme accidentale ale aceleaşi substanţe. Ceea ce fireşte din punct de vedere empiric e o enormitate. Dar noi punem chestiunea pe un plan pur logic.

Aşa ar fi dacă nu am crede în probitatea intelectuală a celor ce au construit dogmele. Presupusa încercare de a ascunde antinomia, poate avea însă şi o altă semnificaţie mai puţin ruşinoasă. Diferenţierea în chestiune vrea să constitue de fapt o indicaţie că antitezei, deşi fără soluţie pentru intelect, i se postulează o soluţie în transcendent. Orice dogmă reprezintă pentru posibilităţile logice ale intelectului uman o antinomie, dar orice dogmă mai cuprinde prin înşişi termenii, ce-i întrebuinţează, şi o indicaţie precisă că logicul trebue depăşit şi că antinomia se soluţionează dincolo de posibilităţile noastre de înţelegere. Autorii dogmelor nu s'au mărginit la stabilirea unor antinomii, pentru ca pe urmă să le escamoteze prin deghizare. Ceea ce pare *mascare* e în realitate o *transfigurare*. Dogma e *antinomie transfigurată*, adică o antinomie care prin termenii ei constitutivi deschide o poartă spre o soluţie transcendentă.

* * *

Am văzut cum noţiunile iniţial clar rotunjite şi organic orânduite în spaţiul logic sufăr în dogmă diformări de raportare una la cealaltă şi deplasări de prespectivă. In formula dogmatică particulele (este, sunt) exprimând de obicei legături logice între noţiuni, încetează de a mai avea acest sens de interdelimitare împrumutând mai curând un sens de *evadare* din spaţiul logic; diformările de perspectivă, evadările din spaţiul logic ale elementelor conceptuale cari alcătuesc formula dogmatică se prezintă oricărei minţi normale ca absurde şi monstruoase, precum absurde şi monstruoase par bunăoară diformările stilistice ale artei bizantine gustului stăpânit de canonul artei plastice greceşti. Dar toate aceste diformări devin virtuţi şi toate metehnele se schimbă în calităţi de îndată ce privim dogma dintr'un unghiu transcendent. Logicul şi concretul cu optica lor nu sunt valabile aici. O însuşire negativă dobândeşte lesne un aspect positiv când o priveşti din alt punct de vedere. Caracterizarea dogmei prin cuvântul „antilogic" e o definiţie pur negativă căreia trebue să i se arate neapărat şi reversul. O caracterizare negativă e totdeauna insuficientă; împrejurarea ar putea chiar să dee loc la o confundare întru totul condamnabilă a dogmei cu nonsensul absolut. Se cuvine în consecinţă să repetăm şi să accentuăm că dogma e antilogică exact în măsura în care indică şi o soluţie pentru noi irealizabilă dincolo de linia raţionalului. In dogmă se suprapun în aceeaşi judecată unitară două procedee distincte: procedeul logic de stabilire a unei antinomii, şi al doilea procedeul de transfigurare a ei. Transfigurarea se face prin scindarea unor concepte solidare. Ţinând seama de soluţia pozitivă deşi inaccesibilă, pe care dogma o cere, atributul de antilogic ce se dă conţinutului ei e înlocuibil prin atributul de „metalogic". Monstruosul, diformul dogmatic se vădeşte în lipsa sa de sens plin de *alt* sens, de un sens cu care nu putem avea nici un contact mintal. Dogmele nu sunt antinomii pur şi simplu, ci antinomii transfigurate, antinomii transfigurate de misterul pe care ele îl exprimă.

* * *

Spiritul omenesc pus în faţa misterului metafizic a crezut la un moment dat că ar fi îndreptăţit să-l formuleze fără de a-l înţelege. Mai mult, spiritul omenesc a crezut că poate să articuleze misterul metafizic în desacord cu legile interioare ale înţelegerii. Indrăzneala aceasta depăşeşte oricare alta a gândirii omeneşti. Intelectul formulează de obiceiu numai ce e reductibil la termeni şi raporturi logice. Intelectul mai formulează fapte de ale intuiţiei, cari în cazul că sunt logic de negândit, rămân totuşi organizabile prin înglobarea concretului alogic în noţiuni (alogicul e susceptibil de asemenea operaţii). Dar intelectul nu încearcă nici o formulă acolo unde nu e dată una din numitele posibilităţi. Pentru intelect „formulabil" înseamnă în sens larg „raţionalizabil". Filosofia de câte ori a crezut că are în faţă un obiect neraţionalizabil, fie transcendent, fie empiric,

a renunţat la formulare. Numai metafizica dogmatică a îndrăznit să propună formule în desacord cu funcţiile logice ale intelectului.

Metafizica a avut timpuri mari în India, în Grecia. Iată o temă seducătoare asupra căreia s'au scris nenumărate variaţii. S'a gândit vreodată cineva să vorbească în această ordine de idei *aşa cum se cuvine* şi despre dogma philonică, gnostică sau creştină? Sf. Părinţi, făcând abstracţie de gândirea magică în care nu odată au căzut, şi trecând cu vederea realizările naive în cari s'au complăcut, s'au învrednicit de un sens metafizic de o profunzime singulară care merită să fie mai insistent subliniat. Dogma, nu vorbim de o anume dogmă, ci de dogmă ca mod de a gândi, e un procedeu metafizic prin excelenţă; nu singurul desigur, dar unul care neîndoelnic înseamnă o încheere, o rotunjire a tuturor celorlalte, şi de ce n'am spune: o încoronare? Mintea grecească, oricât de mare prin curiozitate, fiind înzestrată mai mult cu daruri plastice decât cu daruri metafizice, s'a plimbat cele mai de multe ori numai în marginea *„ştiinţei despre cele de dincolo"*. Plotin, care de altfel nu e tocmai străin de dogmă, face între gânditorii greci figură de mare meşter al gândului metafizic. In anume înţeles însă abia Sf. Părinţi devin metafizicieni cu adevărat. Să ne înţelegem. Realizările constructive ale Sf. Părinţi sunt de sigur prea puţin cosmic orientate, prea unilateral canalizate şi fixate asupra unor fapte singulare, prea ibrid amestecate cu elemente nefilosofice. Sf. Părinţi sunt însă metafizicienii cei mai adânci prin *atitudine*. Din punct de vedere filosofic metafizica lui Plotin e neapărat mai monumentală, mai matură şi mai scutită de elemente cari primejduiesc puritatea filosofiei, decât metafizica patristică. Dar ea nu izvorăşte dintr'o atât de profundă atitudine spirituală precum cea patristică. Felul de a formula al Sf. Părinţi, darul cu care au ştiut să dea relief misterului fără de a-l raţionaliza, renunţarea fără regret la logică după istovirea tuturor subtilităţilor ei, smulgerea conceptelor din angrenajul lor logic, şi înzestrarea lor cu alte virtuţi, sunt tot atâtea fapte ale spiritualităţii patristice în stare să mai impresioneze şi astăzi. Nu vom tăgădui că dogmele amintite, creştine şi necreştine, luate fiecare în parte ne sunt în întregime străine prin conţinutul lor. Aceasta nu fiindcă ar fi „absurde" ci fiindcă ni se par perimate. „Absurdul", în înţelesul special pe care-l are dogmaticul, nu e un motiv suficient pentru a refuza o formulă. In dogmele în discuţie se constelează însă un material teoretic învechit. In afară de aceasta în elementele constitutive ale acestor dogme se amestecă după un criteriu străin de mentalitatea noastră momente de gândire abstractă cu momente magice şi momente mitologice. Cu multe din aceste elemente nu mai avem nici-o aderenţă spirituală. In dogmele citate se mai pun apoi pe acelaş plan şi se tratează cu aceeaşi măsură elementul raţional şi cel mitic. Momentelor mitice li se atribue aceeaşi valoare cognoscivă ca şi celor abstracte. Presupusa echivalenţă între Logos şi mythos compromite după părerea noastră mult mai mult dogmele în chestiune decât dogmaticul în sine. Am fi dispuşi să acceptăm dogme alcătuite pe un plan numai mitic, şi tot aşa dogme alcătuite pe un plan exclusiv de concepte. Dar nu dogme — joc fără consecinţe — în care cele două planuri se subsituesc la întâmplare şi se confundă la fiecare pas. Iată în puţine cuvinte pentru ce dogmele analizate şi cele asemănătoare lor nu pot fi în nici un chip dogmele noastre. Se pune însă întrebarea dacă cei care refuză dogmele din cauza conţinutului lor perimat îşi dau în deajuns de bine seama de atitudinea spirituală care a dus la formulele dogmatice. Credem că nu. Până acum nu s'a încercat o analiză minuţioasă a structurei dogmei şi a procedeelor ei. Dacă s'ar fi făcut o asemenea operaţie, cel puţin în măsura în care o încercăm aici, s'ar fi văzut că în afară de dogme cari ne repugnă prin conţinutul lor mai există şi o *metodă dogmatică*, un *spirit dogmatic*. Un spirit dogmatic care reactualizat ar da oricând naştere unor noui dogme în miraculoasă convergenţă cu nevoile spi-

rituale ale timpului nostru, unor dogme cu trupul alcătuit din elemente conceptuale sau mitice luate din conștiința epocei noastre.

Nouă dogmele din trecut ne servesc numai ca pretext pentru stabilirea unui „tip de cunoaștere", sau „tip de ideație" dacă voiți. E posibil un asemenea tip? Dacă da, va trebui să se admită că atitudinea spirituală care i-a slujit drept substrat odată, poate să mai reapară pe planul istoriei oricând din nou cu tot atâta avânt și consecvență creatoare ca în miia de ani sau în eonul patristic. Prin atitudinea lor spirituală Sf. Părinți pot fi socotiți cu alte cuvinte și ca reprezentanți simbolici ai unei metafizici posibile în viitor. Realizatori pentru exigențele timpului lor, ei rămân (socotim și pe Philon printre ei) descoperitorii unei metode și reprezentanții unui tip de ideație, care nu și-a spus încă ultimul cuvânt.

(Va urma)

CALEA E GREA

DE

A. COTRUŞ

Calea e grea,
Paşii se 'ncurcă...
Cât vom mai avea
Cu mersul de furcă?

Trupul mi-l răscoc
În sbatere mută
Seve de foc
Ce munţii-i strămută...

Vrut-aş fi să am
Văz fără hotare
Şi puteri cât un neam
In suişuri solare...

Sălbatic mă 'mbuib
Cu sorii de mâne...
Al visului cuib
Intreg ne-o rămâne?

Cresc noui dorinţi,
Dar drumul scade
Şi paşii fierbinţi
Se măresc în tăgade...

CIRC PLANETAR

DE

ION PILLAT

Incepe muzica de sfere ca o fanfară și pe pistă,
Pe care căile lactee au nins nisipul cel mai fin,
Direktor Pheb în fracu-i roșu salută cerul și insistă
In libertate să-i prezinte planetele cu joc divin.

Pe calu-i alb se-avântă Venus într'un costum de baletistă,
Pe un cal murg Mercur împarte înflăcăratul ei destin.
Galopul lor se depărtează și Mart urmează după listă
Mânând cu biciul Sateliții: doi poney mici cu mersul lin.

Fanfara stă: sunt acrobații. Saturn se'ntoarce prin inele;
In salt mortal Uran și Neptun se-aruncă dincolo de stele;
Cometele, paiațe proaste, încurcă tumbele cerești.

Deoparte Terra, Stea uitată, cu fard spălat de lacrimi, șade
Pe brațe cu trupșorul rece al Lunei moarte — pe când cade
Pe-arena lumilor furtuna aplauselor îngerești.

R U S O A I C A

DE

GIB. I. MIHĂESCU

Când mi s'a dat ordin să trec cu plutonul de pază, pe Nistru, am salutat cu multă bucurie această noutate. Şi m'am bucurat cu atât mai mult, cu cât vedeam mutra plouată a camarazilor mei de batalion; adio vinul bun, fetele vesele şi viaţa asta cu sindrofii, cu baluri, cu întâlniri furişe de orăşel basarabean, care, la urma urmei, oricât de mic, oricât de strâmb şi de noroios o fi, e totuşi un orăşel.

Pentru mine ordinul venea tocmai la timp. Intr'o bună dimineaţă, zorile mă găsiseră în jurul unei mese pe care cărţile o ocoliseră de mii de mii de ori în goana celui mai accelerat *chemin de fer*, pe care l-am văzut vreodată în proaspăta dar mult încercata mea carieră de jucător de cărţi. Aveam dinainte-mi exact suma de lei douăzeci, cu care începusem pontatul. In timpul nopţei suma asta crescuse fantastic, scăzuse brusc ca un termometru sub năprasna crivăţului siberian, se ridicase iarăşi, îmi îmbrâncise inima în aceleaşi bruşte şi sufocante oscilaţii, pe care le făcea norocul zănatec venind spre mine şi părăsindu-mă de atât de nenumărate ori într'un atât de restrâns timp! Hârtiuţa albastră de dinainte-mi, atât de lipsită de valoare în vremurile astea, tot atât de bune şi tot atât de rele, ca orice alte vremuri, mă desgusta cu desăvârşire. Un semn pe care i-l făcusem cu creionul înainte de a o arunca în iureşul jocului, dintr'o curioasă obişnuinţă, îmi stârni un zâmbet de silă pe buzele uscate de vin văpsit şi de fumul ţigaretelor, căci aveam în faţă chiar hârtia cu care pornisem cu douăsprezece ore înainte în căutarea unui noroc factice.

Cu un gest puţin teatral o aruncai dinaintea noului bancher şi fără să mai aştept care-i este soarta, plecai cu un aer de inspirat, strângându-mi umerii înfioraţi de plăcutul venin al vârfurilor de ace, pe care le înfig în sângele moleşit nopţile pierdute. Insă înainte de a mă duce la cazarmă, mă îndreptai spre poştă; şi acolo, pe pupitrul scâlciat, în praful stârnit de măturoiul omului de serviciu am compus o vastă comandă către una din cele mai mari librării din Bucureşti. Am cerut numai cărţi serioase, mai mult de ştiinţă: Istorie, Filosofie, Chimie, Fizică, Matematici, Sfânta Scriptură, Koranul, Iliada şi

o grămadă de texte latineşti şi greceşti, cu două enorme dicţionare; atât cât să-mi ajungă pe doi ani de zile, ca să mă satur de citit şi de învăţat.

De altfel nu eram la prima mea hotărîre de a înlocui cărţile lui Grimaud cu cărţi propriu zise; dar până acum nu făcusem decât mici încercări. Comandam câteva romane şi câteva volume de versuri şi cu asta credeam că am sfârşit-o cu nopţile pierdute la micul club al orăşelului. Acum însă, judecând după dimensiunile comandei şi după gravitatea obiectului ei, nu-mi mai rămânea nici o îndoială că ceeace făceam era din cale afară de serios.

Şi ca o dovadă că însuşi Destinul se asocia cu mine, ca să-mi arate că sunt menit unei căi cu totul alta de cât celei pe care apucasem, făcu astfel încât cărţile să sosească într'acelaş ceas, cu ordinul de plecare pe Nistru.

Mai mult chiar, sectorul meu fu hotărît cu totul izolat, destul de departe şi în dreapta şi în stânga şi în spate de sate ori locuinţe omeneşti; nici măcar în faţă, dincolo peste fluviul cu mers molcom, în vasta împărăţie a misterului, nu se zărea, oricât puteai cuprinde cu ochii, vreun acoperiş.

— Aci, mi-am spus cu toată încrederea, aci voi deveni alt om.., Fii slăvită sfântă singurătate...

Plutonul mi-era întins pe-o bună distanţă; oamenii făceau cu schimbul. Când parte din ei se duceau în posturi, ceilalţi rămâneau în jurul meu, formând rezerva, de care aş fi avut nevoe la vreo împrejurare neplăcută.

Ca şi mine, în afară de vreo doi, trei gradaţi cari lăsaseră amintiri în orăşelul deabia părăsit, ceilalţi, cei mărunţi, soldaţii, păreau foarte mulţumiţi de situaţia cea nouă. Mai întâi scăpau de instrucţie sau aproape scăpau. Al doilea, aci în pustietatea asta de văi uşoare şi colnice presărate de cochete mănunchiuri de arbori, cu fluviul plin de răcoare şi de sălcii la câteva sute de paşi, cu cerul larg şi nesfârşit deasupra, cu mirosul de iarbă şi de câmp, ce năpădea de pretutindeni, nările lor avide se deschideau larg şi ochii lor de ţărani se aprindeau de beţia naturei. Îi vedeam mai dârzi şi mai sprinteni, mai veseli şi mai fireşti, noua lor menire părea că-i intrigă şi chiar îi asmute, vorbeau acum cu ton răspicat ca acei cari au pe umerii lor o însemnată datorie şi-şi iau noul rost foarte în serios.

Când erau strigaţi ca să se aşeze în linie, se repezeau agitând cu uşurinţă armele, pe care până aci le mânuiau cu greutate şi cu piloasă resemnare, de parcă ar fi cântărit sute de kilograme.

Se aliniau acum grabnic şi trânteau din călcâe, chiar mai mult decât ar fi trebuit nerăbdători parcă să fie puşi la isprăvi mai mari. Din toate gesturile lor se vedea limpede un prisos de energie, pe care nu ştiau cum să-l cheltuiască mai cu spor, cu bună voe, cu neţărmurită plăcere. Atunci, pentru a-i înebuni cu desăvârşire, i-am asemuit cu nişte voinici de pe malul Oltului porniţi proaspăt după haiducie; iar eu m'am întitulat căpitanul lor, glumă, pe care ei au primit-o ca nişte veritabili haiduci, cu zgomot mare, cu chiote de vitejie, cu capele aruncate în înălţime.

Dar impresia asta de haiducie, mă stăpânea şi pe mine cu adevărat, mai ales când gradatul de serviciu, se prezenta în odăiţa mea de scânduri tapetată în ziare ilustrate şi împodobită cu rafturi de cărţi, ca să mă anunţe, pocnind din tocuri, că la punctul cutare, mai sus, sau mai jos, pe apa fluviului, a fost prins un grup de *bolşevici*, încercând să treacă pe furiş pe teritoriul nostru.

La început ordonam ca prinşii să fie aduşi în faţa mea. Deobicei „bolşevicii" erau nişte bieţi zdrenţăroşi, cu faţa suptă de mizerie, cu ochi aprinşi de frigurile fricei şi oboselei celei mai crunte; cine ştie ce distanţe enorme străbătuseră aceşti nenorociţi, pe

furiş, cine ştie câtă artă, istovitoare de nervi, întrebuinţaseră pentru a se strecura pe dinaintea poliţiei celei mai bănuitoare şi mai iscoditoare din lume. Ajungerea pe limanul românesc era pentru ei suprema fericire, termenul tuturor suferinţelor; pe ţărmul celălalt pe care abia-l părăsiseră, vedeau încă spectrul foamei şi al mizeriei, privind în urma lor livid şi neputincios, cu desperarea celor cărora le-a scăpat o pradă preţioasă din ghiare.

Dinainte-mi ei păreau acum mai liniştiţi şi mai siguri, translatorul îmi raporta calm şi indiferent, omagiile şi efuziunile lor de simpatie la adresa ţărei şi mai cu seamă a mea. După ce sfârşeau, le răspundeam şi eu, adulmecând ca un veritabil căpitan de haiduci, aspectele fizionomice, pe care le produceau pe feţele lor cuvintele mele. Le răspundeam clar şi meşteşugit, cu aceleaşi fraze şlefuite până la perfecţiune de deasa lor întrebuinţare.

Ii lămuream că legile româneşti interziceau şi reprimau trecerea clandestină a frontierelor, le arătam apoi maximum de pedeapsă pe care-l atrag contravenţiunile la legea paşapoartelor, dacă nu e vorba de vreo complicaţiune cu pedepsele altor legi mai drastice, pentru mosafirul care ne vizitează, trimes dinadins sau adus de gânduri necurate.

La auzul acestor cuvinte, chipul lor părăsea şi cele mai neînsemnate urme de nelinişte, se cobora cu pigmenţii celei mai neaşteptate fericiri şi — dând din umeri pentru capitolul complicaţiunilor — întregul grup nu-şi putea reţine un murmur de satisfacţie luând act de maximum de pedeapsă ce i-l rezervă legea paşapoartelor.

Venea atunci un moment de largă destindere şi de mulţumire nereţinută, care se materializa prin câteo interjecţie sau prin câteo impresie fugară, pe care bieţii oameni şi le schimbau reciproc la ureche. Urma apoi aşteptata şi exagerat de severa corectare a ţinutei prin care ei voiau să-mi arăte că n'au uitat că se găsesc în faţa mea şi se grăbesc să-mi acorde respectul dus chiar până la umilinţă, ce cu drept mi se cuvine.

Reluam atunci cuvântul, fixându-i de astădată cu şi mai mare luare aminte, în vreme ce translatorul şi subalternii mei din preajmă, tuşeau grăbit şi-şi verificau distanţa dintre picioare, pentru a-şi asigura un echilibru cât mai stabil şi mai comod în urmărirea părţei a doua şi celei mai interesante, din spectacolul ce li se oferea zilnic şi gratuit, într'una acelaş, dar totdeauna variat, prin felurimea personagiilor şi temperamentelor cari jucau acelaş rol dureros.

Reluam deci cuvântul şi le aduceam la cunoştinţă tot aşa de calm şi lipsit de afectare ca până acum că ei nu erau cei dintâi refugiaţi din Rusia cari făceau cinste solului românesc să-l considere ca azil şi să-l onoreze cu efuziunile lor de dragoste şi cu prezenţa lor preţioasă. Dimpotrivă, numărul celor cari apucaseră să vină înainte era atât de mare, încât închisorile româneşti nu mai puteau face faţă aplicărilor legei paşapoartelor oricât de restrâns ar fi fost termenul pedepselor, pentru ca toţi noii veniţi să poată face comparaţie între cele două regimuri, comunist şi burghez, începând cu partea cea mai grea a vieţei, aşa cum reîntorşii la viaţa de apoi, trebue să facă în prealabil un mic stagiu în bine încălzitele purgatorii cereşti.

Dar, nemai posedând mijloace de coerciţiune şi de sancţionare a vinovaţilor şi având adânc înrădăcinată în tradiţia lui milostivenia creştină, Statul nostru se găseşte faţă de noii veniţi în imposibilitate de a-şi încărca budgetul cu noi închisori, aşa că-i iartă de vina lor gravă de a fi trecut frontiera clandestin şi fără nicio formalitate (mare mişcare de entusiasm printre auditori) şi-i invită politicos să se întoarcă pe unde au venit...

Aci urmau obişnuitele exclamaţii de surpriză, de nedumerire, obişnuitele rugăminţi către translator de a repeta ultimele cuvinte ori de a se controla, consultându-mă din nou, dacă nu cumva a transmis greşit, neauzind bine poate...

Translatorul însă, la fel cu sentinelele, se desfăta cu rânjet discret şi cu falşă duioşie, le împărtăşea că audienţa a luat sfârşit şi arătându-le grelele tomuri deschise pe masă, le da să înţeleagă că e timpul să fiu lăsat în pace. Dar, tocmai acest lucru erau departe să-l înţeleagă bieţii oameni, aşa că soldaţii trebuiau să-i ia uşor în piept pentru a-i face să evacueze.

La început soarta refugiaţilor mă înduioşa. Deaceea chiar, aveam grijă ca trecerea înapoi a Nistrului să fie făcută în cele mai bune condiţiuni de siguranţă pentru ei; astfel lucrul nu se întâmpla decât spre dimineaţă, când, după informaţiile ce aveam, pe malul celălalt al râului, nu se găsea picior de grănicer rus, aşa ca până în zori să aibe toată vremea să se îndepărteze de frontieră într'atâta cât să nu trezească vreo bănuială propriilor lor autorităţi.

Mai pe urmă însă nici nu mai vream să mai ştiu de ei, atâta mă indignau noutăţile ce le aflam despre aceşti indivizi, cari cereau azil cu lacrămi în ochi şi cu smerite jurăminte de credinţă, pentru a începe să uneltească şi să se întrunească în pivniţele oraşelor vecine în conjuraţii secrete. Vestea descoperirei unor recente comploturi, la care în cea mai mare măsură, luaseră parte tocmai mosafiri de aceştia îndoelnici, intraţi în ţară prin sectoare de frontieră aflate sub autoritatea unor comandanţi mai puţin severi de cât ai mei mă făcu să mă desinteresez aproape complect de ei şi să-i las pe mâna soldaţilor. Mie mi se raporta doar numărul celor prinşi şi toată grija pe care o aveam de acum înainte, era ca la pornire, să văd dacă numărul îmbarcaţilor era tocmai acel de care mi se raportase. Iar singurele cuvinte pe care le adresam refugiaţilor înainte de plecare era doar să-i întreb dacă în afară de obiectele suspecte ce li se confiscase la percheziţie, li se oprise cumva bani ori lucruri de valoare, ce le-ar fi avut asupra lor. Pe urmă plictisit şi zorit mă refugiam în mijlocul cărţilor mele şi ceasuri întregi nu mai vream să mai ştiu de nimeni şi de nimic.

*
* *

Dar toate aceste lucruri n'ar avea nici o importanţă şi nu le-aş fi însemnat pe aceste file dacă o întâmplare cu totul neaşteptată şi deosebită, nu ar fi întrerupt brusc şi dureros acest monoton dar atât de plăcut fel de viaţă, făcându-mă să-mi scrutez în rândurile de faţă conştiinţa încărcată.

Mi-aduc atât de bine aminte seara aceea cu o lună enormă ce se desprindea din vastul necunoscutului răsăritean. Jerbele de plopi înalţi şi de sălcii ale Nistrului aruncau umbre lungi şi apele leneşe pe care razele roşii le atingeau răzându-le, aveau ceva într'însele de spaimă şi de mister. Peste tot trenau funigei roşii şi pe undele molcome se vedeau adânci brazde de sânge. Se părea că în fiecare sfor al râului, apa spăla sângele unui rănit pe moarte. Părea că se lăsase peste fire împărăţia duhului roşu, soldaţii mei înşişi erau iluminaţi de această misterioasă coloare, pe care flăcările unui cuptor nevăzut o reflectau asupra lumei.

Eram toţi ca nişte draci şi eu însumi mă simţeam ca un mic şef de echipă drăcească, încât, pentru a mă potrivi decorului, râsei drăceşte din uşa odăiţei mele, celor doi prinşi, având şi ei pe faţă reflexul colorii iadului; două siluete subţiratece, parcă fluide, care aşteptau între baionetele soldaţilor ca între nişte lungi frigări, vizita şi întrebările mele de rigoare. Mă apropiai cu zâmbet posnaş căci lumina asta mă predispunea la glumă crudă şi la puţin cabotinism.

Dar când fusei la doi paşi, o altă privelişte, cu mult mai neaşteptată ca cea dintâi mi se deschise dinaintea ochilor, ca de după o perdea ascunzătoare de comori.

Erau doi tineri refugiaţi, pe semne fraţi — o, cât de repede m'am gândit întâi la

această posibilitate! — sau logodnici — perspectivă care mă încruntă pur şi simplu. Se ţineau de braţ şi mă bravau cu privirile. El era un băiat înalt şi firav, cu ochelari pe un nas ceva cam ascuţit. Dar sub şapca-i rusească, cozorocul mic desvăluia o frunte înaltă, pură şi elegantă, o frunte admirabilă, care se potrivea de minune cu privirea aceea mândră, semeaţă şi în acelaş timp simpatică.

Insă alături de el realitatea asta roşie şi bizară din juru-mi se transforma într'o adevărată poveste. Era o făptură, măi copii măi şi dragi prieteni, fiinţa aceea, de lângă dânsul, atât de frumoasă şi de fină, încât a trebuit să mă aşez astfel încât s'o văd încadrată de talgerul lunei ca să pot să-mi explic prezenţa ei pe pământ.

La drept vorbind când vezi o femee frumoasă, e cu neputinţă să bagi de seamă din ce constă frumuseţea ei, să vezi cum i-s ochii, cum i-e părul, cum sunt obrajii, buzele şi surâsul. Destul că închizi ochii ca orbit de soare.

— Dumneavoastră sunteţi fraţi? fură primele mele cuvinte, pe care le adresai în franţuzeşte şi ştiu că întrebând astfel, mi-amintii pentru prima dată că în nici unul din ordinile primite dela comandantul batalionului meu nu prevedea categoric că refugiaţii de peste Nistru trebue neapărat să fie trecuţi îndărăt. Ci ele dispuneau numai ca vigilenţa noastră să fie îndoită pentru a se evita pe cât va fi cu putinţă trecerea clandestină a frontierei. Ceaece înseamnă, îmi dădui seama de minune, acum, în faţa acestei frumuseţi lunare, că soarta acestor doi găsiţi era în mâinile mele. Constatare, care mă umplu de un fior de plăcere, dar şi de nelinişte în acelaş timp.

Răspunsul fetei, printr'o şireată sclipire a ochilor, precum şi al băiatului tare, şi într'o franţuzească admirabilă, mă mulţumi la culme, deşi el era pur şi simplu negativ...

— *Oh non monsieur...*

Abia pe urmă îmi dădui seamă de grozăvia lui..., *„Oh, non monsieur, nous sommes des fiancés"...*

Eram atât de trist de conţinutul lui, de parcă aş fi cerut undeva într'o cumplită împrejurare, adăpost ori ajutor şi-aş fi fost respins cu cruzime şi cu brutalitate. Parcă înadins venise rusul acesta tânăr şi semeţ ca să răsbune pe toţi acei cari ceruseră adăpost la mine şi-i respinsesem, înapoi, în largul pustiului bântuit de vânturi şi de năpaste de unde veneau.

Şi simţii atunci în mine fiara ancestrală, destinzându-şi ghiarele.

Soarta rusului era hotărîtă.

Dar rămânea zâmbetul ei subtil, sclipirea adâncă de izbândă şi măgulire, care perzista încă în ochii întunecaţi şi profunzi ca însăşi întreaga noapte aceasta. Din mijlocul cearcănelor de mister mă domina privirea aceea şi mă asigura.

Sunteţi fraţi? întrebasem. Asta era tot una cum aş fi zis: Aş vrea ca să fiţi fraţi... Aş vrea să ştiu dacă eu, nemernicul vameş, din aceste pustietăţi, pot să aduc în voie omagiul meu acestei neaşteptate şi divine apariţii...

La care răspunsul rusului sunase sec şi semeţ şi brav batjocoritor...

Dar mai era, vă spun, răspunsul ei, răspunsul ochilor ei, care, iaca, glăsuia încă, glăsuia într'una şi mă ţintuia pe loc, mă înrădăcina şi mă înlemnea ca pe un copac mitologic, căci simţeam că nu mai m'aş fi mişcat o vecie din locul acesta şi aş fi stat să privesc, înmărmurit de admiraţie şi de fericire...

— Sunteţi logodiţi! am spus atunci tare, întorcându-mă spre rus. Ah, sunteţi în epoca în care iubirea îşi arată într'adevăr cele mai frumoase colori ale ei, continuai cu glas bătrânesc de blagoslovenie. Sunteţi în epoca sacrificiilor... şi apăsai adânc pe acest cuvânt care avu o resonanţă atât de gravă, de parcă aş fi călcat cu toată puterea pe o pedală de orgă.

— Epoca sacrificiilor? făcu rusul nedumerit...

— Desigur, epoca în care logodnicul e în stare să străbată pentru *ea* kilometri întregi de mare înnot, ori să lupte cu adversarul până la ultima picătură de sânge, să intre în groapă cu lei pentru o mănuşe care i-a scăpat ori să sară din cel mai înalt turn pentru a-i asigura viaţa şi fericirea ei...

Şi prefăcându-mă că nu văd râsul, care se prefăcea încă nedumerit, al lui, conchisei oftând, cu ochii la râsul ei care suna uşor fără nici o nedumerire, ca de-o glumă inofensivă:

— Ah... însfârşit anotimpul fericit al vieţei.., anotimpul în care îţi permiţi să nu-i dai nici un preţ şi s'o arunci ca pe-un nimic, ca pe o avere pe masa de joc...

Rusul râse şi el amuzat de această izbucnire sentimentală a mea, dar nu ştiu, poate lumina aceea incertă care ne înconjura, era cauza, însă mi se părea că în privirile lui pluteşte acum o nelinişte vie, o teamă tot mai accentuată, făcându-l să tresară ca un şoarece la cele mai neînsemnate adieri de zvonuri.

Inţelegeam că mă înţelege, că a început să mă înţeleagă, că îşi dă seama de rostul vorbelor mele atât de puţin amuzante, atât de cumplite. Nevăzute antene se îndreptau din sufletul lui spre sufletul meu, nerăbdătoare să afle cu un moment mai devreme sentinţa care i se pregătea.

Ah, sufletul lui era într'adevăr un mare ghicitor. Căci mâna lui apucă cu o mişcare sigură mâna ei şi trase fata spre dânsul. Se alăturară măsurându-mă, umăr lângă umăr, fericiţi că apropierea aceasta le desvăluise puterea iubirei lor; o singură atingere de umeri îi descoperise unul altuia. Tari, gata să înfrunte orice pericol, ca unii ce erau împreună, ce se simţeau necontenit împreună. Impreună puteau să intre — se amăgeau ei poate atuncia — şi în fundul Nistrului ori într'al Iadului.

Iar eu sceptic, cum m'au lăsat zeii, surâdeam, spre desperarea lor, cu o siguranţă de mine, fără pereche.

— Să vedem, să vedem, spuneam în gând, spre disperarea lor. Iar când se reînfipseră şi mai cu tărie, unul într'altul, căutând tot mai în adânc azil pentru curajul lor, (care mi se arăta astfel tot mai nesigur) spusei şi cu voce tare, spre marea lor uimire, că într'adevăr noi, toţi trei, ne cetisem de minune gândurile:

— Să vedem, să vedem...

Şi începui calm şi fără nici un alt ocol discursul meu obişnuit Legea paşapoartelor, închisorile, generozitatea Statului care redă libertatea infractorilor... E de prisos să mai spun că deastădată mă delectam să urmăresc în trăsăturile lor impresiunile succesive ale vorbelor mele, cu voluptatea translatorului sau chiar a unui soldat de rând.

Când ei se priviră uşuraţi şi plini de veselie la auzul vestei că deacum înainte vor fi liberi, eu împărtăşii de asemenea bucuria lor. Ei îmi strânseră mâna cu multa, cu obişnuita efuziune a tuturor. iar eu, cu cel mai serviabil şi îndatoritor aer de pe lume, îi întrebai dacă sunt dispuşi să-mi facă în prealabil onoarea să ia o gustare în coliba mea de scânduri, ori ţin să se urce chiar de acum în barcă, unde le voi da cei mai buni soldaţi ai mei drept cârmaci şi vâslaşi...

Faptul că-mi răspunseră amândoi deodată, ridicând capetele şi privindu-mă consternaţi, nu mă miră câtuşi de puţin, pentru că eram atât de sigur de bietele lor mişcări...

— In barcă?!?!......

Intrebarea asta involuntară o rostiră, cum spun, împreună. Iar apoi, el completă singur, cu voce sugrumată:

— Oare, mai e vreo baltă, vreun lac, ori un alt râu pe aici prin apropiere? Şi dădu din umeri ca omul care ignora profund configuraţia acestor locuri.

Mă grăbii să-l asigur cu prietenesc surâs, că poate să rămână fără nici o îndoială asupra cunoştinţelor lui geografice. Intr'adevăr nu era prin partea locului nici o baltă,

nici un lac și nici un alt râu afară de Nistru. Și ca să-i scot din nedumerire, arătai la spatele lor barca despre care era vorba.

— Dar faceți-mi plăcerea, să luați înainte de plecare, cu mine, un păhărel de vin......

Ei nici nu se clintiră.

Eu insistai. Și'n ochii lui luci atunci o vagă lumină de înțelegere. Instinctiv își pipăi buzunarul dela piept, care părea destul de umflat. Asta îl asigură și-l însenină. Și luând brațul fetei, o împinse ușor spre colibă, dând din cap ca omul care acum s'a dumirit perfect de toate neînțelegerile.

— Haidem, Ninocika...

Le dădui din cel mai bun vin pe care-l aveam, căci alături de colecțiile mele de cărți niciodată n'am ezitat să mă fudulesc față de lume și cu colecțiile mele de vinuri.

Le-a plăcut desigur vinul meu oltenesc — adus aci atât de departe — însă chiar dela început ea s'a și repezit la cărțile mele și a rămas uimită, de câtă variată și infinită știință poate să încapă într'un bordei de scânduri al unui ofițer păzitor pe malul Nistrului.

El însă nu se mișcă și părea că-și frământă mintea cu o cumplit de grea socoteală. După ce-i dădui lămuriri fetei cum îmi împart timpul cu fiecare din științele, pe care le vedea reprezentate în dulapul și teancurile de volume aruncate alandala pe podea, băiatul înaintă spre mine, întrebându-mă cu obișnuitul lui ton grav, deși aproape stins de emoție, cât mă costă atâtea cărți, care parcă-s cumpărate de curând și dacă n'aș fi dispus să mai am încă atâtea...

I-am tăiat repede orice speranță.

— O, nu, dragul meu domn, nu pot primi nici o carte, nici un ban, nici un ac măcar.

— Ințelegi ? i-am complectat, ironic. Eu trăiesc între cărți ; alte viciuri ori ambiții îmi lipsesc. Iar cărțile sunt un viciu foarte eftin. Cu un sfert din leafa mea pe lună pot să iau atâtea cât să nu le fac față cine știe câtă vreme... Dumneata știi foarte bine, când ele te stăpâneasc, orice alte ispite sunt excluse cu desăvârșire. Parcă surprins cu o minciună, mă întorsei și privi la tovarășa lui de drum, care tocmai își reluase o figură încordată, plină de îngrijorare. Dar așa, era nespus de mult mai frumoasă și privirile negre păreau atât de adânci pe fața mată, că plecându-mă în clipele acelea peste ochii larg deschiși, eu cred că aș fi putut vedea cu siguranță marginile însăși ale nemărginitului către care necontenit mă avântau nenumăratele mele volume, fără a izbuti vreunul să-mi arate ceva.

— Ordinile sunt foarte severe și categorice, continuai sec și îndârjit. E oprit sub gravă pedeapsă să mai primim pe cineva.

Pe fața lor, a lui mai ales, consternarea ceda tot mai mult locul disperărei. Ceeace mă făcu, pentru a-i îngenunchia definitiv, să par deodată curios, să-i întreb dacă într'adevăr e atât de rău acolo de unde vin, dacă e într'adevăr atât de cumplit de groaznic încât le e atât de greu să se întoarcă ? Ținui să-mi verific toate cele ce aflasem anterior asupra vieței din Rusia și-i asmuții să-mi povestească și să-mi descrie tablouri cât mai înfiorătoare, de care mă prefăcui mai înfiorat decât dânșii, sfârșind prin a mă îngriji de soarta lor, dacă se va afla cumva la întoarcere că încercaseră să treacă Nistrul.

Atunci se reflectă în ochii rusoaicei o clipă doar, coloarea aspră și incoherentă a groazei nebune care de mult încă, sticlea sinistru în privirile tovarășului ei, dar un moment numai, căci apoi genele căzură grele, ochii se miciră brusc și mă măsurară cu profund dispreț.

Iar pe deasupra el avu imprudența să se scuture ca dintr'un vis de moarte ; adău-

gând, pentru a brava privirile de compătimire cu care-l oblăduiam de multă vreme într'o doză destul de exagerată:

— Te rog să crezi că nu mi-e de loc de mine... Dar ea... ea... numai la ea mă gândesc...

— Sărmana fată, îl aprobai eu, într'adevăr e îngrozitor... Mă gândesc... dacă nu s'ar putea face ceva... pe deasupra ordinilor...

Luminile ochilor li se răscoli deodată, prinzându-mă strâns în focul lor concentric...

— O, te rog... te rog... domnule locotenent, făcu el și chiar își împreună mâinile cu o mișcare nespus de dramatică...

— Da, da... trebue făcut ceva... reluai eu... pentru dânsa... Ai dreptate... La dumneata e mai ușor... vorba (?!) ceea: te întorci și puțin îți pasă... Inţeleg, înțeleg... dar ea, sărmana... înțeleg, înțeleg, pentru un bărbat viața e mai ușoară... *vorba ceea*... chiar în cele mai cumplite împrejurări... dar pentru o femee, în mijlocul atâtor privațiuni și umilințe...

— Ei bine, domnule, spusei deodată tare și hotărît, întinzându-i mâna, pe care el abia o primi, chiar mai posomorît ca înainte... Pentru prima oară în cariera mea voi călca și ordinele ce am, care, știi, pentru un militar... Mă rog... Pe scurt, voi face tot posibilul s'o țin ascunsă o zi, două, până voi primi permisiunea, pe care o voi cere inadins, de a mă duce la Chișinău... Și o voi duce la Chișinău... Pe mine nimeni nu mă va întreba cine mă însoțește... Se va crede soția... vreau să spun, logod... vreu să spun... o soră, sora mea, înțelegi...

Și-l bătui pe umăr prietenește:

— Așa că poți să te întorci liniștit...

Și când vei găsi vre-o nouă ocazie, încearcă iarăși..... poate vei fi mai norocos..... Nistrul e destul de mare..... și nu pot pune om lângă om ca să-l păzească pe tot...

Iar aci închisei ochiul cu înțeles...

Urmă tăcere adâncă. Amândoi plecaseră privirile în pământ și păreau că reflectează. Așa că nu mai aveam cum să-i mai dobor încă și mai zdravăn, cu privirile mele care se încărcaseră de noi îndrăzneli: adică de ce nu?

Dar rușii se apropiară și începu între ei o vie conversație, de astă dată pe rusește. Inţelesei că trebue să mă retrag. Ieșii afară și pornii să mă plimb agitat.

Luna se ridicase mult, dar roșul acela de mister plana încă pe deasupra siluetelor de plopi. Vuetul Nistrului intra molcom și înzdrăvenitor în urechi. Aerul proaspăt îmi restabili judecata și mă făcu să văd că mersesem prea departe. Mi se păru atât de meschin ceaece făcusem, încât mă miram ce mă mai reține încă să nu merg și să le dau drumul. Mai ales mă gândeam cu inima strânsă la propunerile pe care desigur, tocmai le face el, cu vocea lui cea sugrumată și înduioșetoare.

— Rămâi tu, Ninocika... mă voi reîntoarce singur...

— Voi merge cu tine, Fedor... Nu te voi lăsa singur... Pentru nimic în lume nu voi rămâne în mâinile acestui ofițeraș cinic și libidinos.

— Trebue să rămâi, Ninocika... Gândește-te, e viața ta în joc... Rămâi și te asigur că imediat ce mă vor trece dincolo, eu voi căuta îndată alt vad...

— Il vom trece amândoi Fedor...

— Nu, Ninocika... Gândește-te că ne-ar putea surprinde bolșevicii... nu, nu de o mie de ori nu... Gândește-te la frumusețea ta în ghiarele acelor nespălați...

— Dar crezi că domnul ofițer ăsta mă va ține în dulap...

— O, te rog, Ninocika, nu-mi spune ce se va întâmpla în lipsa mea... Viața ta înainte de toate...

Şi el se dovedeşte mai hotărît ca oricând să plece singur, cu toate insistenţele ei de a-l însoţi... Mai mult chiar: mizerabilul îmi cere chiar concursul meu s'o opresc... Mă face complect odios în ochii ei. Barca trece Nistrul în vreme ce ea mă priveşte cu duşmănie... Iar când el se trezeşte în noaptea de dincolo, rătăcind pe malul apei, grozăvia situaţiei îi apare din ce în ce mai pustiitoare, în teribila ei înfăţişare. A doua zi apele Nistrului aduc chiar poate şi un cadavru şi-l depun pe mal, la picioarele ei... Ingrozitor de romantic!

— Imposibil, îmi spun... Mă duc să le dau drumul...

Şi pornesc cu pas hotărît spre coliba mea de scânduri. Dar mă întâmpină profilul ei care se desemnează în cadrul ferestruicei luminate, cu contur atât de puternic şi atât de perfect că mă opreşte într'o mută şi covârşitoare admiraţie. Trebue să fiu nebun... îmi zic şi mă reîntorc mai decis şi mai încăpăţânat decât oricând...

Insă când mă trezesc cu luna în faţă, mă văd iarăşi mic, şi josnic, de par'că razele ei au darul să-mi pătrundă până'n adâncul sufletului...

Şi mi se pare că aud iarăşi limpede glasurile celor doi...

— Ninocika, dacă tu zici astfel... fie... zarurile sunt aruncate... Haide însoţeşte-mă... Şi dacă ne va întâmpina moartea...

O, Doamne, mi-e cu neputinţă să suport privirea pe care ea mi-o aruncă, de despărţire... Vai, cum ar fi fost privirea asta dacă le-aş înlesni fuga în interiorul ţărei. In definitiv, câţi nu scapă zilnic?... Ea mi-ar păstra atunci eterna amintire şi poate cine ştie... Doamne... munte cu munte şi tot se întâlneşte...

Am venit iarăşi hotărît asupra paşilor mei şi asupra intenţiilor mele. Chipul ei era tot în cadrul ferestrei... Stătea neclintit şi aspru ca de piatră. Ah, cum s'ar însufleţi chipul acesta... cum s'ar desface între buzele acelea floarea celui mai delicios zâmbet, când ar răsuna cuvintele mele mântuitoare... Un hohot puternic de râs şi un:

— Am vrut numai să vă încerc.... Sunteţi liberi şi primiţi binecuvântarea mea.....

Desigur numai pentru a vedea zâmbetul acela, am dat buzna în odăiţă şi într'un suflet, de teama—care m'a urmărit în toate bunele mele intenţii—de teama răzgândirei, le-am strigat, am apucat să strig cu putere, ca să nu mai fie posibilă nici o revenire:

— Sunteţi liberi, sunteţi liberi... M'am răsgândit, sunteţi liberi !...

Urlam aproape. Şi pentru ca ea să vadă şi mai mult mărinimia mea, am scoborît apoi deodată vocea:

— Veţi aştepta până când vom trece de miezul nopţei... Atunci numai vă pot da drumul, ca să nu vă simtă soldaţii... Totul e să mergeţi liniştiţi câteva sute de metri... Pe urmă, nu vă mai poate întâmpina nici o patrulă...

Doamne, ce privire mi-a aruncat ea atuncia... Dumnezeule mare, privirea asta, atât de caldă, atât de plină de iubire, atât de minunată... o, era cu totul peste aşteptările mele...

Privirea asta, zâmbetul ăsta, atât de dulci, atât de recunoscătoare, m'au răscolit totuşi în sufletu-mi ca ferul roşu într'o rană...

Cin'te-a pus, nenorocitule?... unde mai găseşti tu vreodată făptura aceasta muiată de ursitoare în apa frumuseţei... cum laşi să-ţi scape din mână...

Dar, repede, în mintea mea năucită în care bântuia acum cu o furie de nedescris regretul idioatei mele grabe, pasărea mică a răutăţei se aşeză cu zbor posomorît pe-o cută de gând.

— Spune-le că i-ai păcălit, îmi şueră ea în cap cu râs de ciuhurez...

Incât buzele mi se întinseră într'un rânjet de satisfacţie...

Dar numai decât apoi un alt râs al ei şi mai sinistru de cât cel dintâi, îmi şterse cruda veselie de pe faţă şi mă readuse la dulceaţa expresiei dela început...

— Sau mai bine, previne-ţi soldaţii... râse ciuhurezul... Şi la miezul nopţei... pe el să-l facă scăpat.. pe lumea asta, pe lumea ailaltă, ce-are aface... Să ţi-o aducă numai pe ea... singură... în adâncimea nopţei...

O sinistrule ciuhurez, ce dulce, ce scumpă e vocea ta... Acuma mă simt într'adevăr un căpitan de haiduci...

— Sunteţi liberi, sunteţi liberi... întării din nou cuvintele mele dela început... Dar ssst..

Şi terminai făcând semnul discreţiei şi arătând afară. Mă gândii că o mărinimie nu trebue însoţită de vorbă şi paradă multă... cu cât e mai simplă şi mai modestă...

Şi rânjii din nou satisfăcut înlăuntrul sufletului meu... a bietului meu suflet ars de sete, care în sfârşit, în viul nopţei ăştia avea să-şi potolească arşiţa cea cumplită...

— Auzi tu, Ninocika, strigă rusul în culmea fericirei... Vom fi liberi, draga mea...

Dar ea nici nu se întoarse spre dânsul, nici nu-l privi măcar... Văzui că în luminile ochilor ei nu se scălda atunci decât modesta, vreau să zic meschina mea persoană. Mi-era scârbă de mine, mi-era cu atât mai mult scârbă de mine, cu cât acuma, parcă nici nu mai exista tovarăşul ei pentru dânsa, de parcă eu aş fi fost acela ce trebuia s'o însoţesc la miezul nopţei ; atât de aprins, de intens, de exclusiv, mă privea. Ghicea ea ceva, vrea oare să-mi citească gândurile ?

Dar insistenţa acestei priviri mă întărea şi mai mult în hotărîrea mea nestrămutată...

— Mari canalii sunt femeile... Mai ales cele frumoase... iaca, poftim cum crede tânăra asta că mă poate lega la ochi...

— Ninocika, exclamă din nou rusul cel mândru şi înalt în culmea fericirei... La miezul nopţei, Ninocika... vom fi liberi şi fericiţi... vom scăpa de toate necazurile...

— Asta s'o crezi dumneata, îl corectai eu în gând, deadreptul jignit de atâta egoistă exuberanţă...

Adică... posibil ca dumneata să scapi definitiv de toate necazurile... Cum ţi-o fi norocul, tinere...

— La miezul nopţei, vom porni în sfârşit mână în mână, pe drumul fericirei, şopti el transfigurat de un veritabil delir...

— Poţi merge şi singur pe drumul acela, se auzi deodată răspunsul, care răsună atât de ciudat, atât de pe neaşteptate, încât eu mă întrebam dacă nu răspunsesem chiar eu involuntar, în locul celei care trebue să răspundă.

Şi cu toate astea era gura ei, cea mică, o încrustătură de pumnal pe faţa palidă, care rostea astfel şi care continua hotărîtă...

— Intru cât mă priveşte, eu rămân aici... Imi permit domnule ofiţer, să vă cer găzduire pentru toată noaptea...

Oameni buni, cred că mă socotiţi de cea mai perfectă sinceritate, dacă vă spun că stupoarea mea atuncia,întrecea chiar pe a rusului, care, aşa frumos, îngrijit şi măsurat cum era, rămăsese totuşi — literalmente — cu gura căscată şi cu mâinile suspendate caraghios în aer...

— Te mai şi miri ?.. îşi scoase ea tovarăşul din nedumerire. Nu fac decât să-ţi îndeplinesc dorinţa...

Apoi întorcându-se spre mine.

— Intr'adevăr, domnule ofiţer, tânărul meu logodnic îmi propunea să rămân cu dumnevoastră, în schimbul libertăţei lui, până îmi va scrie că a ajuns cu bine la Bucureşti...

— Ninocika, se auzi atunci stinsă şi şovăitoare vocea lui. Nu ţi-am propus asta... adică... dar nu aşa... altfel... vreau să zic... (abia îşi mai putea stăpâni lacrămile)... Am

spus numai, că-mi voi călca pe inimă... îmi voi muşca degetele ca să-mi stăpânesc suferinţele... gândindu-mă... dar numai viaţa ta... să fie salvată... Ninocika... cum crezi că aş fi putut consimţi să fii a altuia...

Dar ea râse, dulce ca ciuhurezul, care bătea violent din aripi în creerul meu...

— Dacă nu puteai consimţi să fiu a altuia, dece nu m'ai ascultat, să trecem înapoi Nistrul, cum am hotărît...

— Poate că era mai grozav aşa, Ninocika... gândeşte-te, dacă ei ne-ar fi prins...

Şi rusul izbucni într'un plâns cumplit, nervos, căzu în genunchi, se ridică, pe urmă iar căzu, plânse şi mai din belşug, se târî la picioarele ei...

Dar totul fu în zadar... Rusoaica îl rugă să-i dea pace, pentrucă vrea să se odihnească — şi pentru a-i învedera că nu-i arde de şotii, se şi trânti pe patul meu — şi-l asigură că dacă nu o va lua pe drumul fericirei chiar în noaptea asta, oricât ar mai da târcoale în jurul colibei mele de acum înainte, pe ea n'o va mai vedea...

— Afară numai dacă, se răsgândi ridicându-se într'un cot, domnul ofiţer n'ar putea să-mi ofere ospitalitatea pe care i-o cer...

Şi parcă era gata să se ridice şi mai mult, însă vă închipuiţi... i-am şi luat-o înainte...

— Oricât şi oricând, şi locuinţa mea şi orice e al meu vă stă la dispoziţie...

Şi întorcându-mă spre rusul care, acuma, doar mai suspina când şi când cu capul în praful de pe scândurile podelei, dădui din umeri în semn de scuză.

— Ce vrei, moncher, te poţi pune cu rusoaicele ?..

*
* *

— Ei pe urmă, întrebarăm cu toţii pe căpitanul Ragaiac care ne povestea însfârşit după caetul amintirilor sale această obscură pentru noi, parte a vieţii lui..

— Cum şi pe urmă, că n'āţi fi vrând să vă iau acum în şir nopţile care au urmat, făcu el vădit jignit...

— Nu nopţile... zilele...

— Ce s'a făcut cu rusoaica ?

— Unde e acum rusoaica ?.. strigarăm noi din toate părţile...

— Ah... unde e ? Şi asta e bună... răspunse el obidit... închizându-şi caetul. Şi trase adânc în piept o bună cantitate de aer. Când am primit ordinul de întoarcere înlăuntrul ţărei, am dus-o ca un imbecil la Chişinău şi m'am descotorosit acolo, de dânsa cum m'am priceput... Credeam că de-acum înainte se revarsă zăgazurile fericirei peste mine şi numai norocuri d'astea o să mă întâmpine în viaţă... Ei bine, n'am apucat să mă aşez bine în noua garnizoană, c'a şi trebuit să-mi cer permisie înapoi, ca să-i dau de urmă... Ce să-i mai dai de urmă ! A fost cu neputinţă .. Şi pe unde n'am căutat-o...

Până într'o zi — hăt câţiva ani mai târziu, cu cine credeţi că mă întâlnesc la Bucureşti. Cu rusul.

— Unde e Ninocika, a fost prima mea vorbă...

El a început să râdă cu mare poftă, dar în faţa nedumerirei mele a devenit serios şi mi-a arătat spre un imens afiş, la întrarea unui cinematograf !

— E casieriţă aici ? am strigat, gata să mă avânt.

Dar el m'a oprit repede, în vreme ce cu mâna cealaltă bătea de zor imensul afiş multicolor, lipit lângă întrarea cinematografului. Pe afişul acela era într'adevăr numele ei... Nu era scris mare, desigur, cât al vedetei, dar era pus la loc onorabil... şi nu ştiu ce mă face să cred că odată şi odată tot va veni şi rândul lui să fie scris deasupra şi cu literele cele mai mari. Pentrucă straşnică femee era, măi băieţi, mă...

He... c'aşa mi-a fost soarta mea... oftă el adânc, drept încheere.

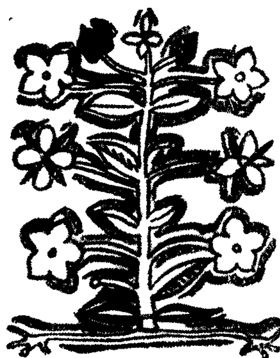
T Â R Z I U . . .

DE

V. VOICULESCU

Ți-ascunzi în faptă visul ca un junghier în teacă,
Lăuntricele steme le stingi și pleci stingher.
Nu te-ar opri nici ape, nici vântul tot și, iacă,
Nici alba profeție a Zorilor în cer.

Ca o albină 'n câmpul cu firele răscoapte,
Tu cați prisaca Morții: când brumele s'aștern,
Să intri ca'ntr'un fagur de liniște și noapte,
Flămând de neagra miere a somnului etern.

AZI AM PLECAT PRIN MUNȚI

DE

ZAHARIA STANCU

Azi am plecat prin munți fără hotare
Ca să-mi sfâșie trupul gadini rele
Și zorile veneau cu ploi de stele,
Văzduhul mirosea a iarbă mare.

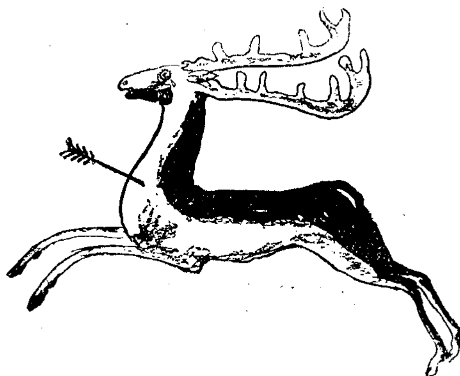
Și-am mers cu pași cu aripi la picior
Dar urșii 'ntărâtați dormeau pe brânci
Și de-i loveam cu bolovani și stânci
Cădeau tot mai adânc în somnul lor.

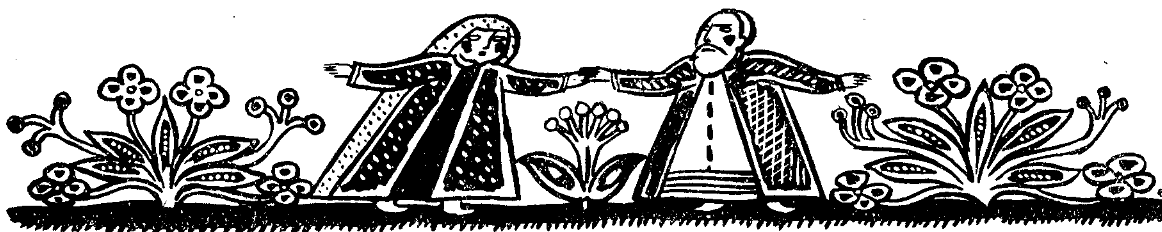
Cu colții strâmbi m'au prejmuit mistreții
Și m'au privit sătui, fără habar,
Iar vulturii cu ciocuri de tâlhar
Nu s'au sfiit de fulgerul sâneții.

Am răvășit prin ierburi șerpi de fier
Și m'am lungit cu soarele în fân
Și o viperă, ca un copil cuminte,
Mi-a adormit în sân.

Și înciudat am omorît o mierlă
Ce fluiera pe-o creangă 'n vârf cu rouă
Și-am sugrumat cu mâinile amândouă
Un pui căzut din cuib, cu ochi de perlă.

Fântânile le-am potmolit, apoi
Cărarea ta am împânzit-o 'n spini
Și-abia atunci au licărit lumini
In codrul de 'ntuneric dintre noi.

MOMENTUL ISTORIC ŞI CULTURAL IN PICTURA ROMÂNEASCĂ

DE

FRANCISC ŞIRATO

Dorim o carte nouă, o carte prietenă artiştilor români şi închinată creaţiilor lor. Cartea pe care o dorim este istoria artei româneşti. Ea este încă nescrisă, şi ar trebui scrisă, fiindcă i-a sosit vremea. Filele albe stau teanc, desigur, undeva, pe masa de lucru a unui solitar gânditor, ce va aşterne însorite gânduri, arătând înfloritele drumuri ce au fost bătute de necăjite suflete de ţărani, cari au fost ce azi se numeşte — artist, de Domni ctitori, de meşteri zidari, zugravi şi monachi. Toţi, prin strădania lor au asigurat veşnica pomenire a năzuinţelor spirituale ale poporului românesc. Va fi o carte prietenă şi călăuză, iar dela începutul ei, fără multe nume proprii.

Ce este în definitiv un nume, ce însemnătate are în istorie, un nume atunci, când opera distrusă de o soartă vrăşmaşe, lipseşte ? Ce valoare ar avea, pentru noi, numele păstrat al legendarului meşter Manole, fără existenţa bisericei episcopale dela Curtea de Argeş ? Un nume este un semn de recunoaştere, sau mai este un număr din inventarul istoriei. Pământul românesc nu a păstrat multe nume în istoria artei lui, a păstrat, totuşi, opere multe şi de însemnătate.

Istoria artei româneşti, când va fi scrisă, nu poate fi decât o istorie a stilurilor, înţelese evolutiv : naşterea, creşterea şi moartea unui stil. In istoria stilurilor moartea se cufundă într'o renaştere ce nu este decât noua întrupare stilistică, ca expresiune a unei alte epoci, epoci ce se perindă în continuu variat, bogat şi multiplu întreţesute în cauzalitatea lor.

Elementul din care germinează viaţa sufletească a unei naţiuni este cel al solului, epocii şi societăţii. Ori cât unul sau altul, dintre artişti, îşi înalţă fruntea spre bolta lumii, cuprins de iluzia independenţii, tot pământul ţărei sale îi va frige sau îngheţa tălpile picioarelor. Din rădăcinile vieţei sociale creşte şi se ridică elanul afectiv de care este inundată creaţia artistului. Particularitatea unui stil personal artistului, oricât de frumos înfăptuit, oricât de bogat ar fi în roade, e că nu poate fi semnificativ decât prin această largă bază : telurică şi socială. Prin integrare în simţirea comunităţii naţionale întâiu, a omenirii în urmă, opera artistului devine înţeleasă şi deci purtătoare de sentiment, al timpului sau peste timpuri, al unui moment din evoluţia societăţii.

Printr'o istorie a artelor ce se răstrânge a fi o istorie personală, nominală şi de valorificare a realizării plastice, nu vom răsbate până la problema stilului şi nici până la înţelegerea sensului mai adânc uman cuprins în opera de artă.

La o colectivitate omenească se produce la un timp anumit, un anumit sentiment al vieţei concretizat printr'un anumit fel de-a fi, de-a simţi, de-a gândi şi într'un anumit

ritm sufletesc, toate laolaltă contribuind la formularea unui stil corespunzător sentimentului social. O schimbare de stil în artă coincide totdeauna şi cu o altă orientare, nouă sau numai cu o revenire, sub alt aspect, la o formă de viaţă, totuşi mai veche, a societăţii.

Oricum, azi, teoria mediului se găseşte înfrăţită cu orientarea spre domeniul sociologiei în sensul că o societate sufleteşte aristocratic orientată, adică imperialist, sau democratic îşi află un corolar în creaţia artistică *). Stilul clasic ar corespunde, după această teorie, ordinei sociale imperialist orientată, pe când, democraţia ar înclina spre stilul naturalist sau realist. Nu este o simplă întâmplare datorită capriciului modei — care de altfel nici ea, văzută în linie mare, nu se produce la întâmplare, — ca în Franţa şi Italia, să asistăm la o încercare de reînoire a clasicismului prin Hubert-Robert, Piranese şi Panini. Nu este nevoe de o subtilă argumentare pentru a ne convinge ca într'un caz sau altul, artistul ce trăeşte într'un anumit mediu social şi cultural, respiră un climat al vieţei cu care organismul său trebue să se afle în concordanţă. Creaţiunea artistică se îmbracă astfel în haina deosebită a deosebitelor culturi — într'o epocă sau alta — ce se găsesc pe o scală diferită a nuanţelor de sentiment. Sânt sentimente şi gesturi ce s'au imprimat în forme variate şi s'au intercalat în moravurile şi idealurile epocei pe care artistul o trăeşte şi cari revin sub forma elementelor plastice în opera de artă.

În rândurile ce urmează nu intenţionăm să dăm un capitol de istoria artei, încercăm numai o aşezare a faptului artistic în cadrul social. Exemplificările le-am fi dorit însoţite de reproduceri după tablouri, la care să alăturăm analiza lor. În lipsa lor, ne mulţumim cu o sumară caracterizare a momentului social şi a elementelor plastice prin care el se exprimă în opera de artă.

* * *

Pe la anul 1848, când societatea românească era alarmată de erupţia ideilor libertare şi la 1858—1861, când unirea Moldovei şi Ţărei Româneşti, încoronează lupta politică şi culturală, a unori generaţii ce au cunoscut afirmarea şi isbânda voinţii înfăptuitoare, *George Tătărescu*, era în plină maturitate a vârstei şi talentului. Desigur, el nu trăeşte timpuri de aspru imperialism dar, totuşi, o epocă de aprigă şi dârză luptă pentru *consolidarea* neamului, de *construire şi statornicire* a unei noui forme de Stat, implicit de noui forme de viaţă socială. Operile lui capitale se intitulează: *Nemesis, Mântuirea României prin religie şi ştiinţă, Renaşterea României, Ţăranul dela Dunăre înaintea Senatului român*, etc. Chiar numai titlurile operelor înşirate aci sunt elocvente, ele trădează sentimentul din care s'au născut; operele, prin subiectele lor, sunt visate, de artist, ca legende eroice glorificatoare de neam, prin afirmarea lui etnică, etică şi culturală. Formal în opera de artă, spiritul timpului se exprimă prin *solidaritatea* compoziţională, deci prin *construcţie* şi *staticul* ei. Diferitele elemente — fiinţe sau obiecte — ce compun tabloul nu au importanţă individuală, fiind doar elemente formale ce slujesc la construcţia unui ansamblu pe care artistul îl vrea măreţ. Conturul formelor se desfăşură în severă curgere, detaliu alăturându-se de detaliu, formă lângă formă ce se încheagă, până în amănuntul cutelor, cu exactitate şi claritate intercalându-se în ansamblul general. Acestea sunt intenţiile vădite ale voinţei creatoare. Dacă urmărim sentimentul cu care sunt exprimate aceste intenţii, ne resimţim de unele constrângeri. Dibuind pe urmele acestei impresii, descoperim cauza şi o găsim în faptul că operile sunt istoric concepute, dar nu sunt emoţional trăite. Sunt plăsmuiri ale minţii, iar nu ale sufletului. Aşezate, parcă, sub clopot de sticlă, în spaţiul lipsit de atmosferă, figurile trăesc o viaţă fictivă şi de poză

*) Wilhelm Hausenstein: «Soziologie der Kunst» 1913.

teatrală. Gesturile nu sunt totdeauna cele cerute de acţiune, deşi văzute sub unghiu eroic departe de realitatea vieţei, cu atitudini stranii fără a fi expresive. Generaţiilor mai tinere, urmaşi ai naturalismului subiectiv, opera lui Tătărescu, nu oferă emoţii deosebite, dar în cadrul vremei lor, aceste opere cu mândra lor fermitate, în atitudinele figurilor, exprimată cu volnicia stilului clasic, cu exaltarea programatică a *virtuţilor civice*, trebue să fi impresionat în mod deosebit pe contimporani, ce îşi vedeau afirmate lapidar, spiritul de care toţi erau animaţi. Azi, ne mişcăm mai vioi în realitatea cotidiană a vieţei şi pentru noi, frumuseţea statuară a unui gest rămâne stranie şi măreaţă, dar rece şi fără comunicativitate emoţională.

Gloria străbună, mândria neamului, conştiinţa latinităţii, sunt de-acum bunuri definitiv câştigate, şi stăpânesc toate conştiinţele naţionale. Vrednicia neamului în timp de pace şi războiu este cu *violenţă* afirmată în *formă desordonată,* în clocotul pasiunilor politice prin scris şi viu grai între anii 1865—1877. Pe aceste fapte se grefează ideile de cultură, aduse de tineret din străinătate, odată cu înclinări spre lux şi strălucit răsfăţ văzute şi gustate aiurea şi importate în forma occidentală. *Theodor Aman*, este interpretul acestor idei şi sentimente. Elev, la Paris, al lui Martin Drölling, Aman realizează cu ţăndări din lava incandescentă a paletei lui Delacroix, o viziune turbulent romantică în operele sale cu subiecte istorice: *Bătălia dela Olteniţa, Bulgarii măcelăriţi de Turci, Boerii surprinşi de trimişii lui Vlad Ţepeş.* Dacă Tătărescu este tecniceşte şi compoziţional tributar lui David şi lui Ingres, în schimb Aman, profită larg de metoda de lucru a romanticilor francezi.

A fi romantic înseamnă a fi grandilocuent, tumultuos fără zăgaz, înseamă că elanul afectiv stăpâneşte sufletul şi umple forma plastică până la maximul de intensitate vitală. Mobilitate şi furtună e conţinutul vieţei şi este svârlit în compoziţiuni, cu o beţie desordonată. Nu se mai urmăreşte staticul unei compoziţiuni ordonate şi liniştite, ci *dinamicul furtunei* răscolind vârtejuri, ce gonesc pe tot cuprinsul pânzei. Pentru realizarea integrală a acestei concepţiuni, îi lipsea lui Aman vigoarea unui temperament vijelios ce îşi aruncă, cu grămada, plăsmuirile sentimentului, învălmăşite, strivite în spasm de mânie, durere şi moarte. In compoziţiile sale răsboinice, Aman este vioi fără violenţă, e patetic, — *Cea din urmă noapte a lui Mihai* — fără fiorul dramatic şi crunta vigoare a gestului voluntar. *Teleleice în Harem,* e opera în care un epigon încearcă coarde din care Delacroix a scos accente vibrante de armonii chromatice în „Les Femmes d'Alger".

Unde Aman reuşeşte să ne strecoare în suflet unda sentimentului de tihnită intimitate, de plăcut confort, este în scene de familie şi interior. Aci, elevul lui Drölling, adept al intimiştilor olandezi, se găseşte în matca naturală a talentului său. In aceste lucrări se vădeşte toată plăcerea ce o simt membrii unei societăţi mondene, cari cultivă cu graţioasă eleganţă o aleasă spiritualitate. Bun şi înţelept, pictorul şi-a retras sufletul din tumultul luptelor pasionate în romanticul cadru din *Interiorul artistului, Petrecerea cu lăutari, Petrecerea de 1 Mai,* etc. Aci simţim o respiraţie cu totul liberă, o pulsaţie domoală, ce însoţeşte unda sentimentului până la complecta lui epuisare. Deşi executate după natură, scenele de interior şi intimitate familială sunt încă „aranjate" cu dragoste. Totuşi, în aceste lucrări, orientaţiunea naturalistă se simte, fiindcă acesta este mediul natural în care se petrece viaţa artistului. Când Aman păşeşte pragul conacului boeresc, coborînd în mulţimea ţărănească, acest „aranjament" ce părea natural în cadrul casei boereşti, devine artificial şi manierat mai ales în compoziţie şi figuri unde prejudecata academică îl împiedică a vedea natura în neprefăcuta ei manifestare. Studiile de animale şi în general, acolo unde intelectul nu intervine cu reguli compoziţionale, acolo

unde studiul este direct făcut după natură, cum sunt nenumăratele planşe gravate, sentimentul naturei se relevă delicat şi de un duios lirism.

Sentimentul naturii îl poseda într'un grad incomparabil mai viu contemporanul său *Nicolae Grigorescu*, care, venind dintr'un mediu ţărănesc, s'a dovedit inadaptabil scolasticei academice şi mediului urban. De altfel maturitatea pictorului cade în plină perioadă naturalistă când orientarea spre mediul rural — în Franţa — se îndeplinise. În ţară, atenţiunea clasei guvernante se îndreptase mai de mult asupra clasei ţărăneşti, întinzând drepturile politice şi asupra păturii mai largi a poporului; în acelaş timp, societatea românească se democratiza văzând cu ochii. Trăind, câtva timp, în mediul orăşenesc neprielnic lui, Grigorescu s'a simţit întărit în sentimentul dragostei de ţarină, căruia îi rămâne credincios până la moarte. Mişcarea semănătoristă de mai târziu găseşte în Grigorescu un precursor care, de mult, efectiv, cultiva ogorul strămoşesc. La 1901, când poeţii Vlăhuţă şi Coşbuc lansau faimosul lor manifest, îmbibat de misticism rural, propovăduind reîntoarcerea spre viaţa poporului, ei, călcau de fapt pe urmele pictorului. Deosebirea cea mare între mişcarea semănătoristă şi Grigorescu era că, în timp ce semănătoriştii trăind viaţa de oraş militau pentru ruralism, pictorul a trăit, toată viaţa sa, în strâns contact zilnic cu pământul şi oamenii. Pe când semănătoriştii îşi alimentau sentimentul din amintiri şi incidentale şederi la ţară, Grigorescu se alimenta zilnic cu realităţile rurale. De aceea opera lui Grigorescu este convingătoare, fiind o oglindire a specificului rural văzut prin prisma personalităţii sale care a văzut şi revăzut în faţa naturii fiecare formă şi coloare în raport cu coloarea locală. Dragostea lui de adevăr, în prima perioadă a activităţii, nu cunoştea o suprapotenţare, în prezintarea subiectului, isvorîtă dintr'o idee preconcepută — cum a fost cazul celor mai mulţi semănătorişti — fie de ordin social, cultural sau estetic. De aceea, opera lui a rămas unică, deşi cortegiul de imitatori a făcut totul ca să-l compromită, prin introducerea elementului literar în plastică. Specificul românesc — în plastică, caracteristicul formelor, — Grigorescu, cel dintâiu, îl descoperă. Această calitate îi rămâne şi mai târziu — în peisaje — când un mercantilism lucrativ, încurajat de sentimentalismul naiv, dar devotat al prietenilor, îl îmbrânceşte pe un drum care nu a fost să fie al lui.

Expresiunea plastică potrivită temperamentului său a fost stilul naturalist, obiectiv la început, primind în urmă orientaţiunea subiectivă, în limitele concepţiei artistice a impresionismului care a fost expresiunea plastică a epocei sale. Impresiunea momentană e considerată decisivă pentru ţinuta artistului în faţa fenomenelor naturii. Prima impresiune despre un obiect, o coloare, nu este tuturor comună, este dela om la om diferită, după împrejurarea în care ea se produce. Intervenţia raţiunei care în faptul perceperei este exclusă, controlează impresiunea prin experienţa ce duce dela cunoaşterea lucrurilor, general împărtășită — la adevărul zis comun. In arta impresioniştilor, prima impresiune e preferată fiindcă poate fi *diferită* şi fără controlul raţiunei, *unică.* Forma lucrurilor nu mai este determinată şi fixată, în amănunt cu hotărîre, ea ne fiind statornicită prin lungi contemplări şi revizuiri.

Cu un cuvânt intervenţia raţiunei, în faptul perceperei vizuale, e socotită arbitrară şi turburătoare pentru zămislirea operei de artă.

Monografia lui Grigorescu scrisă de Al. Vlahuţă, ca şi aceea a d-lui. Virgil Cioflec, aduc preţioase mărturii, din spusele pictorului, care dovedesc că Grigorescu era perfect orientat asupra ţelurilor finale ale operei de artă impresionistă. Dela faptul *momentului unic* de impresiune optică — deci de coloare, lumină şi atmosferă — Grigorescu ajunge la concluziunea *momentului unic sufletesc* ca singurul determinant pentru ţinuta totală a operei sale.

Ne place să arătăm exactitatea notelor noastre reproducând cuvintele spuse de către pictor, lui Vlăhuţă: „De câte ori nu mi s'a întâmplat, când n'aveam colorile la mine, să văd un colţ de natură admirabil. Mă uitam la ceas, ca să viu a doua-zi exact la aceiaşi oră, să lucrez. Veniam — şi nu era nimic. *Erau* copacii, *era* valea, şi aceiaşi lumină *era*, dar... nu mai eram *eu* cel de ieri".

In aceste cuvinte se închide mai mult decât o concepţie de artă, se închide un crez.

* * *

In rapida ochire, ce am aruncat asupra desfăşurării epocilor istorice, am ales trei reprezentanţi ce personifică evoluţia stilurilor în România între anii 1840—1900. Din această situare se vede, cu uşurinţă, că apariţia formelor de viaţă moderne în societatea românească se produce cu întârziere faţă de occident.

Ideile şi sentimentele, dela o vreme, devin un bun comun, iar dacă circulaţiunea lor urmează un ritm mai lent sau mai accelerat, aceasta depinde de momentul când condiţiunile sunt propice. Adoptarea trebue să însemne în acelaş timp şi adaptare ca folosul să fie real. Intrucât pătrunderea ideilor din afară provoacă o presiune sau depresiune asupra sentimentului creator al unui popor este o chestiune verificată. Când mutaţia se face dintr'un mediu înrudit cu structura psihică, adaptarea se înfăptueşte printr'un proces de lentă penetraţie în noul organism şi fără turburări în continuitatea liniei urmată de evoluţia locală. Efectele influenţelor venite din medii contrarii provoacă grave turburări ale conştiinţei prin intoxicare.

Este firesc ca, din momentul infiltraţiei unor concepţii de artă într'o ambianţă diferită de-a mediului iniţial, aceste concepţii să primească o nuanţare nouă. Atmosfera sentimentală şi sensitivă a noului mediu, adaptează, printr'o nouă sinteză, concepţiile nouă la circumstanţele locale. Prin mutaţia lor, ideile suferă o foarte caracterizată transformare prin localizare. Venite dintr'un mediu într'altul, ideile şi sentimentele sunt în continuu supuse diferitelor metamorfoze, după timp şi loc. De aci deosebirea între arta diferitelor popoare, cum ne arată deosebirea mare existentă între impresionismul operei lui Grigorescu, de pildă, comparată cu impresionismul artiştilor francezi. Stabilirea influenţelor multiple cari prilejuesc aceste metamorfoze pe pământul românesc, ar merita un studiu mai vast.

Noi, nu am urmărit decât să semnalăm prezenţa lor, în manifestarea noastră artistică.

G L A S D E S U S

DE

DRAGOŞ PROTOPOPESCU

V'am trimes zbârnâind din arc rândunele,
Streşini v'am trimes cu lăstuni,
Grindinele le-am strâns în aluni,
Şi până şi bufniţei i-am dat
Pacea din scorburi. Casa vraişte
In sfârşit, pentru voi mi-am lăsat,
Când înspre voi, cu biciuri de stele,
Gonitu-mi-am câinii şi pisicele
Melancoliei mele.
Apele le-am întors, şi-am răsturnat
Peste voi cupa cerului îmbătat.
Din coapsele odihnei mele am urcat
Pentru oboseala voastră culmi puzderie.
Din părerile mele
Născând un fel de Iele
Cu ştiri de pe la mine să vă 'nşele.
V'am trimes din an în an
Pe Isus şi pe Satan;
V'am dat pământul ca să-l stăpâniţi,
Numele meu, s'aveţi ce să huliţi,
Iar să vă puteţi cu laude
Din când în când răscumpăra, v'am dat o mie
De flaute în trestii
Şi patime în bestii,
V'am dat ce-mi trebue şi mie:
Puterile din vie.

P A S T E L

DE

V. CIOCÂLTEU

Cu aripe mici și 'nguste
Din adânc de zare arsă
Pâlcuri negre de lăcuste
Peste câmpuri se revarsă.

Nici un spic de grâu în plaiuri
Nu rămâne pe tulpină,
Hămesitele alaiuri
Le cosesc din rădăcină.

Nici o floare
În cuptorul de jeratec și de foc
Mantia strălucitoare
Nu și-o 'ndoaie din mijloc.

Numai dracila ostilă
Oaspeților nepoftiți
De sub mal și-arată 'n silă
Ghimpii răi și prăfuiți.

Sus, pe deal, în dreptul stânii,
Dând în lături pânza glugii
Luna își desface sânii !...
Despuiați de frunze, rugii

Par în brazde sfori în seara
Ce-i acoperă greoiu
Și așteaptă primăvara
Să le țeasă haine noi.

SUB PECETEA TAINEI

DE

MATEIU ION CARAGIALE

Sphinx (Iconol.), monstre fabuleux auquel les anciens donnaient ordinairement un visage de famme...
Dictionnaire de la Fable.

De când am apucat a ne prelungi șederile afară din București, el la Valea-Rugului, eu la Sionu, el la crama unde a fost ucisă Sița Gârbu, eu la armanul unde a fost răpus Nicolache Schina, adică de vreo doi ani, nu mi se mai întâmplase până săptămâna trecută să-l întâlnesc pe Teodor ***, veche cunoștință moștenită, conu Rache cum i se zice în deobște.

L'am găsit la „Carul cu bere", în partea din stânga a localului, singur la o masă, în fund. Sta cu ochii aproape închiși; pentru cine n'ar fi știut că la dânsul ăsta era semnul că atunci cugeta adânc, ar fi crezut că ațipise. Inaintea lui se trezea, neîncepută, o halbă, alături de o carte proaspătă cu filele netăiete: cel din urmă roman detectiv franțuzesc.

Ii cerui, de cum luai loc lângă dânsul, așa cum mă poftise, părerea asupra scrierilor de acest soi, azi atât de răspândite. Il știam hârșit în meserie; înbătrânise în slujba poliției, fiind fost mâna dreaptă a câtorva din marii prefecți de odinioară, de fandoselile și de ifosele cărora se molipsise oarecum. Deschise un ochiu ca să-mi spuie: „nu le leg". Și, după un răstimp, desfăcând pleoapele și celuilalt: „le împrumut chiar".

Insemna din parte-i, pentru o tipăritură, cea mai grea ocară și osândă. Lega, mai scump sau mai eftin, după cum îi prețuia cuprinsul, orice carte cumpăra și nu o împrumuta nimănui, pentru nimic. Strânsese astfel, cam vreo două mii. In tovărășia lor și a samovarului, își petrecea, în sihăstria lui, la gura sobei, nopțile de iarnă.

Trecurăm la altele, vorbirăm de greutățile vieții, de „criză", lucruri pe cari conu Rache le știa doar din auzite. Bogat dela naștere, fusese totdeauna mai presus de nevoi; deopotrivă înstărită soția lui, avut prin sine și mai avut prin căsătorie unicul lor fiu, inginerul petrolist, iar pe nepoțică, singură deasemeni la părinți, o mai așteptau și alte

moşteniri. Dealtmintreli, cu toate că, în timpul din urmă, conu Rache suferise pagube simţitoare, rămânând cu mulţi bani încurcaţi sau necăpătuiţi, nu se plânse.

Era altceva care îl costa. Dintre vechile legături de breaslă, de sindrofie, de petrecere, bărbaţi şi femei, cele ce mai supraveţuiseră se daseră aproape toate la fund, doborâte cari de beteşuguri sau de boală, cari de ruină. Singură Masinca Drângeanu rămăsese tânără, frumoasă, bogată; deşi cam de aceiaşi vârstă cu dânsul, ar fi putut trece drept fiica lui. Prânzise în ajun la dânsa, se înfruptase din toate noutăţile, răscoliseră împreună prin tolba de amintiri.

Cunoşteam slăbiciunea ce de-o jumătate de veac conu Rache avea de divina ţaţă. Aducea, chiar când nu prea venea, vorba despre dânsa şi nu mai înceta cu laudele şi cu admirarea, la care ştia că mă întovărăşeam în totul. Pornise dar să-mi spuie, fără să mai mă întrebe dacă n'o ştiam şi eu, cum şi era, isprava cea din urmă a ei, însurătoarea lui Valer Mamunciu, când deodată se întrerupse, apucându-mă de braţ.

— „Vezi", îmi zise, cu oarecare taină, „femeia care a intrat acum, cu un pachet, şi vine spre noi?"

Femeia se oprise la a doua masă dela a noastră şi se aşezase, după ce răspunsese la ploconeala adâncă a lui conu Rache.

— „O vezi", îmi mai şopti el, în vreme ce chelnerul luând dela dânsa comanda, o ascundea de noi: „să te uiţi la ea bine".

Timp de peste un sfert de ceas, nu făcui altceva; nu cred să mai fi privit vreodată cu atâta stăruinţă şi mai cercetător o femeie, ceea ce putui face fără să mă sfiesc, de oarece dânsa era ocupată numai de ce avea în pahar şi pe taler. Dar cu cât o priveam mai mult, vedeam la ea mai puţin. Intre două vârste, nici bătrână nici tânără, nici frumoasă nici urâtă, nici înaltă nici scundă, nici grasă nici slabă, la trăsături potrivită şi fără vre-un semn anume, nu chiar la modă şi nu demodată, nu avea nimic, dar nimic deosebit. Aşi fi urmat să o privesc totuşi dacă femeea ar fi zăbovit, îndată însă ce îşi isprăvi ultima bucată de crenvirşt şi sorbi fundul halbei, plăti, îşi luă pachetul şi plecă, înclinând spre noi uşor, fără a zâbi, capul.

— „Ei, ai văzut-o" ? mă întrebă conu Rache care până atunci nu mai rostise nici un cuvânt. „Asta e văduva lui Gogu Nicolau".

Gogu Nicolau ?.. Scotocii prin toate fundurile de sertar ale ţinerii mele de minte, fără a găsi nimic legat de acest nume. Cu atât mai puţin făcea el să se înfiripe cât de aburit măcar, de şters, vre-un chip... Gogu Nicolau.

— „Cât a stat dânsa, alături, parcă l-am văzut, în carne şi oase, şi pe el — la masa aia chiar se aşezau când veneau împreună — da, parcă l-am văzut aşa cum era, acum treizeci-şi-doi de ani: îndesat şi mărunt, cu gâtul scurt şi capul rotund lăsat pe ceafă, la faţă plin, cu nas şi ochi mici, cu mustăcioara cânepie, tunsă.

Câţiva ani, cucoana Lina, aşa o chiamă pe văduvă, a purtat o broşă cu fotografia lui, dar nu pe smalt; de hârtie, cu sticlă deasupra. Din ce în ce chipul a ieşit, până nu s'a mai deosebit de loc. Aşa s'a întâmplat şi cu amintirea lui. Afară de nevastă-sa şi de mine, poate nu mai e nimeni care să io păstreze.

Gogu Nicolau era şef de birou, la finanţe, la contabilitate. Implinise în 98 treizeci-şi-nouă de ani şi era însurat fără copii cu femeea ce fu adineaori aici, mai tânără de cât el cu vre-o zece. Deşi nepotriviţi la fire: ea liniştită, tăcută, rece, el desgheţat, vorbăreţ, prietenos, sau poate tocmai de aceea, se înţelegeau şi trăiau bine împreună. Aveau şi cu ce: el, în afară de leafă, cotoare de trei-zeci de mii de lei, ea o pereche de case în Sfinţii-Apostoli, case gemene, sistem vagon, una în faţa celeilalte, amândouă cu totul la fel, în afară de un singur lucru: curtea celei din stânga, pe care

o locuiau proprietarii îmbuca fundul celei din dreapta, închiriată unui becher bătrân pe o mie-două-sute de lei. Poate ce-l făcuse pe Gogu Nicolau să se însoare cu Elena Zaharescu, fuseseră acele case, la cari cred că, în felul pisicesc, ţinea mai mult decât la stăpâna lor, le da tot soiul de îngrijiri, nu se ducea nici nu se întorcea fără să se oprească să le mai arunce o privire. In afară de ceasurile de slujbă -- era un harnic şi priceput slujbaş — nu se mişca de acasă, unde găsea totdeauna ceva de meremetisit, de văpsit, de şters, de lustruit. Duminica şi sărbătorile venea la bererie cu nevastă-sa, căreia îi plăceau crenvirştii şi berea, iar seara nu ieşea, se culca devreme, vara numai, când mânca în grădiniţa ce-şi făcuse în fundul de curte rupt dela chiriaş, îi plăcea să întârzie cu ţigara şi cu un păhărel de poşircă, la lumina chioară a unui felinar de masă, în mirosul coteţelor şi privăţilor dela vecini. Şi tot vara, potrivindu-se obşteştei dobitocii bucureştene de a se lipsi fiecare de rostul şi de binele de acasă pentru a merge să se strâmtoreze, să mucegăiască sau să degere pe scump la vre-o sărăcie sau sălbăticie de munte sau de băi, Gogu Nicolau mergea să-şi petreacă luna de odihnă la Buşteni.

La Buşteni dar, în cea din urmă Duminică a lui Iunie din 98, a plecat dimineaţa cu trenul de plăcere să ia o odaie cu chirie la un ţăran. A găsit ce-i trebuia şi a dat patruzeci de lei arvună. A luat masa la birt „la Bucegi", unde s'a întâlnit cu Lică Ştefănescu, şef de birou la domenii, prieten de când erau amândoi copişti şi domeniile erau în aripa dreaptă a clădirii finanţelor. S'au mai plimbat, s'au mai cinstit până la trenul de seară în care s'au suit împreună ca să se întoarcă la Bucureşti. La Câmpina, Gogu Nicolau a cumpărat două ciorchine de cireşi legate pe beţişoare ca să le ducă acasă. Când au ajuns în gara de Nord, pe înoptate, au ieşit prin gangul din stânga ca să ia, în dosul gării, tramvaiul roşu, de Luther, 12, să-i lase la Cassa de Depuneri, de unde să meargă tot împreună, pe jos, până acasă; erau aproape vecini: Lică sta în Apolodor. Când au ajuns la poartă, Gogu s'a răsgândit şi s'a despărţit de tovarăşul de drum, zicând că are de lăsat undeva o vorbă; pe urmă avea să ia tramvaiul albastru, 10, la Matache-Măcelaru şi să-i iasă poate lui Lică înainte; tramvaiul albastru trecea mult mai des decât cel roşu. Nu s'a întâmplat însă aşa şi Lică s'a întors singur. Acasă, cucoana Lina l-a aşteptat pe Gogu cu ciorba de dovlecei pe maşină până târziu, dar Gogu n'a venit . . . . şi . . . . n'a mai venit niciodată . . , ... şi nu s'a mai aflat despre el nimic.

Dintre tainele ce am întâlnit în cei patruzeci şi doi de ani de meserie, şi sunt multe, e netăgăduit cea mai desăvârşită, cea mai adâncă. Ce a fost acea vorbă pe care a ţinut să o lase, cui şi unde? Toate întrebările ce s'au pus au rămas fără răspuns, toate presupunerile, neîndreptăţite, toate cercetările, sterpe. O felie de oraş am luat-o sub plasă, am împănat-o cu agenţi, am puricat casă cu casă, din pod până în pivniţă, am descusut pe toată lumea dela mic la mare, am surchidit mişuna bărbătească şi femeiască a hanurilor, cârciumilor şi cafenelelor din apropierea gării, doar o răsufla ceva. Dar nimic. In cărţi de alde aste — şi-mi arăta pe cea de pe masă — un sâmbure de cireaşă e de ajuns pentru fratele detectiv ca să descurce toată treaba, în realitate nu e însă aşa. Am încercat fără folos tot ce mi-a trecut prin minte; cel dintâi, la noi, am întrebuinţat câini în poliţie, am dat celor mai buni copoi ai prietenilor mei vânători să miroasă o rufă purtată de cel pierit ca să-i ia urma, am fost până şi la vestita ghicitoare dela Cotroceni. Ei bine, mi-a spus că-l vede, cu un alt bărbat oacheş, merg împreună până la o poartă. Apoi cărţile se închideau; aşa cum a şi fost: de când, în poarta gării, Gogu Nicolau s'a despărţit de tovarăşul său de drum, parcă l-a înghiţit pământul sau s'a înălţat la cer. Şi, la taina aceasta, se adăogase, pentru mine, mai aţâ-

ţătoare alta, aceea a nepăsărei nevestei lui. Nenorocirea care a lovit-o — dacă pentru dânsa a însemnat nenorocire — a întâmpinat-o cu o seninătate aproape dispreţuitoare, mergând până la nesimţire sau... ştiu eu ce să mai zic? — tulburată nu s'a arătat o singură clipă, o lacrimă, un suspin cât de uşor, un cât de slab semn de părere-de-rău măcar n'a surpris la dânsa nimeni, port cernit n'a îmbrăcat niciodată, viaţa ei n'a suferit nici o schimbare: în Duminica următoare aceleia în care soţul ei s'a dus şi n'a mai venit, am văzut-o cu ochii mei, tot la masa de colo, singură, luându-şi liniştită crenvirştii şi berea, aşa cum ai văzut-o şi tu astăzi, pe când eu viaţa mi-o întorsesem pe dos, nu mai ştiam nici de casă, nici de masă, nici de odihnă, străduindu-mă să-l găsesc, viu sau mort, pe Gogu Nicolau şi asta nu fără jertfe, de sănătate chiar; de vedeam doi vorbind mai pe şoptite bănuiam că e despre Gogu Nicolau şi numele îi auzeam flututurându-mi la urechi, noaptea mi se părea că-l zăresc trecând în tramvai, ori în trăsură, ori pe jos, furişându-se pe lângă ziduri sau uluci, în jacheţica lui cu poale scurte şi cu umbletul lui pripit, noaptea îl visam şi ştii ce alandala sunt visele şi câtă zăpăceală aduc în capul acelora cari, ca mine, cred în ele. Slăbisem, eram neliniştit, aveam tresăreli, nu puteam să ascult cu luare-aminte nimic dacă nu era despre Gogu Nicolau, când aveam de spus ceva, o încurcam, nu găseam cuvintele, mă făcusem posac, ursuz lucru care fireşte a fost băgat de seamă de toată lumea, deci şi de prefect. „Ce e cu tine, Rache", m'a întrebat în felul său glumeţ, într'o zi, „mai lasă-te de Masinca, nu vezi în ce hal ai ajuns? Ori ţii să-ţi facem o coroană şi să-i punem panglică: „Neuitatului nostru coleg. Funcţionarii Prefecturii Poliţiei Capitalei". I-am răspuns foarte serios: „nu e Masinca, Excelenţă, e Gogu Nicolau". L-am văzut atunci că se încruntă. „Ce Gogu Nicolau, cum Gogu Nicolau . . . ai înebunit Rache? vino-ţi în fire"!

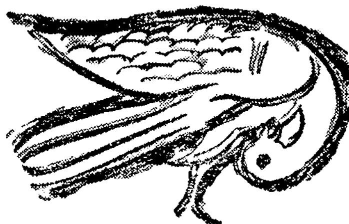
„L-am lămurit din fir până în aţă. S'a înseninat, a zâmbit. — „Dece nu mi-ai spus din capul locului, „mazetă", că nu ţi-ai mai fi dat atâta casnă! Din moment ce s'a constatat că nu se dase la fund pentru că ar fi săvârşit ceva necinstit — bani nu mânuia şi la hârtiile ce avea de lucrat era înlăturată putinţa de măsluire — mai făcea să-şi bată cineva capul? A pierit — pace bună! Şi dând cu dispreţ din umeri: — „un şef de biurou! Tu nu ştiai" — şi, într'adevăr, nu ştiam însă până atunci — „că, în ţările din apus, pier, în felul acesta, fără urmă în fiecare an, mii şi mii? Sunt unii cari, sub imboldul aceleiaşi porniri ca la unele dobitoace, fug dela casa lor, departe, când simt că li se apropie sfârşitul".

„Imi porunci să curm cercetările şi până în câteva zile să fiu gata de plecare. Aveam, şi în anul acela, să însoţesc pe Vodă în călătorie în străinătate".

„Au trecut de atunci treizeci şi doi de ani. Estimp curiozitatea de a şti ce a fost cu Gogu Nicolau s'a stins. Să aflu, cred că nu m'ar mai interesa. Dar e alta care mi-a rămas, tot vie, şi-mi va rămâne totdeauna: dacă femeea cu crenvirştii şi cu berea nu ştie ea ceva"?

Conu Rache închise iar ochii.

(Va urma)

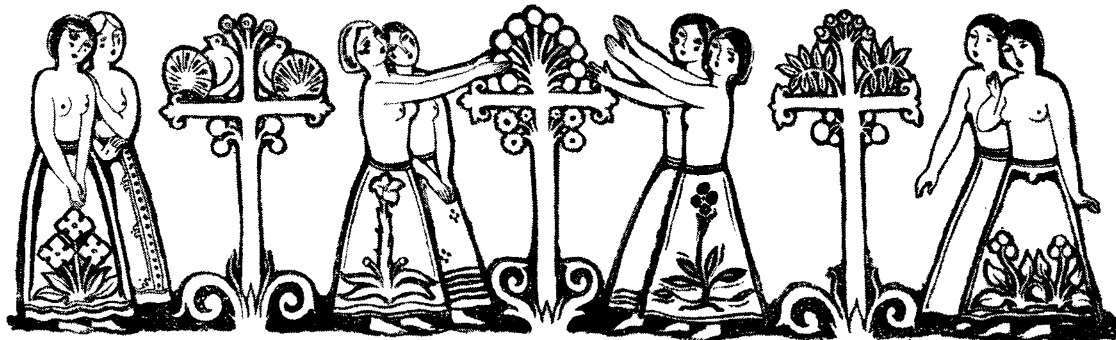
VESTEA VIEȚII

DE

SANDU TUDOR

Din tot hrisovul nopții aurit,
doar luceafărul stă hărăzit
și din ceara zării, din Nefiresc
se 'nfâlfâie avântul ceresc.
Străinul purcezător cu crinul
în vestmânt vioriu ca vinul
suie pe depărtările lumii
nădejdea vârstelor humii.
Apa pe Ghenizaret s'a clădit,
Ferestrele 'n Nazaret au licărit,
ca din oglinzi de argint luminat,
chipul străinului însingurat.
Nesimțit s'a oprit solul vieții
pe pragul curat al dimineții.
In casa de tăcere priveghea
peste împietrirea somnului grea,
Fecioara logodită pământului,
răsucind în fus ritmul cântului.
Sufletul a tresărit ca de semn.
Un deget a sunat, parcă, în lemn.
Iară pe perdea, un stat de bărbat,
icoană strävezie, s'a iscat.
Și blând buna-vestirea Sfântului
a nins polenul Cuvântului,
magia din glasul lui Gabriel.
Trupul s'a 'nfrigurat cătinel.
Sâmburul dumnezeescului El
a picat în potirul închis
și s'a 'ntrupat între rugă și vis.

UN RĂU FĂRĂ LEAC SAU DESPRE CÂȚIVA „CĂLĂTORI CHINUIȚI"

DE

TOMA VLĂDESCU

II

Am scris mai sus cuvântul *„misticism"*. Credem că este expresia cea mai proprie pentru a defini această stare de spirit și această doctrină pe care am încercat s'o studiem în toate formele și în toate consecințele ei. S'a putut remarca într'adevăr că toți scriitorii de cari am pomenit aici au încercat să pătrundă, prin incertitudinea compactă, care le întunecă orizontul, un adevăr etern și imens de vast, tot atâta de vast ca limitele rațiunii și ale sensibilității noastre împreună, și care să le dea astfel cunoașterea perfectă, obiect al preocupărilor lor inițiale. Era aceasta, un adevărat Dumnezeu, o țară luminoasă fără hotare și fără secrete pe care ei o construiau, generos, în visările lor și pe care o propuneau cu atâta patimă adorației noastre... Intr'o piesă celebră a lui Gorki — *Azilul de noapte* — există, sub acest raport, o scenă de un vibrant patetism și de o sguduitoare emoție. Vagabondul Luca povestește, la un moment dat, în fața unei întregi adunări de ratați că într'o închisoare, un bătrân căruia nu-i mai rămăsese decât speranța, cerea unui savant să-i spună unde se găsește „Țara Drepților" în care el voia să se ducă până la sfârșitul vieței. Inteleptul deschise harta lumii și spuse pușcăriașului că el nu vede țara aceea, nicăiri... Bătrânul se ridică indignat; el scoase strigăte puternice — și plânse. Cei doi dușmani se certară mult timp împreună... Și cum înțeleptul se îndepărta, bătrânul aplecat pe hartă, continua să caute „Țara Drepților" — *„care trebuie să fie undeva"*...

* * *

In goana lor înfrigurată după *Absolut*, călătorii noștri, fără odihnă, au căutat tocmai țara aceasta, care nu există pe nicio hartă — acest pământ binecuvântat și ireal din visurile lor... Și cum patima este mai puternică decât rațiunea — „avant tout nous sommes des êtres affectifs" — se va înțelege ușor dece acești voiajori „traqués" nu s'au oprit niciodată.

De leur fatalité, jamais ils ne s'écartent.

Și totuș există un călător care s'a dat laoparte din calea acestui destin — și care s'a oprit. Este Charles Maurras, din care noi am citat mai sus câteva opinii și pe care l-am lăsat într'adins pentru sfârșit, pentrucă el însemna singura reacțiune, marea reacțiune contra spiritului secolului al XIX-lea. Poet și critic în acelaș timp, filosof de no-

bilă inspirație, pur franceză, Maurras n'ar putea fi bănuit că nu ar fi priceput elanurile și pasiunile care au sguduit spiritele din generația sa. Cu totul dimpotrivă, sensibilitatea lui de poet, și spiritul lui vijelios, a sesisat aceste elanuri și le-a înregistrat în toată întinderea lor, cu o vigoare cu totul personală — iar aceste pasiuni de tinerețe i-au comunicat, pentru toată viața, un pesimism care nu l-a părăsit niciodată, un *taedium vitae* profund resimțit care ne permitea nouă, mai de mult, să-l comparăm cu scriitorii cei mai sombri pe care-i cunoaștem [1]). Gândirea lui Maurras constituie într'adevăr o linie mereu accidentată, cu urcări și scoborâșuri, care înseamnă alături de dorințele lui neînfrânate de evasiune, sugestiile profunde și înțelepte ale propriei sale rațiuni.

Să amintim mai întâi această strofă, pătrunsă de un elan aproape apăsător și de o amărăciune nesfârșită, adevărată rugăciune către un Dumnezeu necunoscut, în care poetul înșelat de lumină — *„j'aurais jeté l'ancre dans le soleil"* — ar voi să eternizeze ziua:

O toi que nous appelions Terre-Mère
D'où vient ton vol, contraire à mon amour?
Je suis né, je suis fait pour la lumière
Accorde-moi d'eterniser le jour.

Nevoia aceasta de „lumină" — resimțită atâta de mult de toți scriitorii de cari ne-am ocupat aici — trebuia să-l conducă, în mod fatal, pe Maurras la acel pesimism dureros care a otrăvit o întreagă generație.

Intr'adevăr inconsistența vieței nu-l va mai reține și acela care în *„Les deux testaments de simplice"* ne spunea că „toute joie, toute beauté — ne sont que des larcins faits à la mort", va fi mulțumit să se arunce dincolo de viață, „en courant"...

Vous m'attendiez mes soeurs, mes frères
O chères têtes, coeurs vibrants!
Des solitudes de la terre
Je me suis sauvée, [2]) en courant...

Deasemenea el va vedea clar și propriul lui suflet, va înțelege sbuciumul lui profund și va ști să exprime nemulțumirea care-i sugrumă elanurile — această caracteristică dominantă a tuturor călătorilor „goniți" — în strofe de o emoție unică în care găsim resonanțe din frazele cele mai patetice ale lui Barrès:

Rassasiée, insatiable,
J'aimais tout, je ne voulais rien.
O vanité du grain de sable
Qui n'ignora que son vrai bien!

---

[1]) Intr'adevăr, într'un studiu din *„Mercure de France"* (15 Sept. 1928) noi am crezut util să relevăm câteva asemănări ciudate, dar reale, între gândirea lui Ibsen, pornită din fiordurile întunecate ale Norvegiei — și aceea din *„Chemin de Paradis"* pe care Maurras o elabora de mult, foarte de mult, în peisajul luminos dela Martigues.

Se știe cu toate acestea că, pe vremuri, atitudinea lui Maurras a însemnat o dârză rezistență contra „spiritului ibsenian și tolstoisant". Explicația ar fi poate în dubla natură a lui Maurras: discipolul lui Auguste Comte a sfârșit prin a se refuza definitiv elanurilor lui Psyché.

[2]) „Je me suis sauvée" — sufletul, *l'âme*, *Psyché*.

Vom recunoaşte uşor în aceste versuri pe tânărul filosof din *Chemin de Paradis* invidiind soarta instinctivilor „qui meurent sans avoir vecu" şi, deopotrivă, vom fi dominaţi de accentul tragic care le străbate. Este într'adevăr în versurile acestea o emoţie cu totul particulară poetului „muzicii interioare", găsim în ele ceva din fiorul etern al fatalităţii antice şi ne amintim lamentaţiile dureroase ale doctorului Faust care exprima pe alt plan, acelaş sbucium:

Ich bin zu alt um nur zu spielen
Zu jung um ohne Wunsch zu sein...

Şi am păcătui poate împotriva portretului lui Maurras, pe care voim să-l relatăm aici, dacă n'am aminti acum acele versuri de o profundă, de o antică frumuseţe în care sufletul poetului fraternizând sublim cu acela al lui Psyché, clocotind de patimi necunoscute şi de dorinţe inexplicabile, se avântă spre cer în elanuri dumnezeeşti:

Vous ne savez! Mon sein ressemble
O Faust, à ces châteaux mouvants
Qu'à l'occident le soir assemble.
Mais j'ai la soif du dieu vivant
Je veux sentir, en le trouvant,
S'épandre l'âme de mes sèves...

Astfel, Charles Maurras nu va fi din familia acelora cari ştiu să se resemneze, facil. Infinit mai voluntar decât Barrès, Maurras se va putea înălţa cu atâta vigoare încât nimic nu-i va resista. El se va răsvrăti „esprit devenu force" — „la manoeuvre du monde", el o va supune „à la loi de son coeur" şi într'o pornire păgână de evasiune el se va crede, o clipă, stăpânul Universului:

Déja, le Nombre asservi sait resoudre
Au vol du Temps l'Espace illimité:
Tu nous donnas les chevaux de la foudre
J'attelle un char à leur galop dompté.

Şi pe o corabie minunată „merveille d'art moderne" — şi superbă creaţie a une fantezii care atinge sublimul — el va merge mereu înainte „cingler d'aurore en Occident" şi se va închipui în ţara aceasta a beatitudinei perfecte de care pomeneam mai sus şi care a fost visul de fiecare minut al nefericiţilor noştri călători, fără popas...

Comme les jours, les saisons, les années
Epargneront leur offense à nos corps
Nous abordons à l'ile fortunée
Où des vivants se sont ri de la mort...

Credem că s'au putut uşor desprinde din aceste citate caracteristice — cu toată economia pe care am vrut s'o facem — cele două extreme ale gândirii maurrasiene. Şi dacă am insistat mai mult asupra poeziei lui Maurras, este tocmai pentrucă în aceste splendide poeme, în această *„Muzică interioară"* poetul exprimă cu o infinită claritate şi cu o incomparabilă eloquenţă, senzaţiile cele mai intime şi gândurile cele mai profunde ale filosofului. Maurras ne-o spune de altfel singur:

„Poésie est Theologie, affirme Boccace dans son commentaire de la *Divine comedie*. Ontologie serait peut-ètre le vrai nom, car la Poésie porte surtout vers les racines de la connaissance de l'Etre".

Dar dacă Maurras nu s'a lăsat învins de un pesimism aproape organic, meritul lui excepțional va consta în aceea că el a știut, deopotrivă, să reziste chemărilor nebunești ale elanului. Cu structura lui de spirit clasic, „micul anarchist" de odinioară a sfârșit prin a cunoaște imensele avantagii ale echilibrului. Am văzut poziția lui Maurras în ce privește libertatea în artă — ca de altfel toate libertățile — unde, dupăce afirmă punctul de vedere clasic, exprimat de Horațiu, el repetă cu André Chenier, poetul cel ma' aproape de sufletul lui:

Osons...
Mais, inventer n'est pas en un brusque abandon
Blesser la vérité.

Această formă de gândire ar fi aproape neverosimilă sub pana dezolată a acestui grav și trist amant al lui Psyché... Ea se explică însă prin aceea că Maurras a sfârșit prin a adora, mai presus de orice, o zeiță, Rațiunea — *la Raison* — mult timp ignorată, disprețuită chiar, de toți scriitorii din generația lui. Și aici trebuie să căutăm imensa importanță a învățământului maurrasian. Și tot aici residă marea despărțire dintre Maurras și Barrès, de care vorbiam la începutul acestui studiu, și grație căreia Maurras a isbutit să ne dea — cu destulă dificultate de altfel, cum vom vedea imediat — aceea ce Barrès n'a putut decât să întrevadă: o armatură solidă în aceste *solitudes profondes* ale lui Baudelaire, *un echilibru.*

Barrès, într'adevăr, a fost o splendidă, o abundentă sursă de lirism — și sub acest raport el reprezintă pentru noi o culme a rafinamentului și a sensibilității franceze. Lorenul acesta elegant și grav care găsia în imensa lui inchietudine, de o amploare aproape pascaliană, resurse infinite de poesie și de elan, purtând pe de altă parte în el, ca un determinism ineluctabil, moștenirea ascendenței lui profunde — „riche de toute la continuité lorraine"... — a iubit totuș, mai presus de orice, „eul" lui, sufletul, singura realitate care i s'a impus, și a iubit-o, această unică realitate, nu cu agresivitatea sgomotoasă a unui Chateaubriand, ci cu o nobilă pasiune, disciplinată, secretă câteodată (foarte des, chiar...) dar, nedesmințit, constantă.

Deaceea Barrès nu știe nici o lege și nu cunoaște niciun imperativ care să nu fie, înainte de toate, o poruncă a propriei lui sensibilități. Deasemenea el nu exprimă decât stări afective. Marea problemă a ordinei nu va interesa pe acest „dușman al legilor" decât în momentul precis în care, obosit de egotismul lui, el va înțelege că nu este decât „un gest" — entre mille gestes d'une force qui l'a précédé et qui lui survivra". In momentul în care massele — „les masses" — l-au făcut să simtă „les assises de l'humanité". Este acesta, precum se știe, momentul în care înflorește *„Le jardin de Bérénice"*, bijuterie fără preț în opera baresiană — și pe care Barrès ar fi vrut s'o intituleze, ca pe un testament închis *„Qualix artifex pereo..."* Titlul acesta însă — „mais qu'elle eût paru lourde cette fleur de collège entre les seins de ma Bérénice!" — ar fi fost tot atâta de nepotrivit cu personalitatea, mereu constantă sub un anumit raport, al lui Barrès...

L'artifex, într'adevăr, nu murise deloc — el nu făcea decât să-și schimbe metoda, pentru a servi acelaș ideal... Sau, cel mult, acest *artifex* nu dispărea decât în parte. Viața lui profundă, viața lui interioară subsista, așa cum o cântă glasul răscolitor al *câmpiei* din colina inspirată și așa cum o regăsim în „memoriile" [1]) reconstituite de Fran-

[1]) V. faimosul dialog — *la Prairie* et *la Chapelle* — din *La colline inspirée* și Cartea lui François Duhourçau, deja citată: „La voix interieure de Maurice Barrès".

çois Duhourçau. Imperativul ordinei va fi deci la Barrès o rezultantă a ambianței sociale, a necesității omenești de a se încadra în ansamblul social, de a *funcționa,* dacă ne putem exprima astfel, într'un cuvânt, o expresiune a instinctului social. Dar se va înțelege ușor că această ordine va fi cu totul imperfectă, pentrucă va fi esențialmente subiectivă.

Neputând să se înalțe în regiunile clare și senine ale Rațiunii, Barrès nu va putea considera problema *sub specie aeternitatis;* „je me cramponne à ma courte solidité" — ne spune el. Și, într'adevăr, e tot ce a putut să facă. Dimpotrivă într'un mod cu totul deosebit va pricepe Maurras *imensa chestiune a ordinei.* Nu va uita nici el necesitatea instinctului social, ale cărui exigențe sunt exprimate lapidar și definitiv în aceeaș prefață din Romantisme et Revolution de care am vorbit:

„Quiconque dit „moi d'abord", „moi-seul", „moi-Roi" et „moi-Dieu" peut prolonger pendant quelque temps sa jactance; il finit par être obligé s'il est homme à sentir le besoin de se faire une existence humaine, ce qui comporte le pourtour d'une cité et le murmure concordant d'une société".

Dar acest curios admirator al lui Anatole France, pe care îl numește „son maître" trecut, aproape insensibil, și *printr'un fel de necesitate vitală,* la religia lui Auguste Comte, se va instala încă dintru început pe un plan obiectiv.

Ateu, prin misterul unei adevărate cecități religioase (Maurras nu va aspira niciodată la cunoașterea suprarațională), el va înlătura deopotrivă principiul anarchic al analizei și va crede — singura lui„ credință" — în necesitatea unei *dogme* scumpe — *chéri,* după cuvântul lui Auguste Comte — ca bază și fundament *„de toute action et de tout sentiment".* Și nu va fi fără interes să constatăm aici că acela care a voit, ca toți tovarășii lui de „drum", să pornească în marele larg, atunci când a trebuit să se oprească a îmbrățișat *dogma* cea mai largă care s'a construit vreodată: *„le Grand-Etre"* al lui Comte, realitatea cea mai vastă pe care o putem cunoaște „en dehors de tout procédé theologique ou métaphysique" și care rezumă în ea „le grand ouvrage humain" cu toți aceia cari au colaborat și cari contribuie la întocmirea și la perfecționarea lui.

Noi vedem în această ultimă și definitivă atitudine a lui Maurras, o adevărată și mai ales o extrem de armonioasă transacție între exigențele sensibilității și ale Rațiunii. Maurras pornit să cucerească totul, se resemnează să ia tot ce se poate lua, tot ce *el* e capabil să ia. Este ideea de *Tot* și de *Sfârșit* — pentru care Maurras era demult câștigat — realizată într'o formulă unică. Fără îndoială, pentru Maurras — *logician* — pătruns de rațiunea vechilor greci, este perfect normală. „Divinitatea este un număr" — spuneau Grecii. Și în acest mod, ideea de *Tot* este inexorabil legată de aceea de *Sfârșit. Rațional,* această idee se înțelege foarte ușor — e comandată de bunul simț.

Este, mai mult poate, o evidență matematică a nevoii de a gândi și deaceea ea se va concepe mult mai ușor decât s'ar putea exprima. Intr'adevăr pentru a putea cuprinde *Totul,* trebue mai întâi ca el să fie definitiv realizat, împlinit — trebue să fie *sfârșit.* Și deaceea Maurras se va ridica, vehement, contra doctrinelor germane — care au intrat în conștiința filozofică franceză, cum se știe, prin ministerul lui Renan — și va respinge acuzația de a-și fi găsit în această filozofie a „norilor" *„le fondement de sa philosophie première".*

„J'ai surtout en horreur ces dernier Allemands! l'Infini! Comme ils disent. Rien que ces sons absurdes et ces formes honteuses devraient induire a rétablir la belle notion du fini. Elle est bien la seule sensée".

Cu siguranță *„Le Chemin de Paradis"* a însemnat o viguroasă reacțiune contra erorilor misticei germane adoptate fără scrupule de teoreticianii francezi.

E cunoscut entuziasmul lui Renan şi al întregei sale generaţii, pentru chimerele filozofiei germane: „Allemagne! Allemagne! Herder, Goethe, Kant. Il faut souffleter cette creuse et péndante Université, ces sots de Français qui ne savent ce qu'ils veulent, ni ce qu'ils doivent dire... O Allemagne qui s'implantera en France?" — îndrăsnise să strige Renan şi, se ştie, înainte chiar de a fi pătruns fondul doctrinelor care-i inspirau o admiraţie atâta de delirantă — şi atâta de puerilă.

Le Chemin de Paradis va fi, din acest punct de vedere, o doctrină liberatoare. Şi cât de sugestiv şi de tragic în acelaş timp, sub acest raport, acest mic „tableau" *Le jour des Grâces* în care, pentru a cinsti cum se cuvine ideea de sfârşit, înţeleptul Euphorion ucide fără milă pe Lyron, sclavul, care după ce se înălţase până a deveni „le semblable de Zeus" a îndrăsnit să supravieţuiască supremelor voluptăţi... Şi fiecare pagină din acest *Chemin de Paradis* e plină, e impregnată de nevoia de sfârşit, mai bine zis, de nevoia de *Tot*, *raţional* înţeles. Moartea, adevăratul sfârşit — mai ales pentru un spirit ca al lui Maurras care se interesează puţin de ce va fi *dincolo* — e prezentată în această carte, nu numai ca o liberare, dar ca o necesitate superioară, inexorabilă, singurul drum înspre definitiv, spre totala comprehensiune... Ea este perfecţiunea realizată, aici, pe pământ, ea dă aspectul etern, definitiv, oricărui lucru, oricărei fiinţe...

„Toute chose en effet est destinée à prendre fin par ce fait qu'elle aspire a remplir son essence; pour être entièrement il faut qu'elle prenne figure: mais qui saurait marquer aussi nettement que la mort le contour de la pâle figure de la vie?".

Să reconstituim, în primul rând, un punct capital: ideea de sfârşit şi favoarea pe care i-o acordă Maurras, nu face decât să traducă în opera maurrasiană nevoia profundă pe care am constatat-o la toţi scriitorii de cari ne-am ocupat aici, această adevărată obsesiune, ideea mereu insesisabilă de *Tot* şi, să spunem cuvântul, necesitatea de a poseda absolutul. Dar vom remarca în acelaş timp o deosebire nu mai puţin importantă şi care desparte violent pe Maurras de toţi aceşti „voyageurs traquès" şi de filozofii germani — „ces auteurs arrogants dont les noms sont difficiles à prononcer". Intr'adevăr, vizionarul, visătorul pricepe în mod cu totul diferit aceste idei esenţiale; sau, mai precis pentru el totul se confundă dimpotrivă cu ideea de infinit. In concepţiunea lui, Raţiunea şi „matematica" — sunt noţiuni fără sens. Pentru el Totul nu va fi niciodată „terminat"... El va fi, din contra, atâta de mare, atâta de *nesfârşit*, încât niciodată raţiunea lui nu-l va putea cuprinde. *Deaceea, poate el îl va căuta neîncetat fără să-l găsească.* Şi n'am şti să exprimăm mai bine această idee decât amintind gândirea unui celebru erou ibsenian care voia să construiască o biserică „Marea Biserică" — „a cărei podea e tot pământul şi al cărei tavan e cerul"... Şi este evident că în această formulă n'am putea întrevedea prea uşor ideea de sfârşit... Acesta a fost cazul lui Renan; al lui Barrès — cel puţin, înainte de ceeace el numia „son aboutissement" (a cărui valoare, de altfel, noi o cunoaştem) — acesta este în acest moment cazul lui Henry de Montherlant.

Şi Charles Maurras, el însuş, ar fi putut să verifice această adevărată psichosă în propria lui gândire. Din acest punct de vedere lunga şi emoţionanta lui confesiune, aceste pagini faimoase care preced admirabilele lui poeme din *Musique interieure*, şi la care noi ne-am referit atâta de des, nu mai au nevoie de comentarii. Să ascultăm deci „la voix interieure de Charles Maurras", dacă ni se permite acest termen, şi care concordă minunat cu cealaltă voce, tot atât de emoţionantă, de care am vorbit mai sus — „la voix interieure de Maurice Barrès"...

„Mais parallèlement à ce chemin montant — reflexiunile lui asupra misterului vieţei „le besoin d'usurper dans le coeur et dans la vie d'autrui" şi asupra amorului „fils et père eternel de l'amour„ — que suivait la meditation comme une prière, se développait,

sans le contredire, autre forme du même effort, le grave cantique viril circonspect, examinateur, mais nullement timide, jamais découragé des entreprises de l'action, et de l'invention, de l'art audacieux et de la science victorieuse". Copil, Maurras închipuise „un type de navire volant qui tournât le dos à la nuit pour suivre à vitesse d'étoile le flot de pourpre et d'or de ces couchants vermeils qui font briller aux yeux et par là même au coeur un autre rêve d'immortalité et de joie et d'amour: entre cet ancien rêve pérsonnel ainsi ranimé et celui plus ancien de tous les esprits de ma race, la composition n'avait pas à choisir. Comme une barque prise entre deux mouvements trouve de la douceur à les suivre l'un après l'autre, je me confiais à ce double cours balancé avec une espêce de foi obscure, quelque chose assurant qu'à defaut de mon âme le Poème saurait aborder quelque part. Où allait, où s'en va l'etrange chanson? Pour dire vrai tant que dura la possession, l'obsession morale et rythmique, et encore aujourd'hui quand elle me revient il n'est rien qui me soit plus etranger que de désirer prendre des mesures et tirer des plans. Néanmoins je ne sais jamais mieux à quoi je tends et par quelles voies". Şi, însfârşit:

„Je ne m'applique donc qu'à suivre sans désobéir je ne sais quel commandement émané des sauvages profondeurs naturelles où les anciens plaçaient la genèse d'un songe, l'avertissement d'un démon".

Cu siguranţă, niciodată nu s'au exprimat cu atâta lucidă pasiune, cu atâta forţă şi claritate revendicările exasperate ale subconştientului — şi fără îndoială, la aceste pagini se gândeşte Montherlant când vorbeşte de destinul lui Maurras „qui arrache le respect". Noi am încercat la rândul nostru, în strofele pe care le-am citat mai sus să urmărim aceeaş gândire — „elevée à la dignité de poésie".

Şi să ni se permită pentruca să subliniem şi mai bine acest „double cours balancé" căruia s'a încredinţat Maurras, să amintim că acela care ne propovăduia, cu atâta ardoare, „augusta necesitate a morţii" în *Les deux testaments de simplice* a voit totuş să se arunce pe corabia copilăriei şi a primelor sale elanuri, pentru a aborda

. . . . à l'île fortunée
Où des vivants *se sont ri de la mort.*

. . . .

Dacă Maurras ar fi rămas prizonierul acestui „double cours balancé", frumos poate, dar atâta de înşelător, el n'ar mai suscita astăzi decât un interes pur literar. El ar fi rămas astfel un ecou, destul de puternic, dintr'un glas care trebuie, fatal, să se stingă, o frumoasă pagină de literatură într'o carte fără actualitate.

Iutr'un cuvânt el ar fi rămas captivul aceluiaş destin — şi ar avea deci aceeaş soartă — în care se complace acum desolantul Henry de Montherlant...

Dar nu scriitorul acela — „petit esprit dénégateur"— ne-ar fi interesat pe noi atât de mult... Dimpotrivă splendoarea şi autoritatea solidă a lui Maurras — o formează tocmai criticul profund, resemnat dar entuziast în acelaş timp, acela care a ştiut, cum am văzut în aceste pagini, să stabilească o armonie deplină între raţiune şi sensibilitate şi să înmormânteze astfel, cât a putut mai adânc, vechi regrete sub realităţi pline de speranţe...

Este călătorul gonit, prigonit, chinuit, „traqué" — dar care *s'a instalat...*

Fără îndoială, Maurras mai păstrează încă „l'amer regret de ne pouvoir tout dire"... Dar nu vom mai asista acum la nebunele avântări şi la durerosul lui sbucium de odinioară. Căci „au milieu des paisibles nuits de travail", când îl chinuiesc „crize de incertitudine", şi când Psyché se pleacă asupră-i şi îl solicită ca pe vremea sublimelor evasiuni — Maurras ştie să se retragă în el însuş, aruncă „la torpeur qui l'arcable" şi aude,

în liniştea deplină a nopţii, „silabele sacre" ale unei muzici mai puţin melodioase, poate, dar infinit mai juste:

„Ordre et Progres".
„Famille, Patrie, Humanité".
„L'Amour pour principe et l'Ordre pour base; Progrès pour but",
Etc.

Ajungând până la Raţiune, el cunoaşte acum suprema voluptate, de a servi, *„servir"*, în sensul barresian al acestui cuvânt, în sensul de a se sprijini pe cineva, pe ceva...

Religie, axiomă sau Prinţ al oamenilor — implora, în infinita lui inchietudine, Barrès. Maurras e totuş acela care, printr'o metodă cu totul diferită, le-a cunoscut, atât cât i-a fost cu putinţă, cum spune el, *dans une haute evidence.*

„En esthétique, en politique, j'ai connu la joie de saisir, dans une haute evidence, des idées-mères; en philosophie pure, non".

Dar oricare ne-ar fi regretul de a ne atinge de această fericire, ar fi poate decent să stabilim că Charles Maurras, nu cunoaşte cu totul ceeace el numeşte *des idées-mères* [1]). Empirismul lui organizator posedă cu siguranţă câteva adevăruri esenţiale şi fundamentale, dar ele n'ar putea să aibă o valoare transcendentă.

Adevărul politic, în aceeaş măsură ca adevărul estetic, nu pot fi separate de acest *adevăr iniţial*, prim şi ultim, pe care Maurras mărturiseşte că nu-l cunoaşte. Singuri catolicii, sau „ortodocşii" cari trăiesc în Absolut, pot avea pretenţia să ne ofere, cu voluptatea splendidă a credinţei lor, adevărate *idées-mères.*

Dar Absolutul, Charles Maurras nu ni-l promite. Şi nimic n'ar fi mai crud, decât de a i-l cere.

*
* *

Am arătat în aceste pagini ultimele consecinţe ale „erorilor" secolului al XIX-lea redat actualităţii şi întinerit, în Franţa, de ultimele atitudini ale lui Montherlant. Ne-ar mai rămâne să adăugăm un cuvânt pentru a fixa în mod definitiv, semnificaţia profundă a acestor forme de gândire al căror proces l-am dezbătut aici. Această stare de spirit pe care am analizat-o în manifestările ei caracteristice — este pur şi simplu filosofia depresiunei morale, o filosofie de *învinşi.* Este sensul rău al unei epoci şi al unei societăţi care, cum spunea Taine, „commencent à manquer de substance"... Şi din acest punct de vedere, temperatura morală şi intelectuală a Germaniei de după război ne-a oferit un spectacol cu deosebire interesant. Căci am putut asista, după această prăbuşire catastrofală a messianismului şi a reveriilor germane, consacrată (pentru scurt timp!) prin Tratatul dela Versailles, la o debandadă extraordinară în ordinea spirituală, în care se putea distinge totuş o întoarcere categorică spre acest idealism, spre acest spiritualism desfrânat — care a constituit criza teribilă a secolului al XIX-lea şi în mod cu totul particular a spiritului germanic.

În cărţi cari au avut acum câţiva ani, o resonanţă profundă, Oswald Spengler şi mai ales Hermann Keyserling, maestrul „Şcoalei de Înţelepciune" dela Darmstadt, cu a lui „Lume care naşte" — s'au făcut apărătorii haosului perimat pe care-l agravau, pe deasupra, printr'o nevoie elementară de defetism universal, dacă putem spune, şi de nihilism. Ei proclamau, cu îndârjire falimentul tuturor realităţilor consacrate şi puneau în locul lor, drept orice construcţie pozitivă, necesitatea unei realizări individuale totale,

---

[1]) Termenul, se ştie, aparţine lui Goethe.

în această *devenire* fără sfârşit care, înainte de a-şi căuta raţiunea în tradiţia hegeliană, era rezultatul direct al catastrofei naţionale.

Cât ne apare acum de sugestiv — şi de artificial — acest „mal sans remède" al lui Henry de Montherlant !...

Şi dimpotrivă, cât ne pare de normal şi explicabil acelaş „mal sans remède" la Barrès, de pildă, care poetiza cu lirismul lui sublim aceleaş doctrine şi aceeaş stare de spirit — dar după dezastrul francez dela Sedan...

Să remarcăm însfârşit că apostolii acestei filosofii a eternului *devenir*, nu ne învaţă nimic. Cum spunea Jaques Chevalier în cartea lui asupra lui „Bergson" vorbind de gânditorii secolului al XIX-lea — ei iau relativul drept absolut. Astfel, dinamismul lor filosofic — în ultima analiză: dureroasă eroare de optică filosofică — ne apare mai mult ca un subterfugiu: neputând să sesizeze sensurile şi adevărurile de care au nevoe, ei fug după ele, în gol, în *infinit...*

Şi poate va trebui să căutăm aici trăsătura caracteristică, de totdeauna, a gândirii germane.

* * *

Renan, Anatole France, Barrès, Montherlant — Charles Maurras, atâtea concepţiuni de viaţă, şi tot atâtea semne de întrebare pentru tinerii de astăzi — şi de mâine... Autorul acestor pagini asista, de mult, la o „causerie" a d-lui Vandervelde care se întreba dacă marxismul a dat faliment. Mărturisim că n'am reţinut prea mult din această conferinţă care, deşi minunat expusă, suferea totuş de o argumentare destul de fragilă. Ne amintim însă o întrebare de un puternic interes şi de o actualitate permanentă pe care doctrinarul socialist o adresa unei săli pline de tineri:

— *Qu'allez-vous faire de vos vingt ans ?..*

Şi d. Vandervelde, cu acest instinct precis al omului politic, invita pe tot acest tineret, puţin turbulent, care-l asculta, să-şi depună întreg bagajul de visuri şi idealuri, ca nişte simple acţiuni de bancă, în registrele acestui partid politic — pe care-l ghiciţi...

Nouă ne-ar fi greu să-l imităm. A oferi o doctrină sau o ideologie — înseamnă cu siguranţă un târg inutil, o pomană care nu poate servi nimănui, decât poate sufletelor slabe.

Noi vom spune totuş, în mod simplu, că un aliaj de Barrès şi de Maurras ni s'ar părea o bună compoziţie pentru un cap bine echilibrat. In felul acesta, răscoliţi, îmbătaţi de Barrès, dar îmblânziţi de Maurras, aceşti tineri, aşa cum îi vedem noi, ar putea să profite în linişte de binefacerile incomparabile ale Raţiunei; şi atuncea când, încercaţi de îndoială, nostalgia „apusurilor sclipitoare" s'ar impune, fascinantă, spiritelor lor, cu această necesitate a oricărei slăbiciuni omeneşti, lipsiţi de căldura binefăcătoare a Evangheliei, ei ar avea totuş frumoasa consolare de a putea repeta cu poetul, cu toată melancolia lui reconfortantă, splendidul refren:

— Et in Arcadia, ego !...

PE INTÂIA LUI CARTE DE BASME

DE

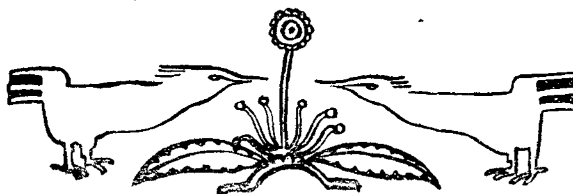
A. POP MARŢIAN

Fugind din lume'n fiecare seară
În alchimia gândului tău pur, —
Să-ţi faci din vis, copilul meu, o scară
Cu trepte de argint, până'n azur.

Din vizuina fiinţei noastre scunde
Tu uită-te adeseaori spre cer,
Şi urcă-te cu visul, până unde
O stea stingheră sfârâe de ger.

Când luna spală aurul din prund
Şi fiarele colindă pe poteci,
Să intri'n noaptea munţilor, la fund,
Spre fiara care-şi linge puii reci.

Acolo sus, pe stânci străfulgerate,
Visul, de viaţă, nu se mai desparte —
Şi culmile te-aşteaptă să-ţi arate
Din nori, o floare albă, fără moarte...

ARHITECTURA ROMÂNEASCĂ DE AZI

DE

AL. BUSUIOCEANU

La câţiva paşi de Arcul „de triumf" dela Şosea — monument de paie al arhitecturii româneşti de azi, pe care legi severe ar trebui să-l apere de orice atingere căci el simbolizează geniul nostru creeator la începutul acestui veac — republica Cehoslovaciei a deschis de curând o expoziţie a arhitecturii cehoslovace contemporane.

Şaptezeci sau optzeci de arhitecţi tineri, în frunte cu artişti de mare personalitate cum sunt Josef Gocár şi Pavel Janák, au prezentat în fotografii operele lor clădite în Praga sau în celelalte oraşe ale republicii, înfăţişând elocvent tot ce au putut realiza mai important în ultimii zece ani. Şcoală serioasă şi de admirabilă cultură modernă, stând alături prin concepţie şi prin îndrăzneala realizărilor, cu ce e mai nou în arhitectura din Germania, din Franţa sau din Olanda. Ideea unei asemenea expoziţii în Bucureşti a fost fără îndoială bună, căci ea a oferit ocazia nimerită de a pune sub ochii publicului şi a arhitecţilor noştri, ceeace se chiamă azi arhitectură modernă aproape pretutindeni în străinătate.

Ar fi fost poate şi mai bine dacă această expoziţie ar fi avut loc odată cu Salonul nostru oficial de arhitectură. Comparaţia ar fi fost şi mai concludentă şi ar fi dat poate rezultate mai simţite. Cartierele noui ale Bucureştilor însă, şi clădirile felurite ridicate în ultimul timp în toată ţara, ne vor fi de ajuns pentru a ne lămuri asupra câtorva probleme, care trebuesc subliniate cu prilejul acestei expoziţii străine.

Dela Mincu, arhitectura românească se strădueşte, cu concursul oficial al Şcoalei de arhitectură şi cu sprijinul Statului, să creeze un „stil naţional", expresie a vieţii şi concepţiei noastre de trai. Mincu însuşi a dat şi formula, pe care, imitatori şi rivali, au adoptat-o şi transformat-o în doctrină necontestată, înţelegând uneori greşit principiile maestrului dar silindu-se totuşi să le aplice cu consecvenţă. Elementele acestei arhitecturi aveau să fie derivate din tradiţiile bizantine ale arhitecturii noastre vechi, adaptate la nevoile de trai şi la realitatea vieţii noastre de azi. Câteva pitoreşti monu-

mente datorite lui Mincu, ilustrau acum treizeci de ani această formulă destinată unui succes atât de îndelungat. Dar ele erau aproape toate de proporții mici și aduceau mai mult schițarea decât rezolvarea unor probleme puse atunci cu mijloace prea restrânse. „Stilul național" cerea încă studii îndelungate și mai ales realizări pe o scară mare, capabile să răspundă nevoilor variate ale vieții actuale.

După treizeci de ani însă, în care timp principiul însuși al acestei arhitecturi a putut fi verificat și aplicat sub toate formele, concluziile se pot trage, nu numai asupra realizărilor dar și asupra posibilităților acestui stil. Ele sunt departe de a fi satisfăcătoare. „Stilul național" n'a dat încă niciun monument care să reprezinte o creație simbolică și n'a izbutit decât într'un chip foarte restrâns să se aplice nevoilor vieții noastre. In schimb, Bucureștiul întreg, și ca el toată țara, au fost invadate de clădiri baroce de tot felul, care se iau la întrecere în policromie, în găteală și în lipsă de bun gust. O singură plimbare prin cartierele noi ale Capitalei e de ajuns pentru a înțelege că arhitectura românească de azi nu e arta de a construi, ci de a ornamenta, — și încă, de a ornamenta case șubred construite, cu podoabele cele mai eftine și mai bizare.

Dar sforțările de a realiza un stil național vor trebui judecate poate, nu prin ceeace s'a construit, adeseori împotriva gustului și a concepției arhitecților, — deși sunt destule clădiri mari care au fost executate cu un adevărat program de școală — dar prin studiile și proectele cu caracter academic, unde artistul își poate defini nestânjenit concepția sa. Saloanele de arhitectură inaugurate în ultimii doi ani și concursurile publice mai importante ne stau la îndemână și pentru această verificare.

In ce privește primele, în afară de releveuri de pe monumente vechi românești, al căror rost la un salon anual de arhitectură nu se poate înțelege, și în afară de proecte de vile sau de case particulare de factură curentă, prea puține încercări de stil național s'au putut vedea pentru clădiri mai importante, fără ca măcar printre acestea să se poată remarca vreuna prin concepție înaltă sau prin probleme fericit soluționate. Fațade invadate de mulagii în stuc sau în ciment, ansambluri lipsite de unitate și compuse în chip barbar din ajustări de balcoane, de terase, de bovindouri și de turnulețe, siluete fără linie și fără caracter, subliniindu-se numai prin accidențe și prin fantezie dezordonată, iată cam tot ce caracterizează „stilul național" al Saloanelor noastre oficiale.

Cât privește concursurile publice, unul singur dintre cele mai decurând și mai importante, e de ajuns pentru a ne da seama de calitatea lor: Concursul de acum doi ani pentru Palatul cultural al Dobrogei. O problemă complexă și plină de resurse se oferea arhitecților noștri a căror înălțime de concepție era pusă la încercare: un muzeu, o bibliotecă, un liceu și un teatru trebuiau realizate într'un ansamblu monumental încadrat în liniile perspectivice ale unei mari pieți, monumentul având totodată și semnificația simbolică a unei comemorări și a unei afirmații de dominare.

Rezultatele au fost însă atât de disproporționate cu intențiile, încât ele aproape îți ridicau entuziasmul de a mai vedea realizat palatul. Un singur proect sau două, dintre cele premiate, izbuteau să se salveze din naufragiu, mai mult prin pitoresc și prin liniile lor agreabil liniștite. Incolo, fantaziile cele mai bizare, stimulate de aceeași preocupare de a face „colorat" și pitoresc, nășcoceau turnuri și cupole orientale, ca pentru palate proectate la Damasc, sau atârnau ornamente fără număr pe fațade care nu se susțineau prin idee clară și prin logică.

„Stilul național" n'a lipsit firește de la această întrecere, înfățișat prin chiar reprezentanți ai arhitecturii noastre oficiale. Și problema era în adevăr atât de importantă încât ea singură ar fi dat prilejul unor demonstrații concludente. Dar lipsa de logică a soluțiilor prezentate și formula invariabilă a excesului de ornamentație, au compromis

încă odată o încercare de atâtea ori neisbutită,. Stilul nostru bisericesc și mânăstiresc, amestecat cu motive ajunse convenționale, derivate din arhitectura bizantină, sau imaginate de arhitecți, se aplicau arbitrar, uneori cu humor, unui monument care prin program și prin destinație avea prea puține raporturi cu arhitectura bizantină. S'a putut vedea astfel proectul unui teatru care domina întregul complex de clădiri, copiind în chip paradoxal silueta unei biserici bizantine din secolul al XIII-lea. Ferestre lungi și înguste, ca la bisericile din Constantinopol, luminau interiorul, unde scena era construită în absida rezervată de regulă altarului. Te așteptai să vezi și icoane spânzurate pe pereți și te mirai că pe cupola care încununa clădirea, arhitectul uitase să înfigă și simbolul inspirației sale religioase, crucea creștinească!

Asemenea erori însă, care se repetă în chip curent și sunt primite cu titlul de tradiționalism, pot pune în discuție principiul însuși al „stilului național" cu resursele și cu posibilitățile lui de desvoltare. Sunt în adevăr în vechea arhitectură românească destule elemente pentru o arhitectură nouă în stil mare? Sunt ele specifice existenței noastre și se pot adapta necesităților arhitecturii de azi? Răspunsurile nu sunt greu de dat căci ele se reazimă pe o istorie artistică destul de bine cunoscută și pe realități curente ușor de verificat.

Arhitectura românească veche, ca întreaga noastră artă, dela literatură, muzică sau pictură, până la meșteșugul de a împodobi cărțile, nu e o artă monumentală ci o artă rustică, în care viața populară se oglindește în formele care i se potrivesc mai bine. Prea puține monumente în tot cuprinsul țării, — Mânăstirea Dealului, Biserica episcopală de la Curtea de Argeș sau Trei Erarhi dela Iași, — ies din această regulă, și nu atât prin monumentalitate cât prin luxul decorației. Dar ele sunt opere românești numai întru cât se găsesc pe pământul nostru, căci meșterii lor erau aduși de departe și introduceau prin ele elemente streine de arhitectura noastră. Mânăstirea Dealului era clădită de dalmatini, reproducând un tip sârbesc din care nu lipsesc elemente orientale, după cum Biserica dela Curtea de Argeș arată și în construcție și în ornamentație meșteri musulmani sau Trei Erarhi meșteri armeni.

Asemenea elemente streine de gândirea noastră și împrumutate adeseori din stiluri foarte disparate, nu întârziau totuși să se autohtonizeze, integrându-se armonic și cu mult simț de măsură în stilul propriu arhitecturii noastre. Dar atunci, pe nesimțite, caracterul lor luxos și monumental se transforma, se folkloriza, căpătând interpretarea rustică pe care o are orice monument vechi clădit de mână românească. Decorația în piatră dela Mânăstirea Dealului avea să dea naștere arcadelor de cărămidă tencuită care împodobesc bisericile brâncovenești, și tot astfel brâul răsucit de piatră al Bisericii dela Argeș, sau podoabele ciselate și aurite dela Trei Erarhi, se vor reproduce în tencuială modestă sau în imitații neîndemânatice, la mânăstiri sau biserici mai adesea țărănești. Stilul vechiu românesc se restrânge astfel, cu caractere specifice bine definite, la casa țărănească ori boerească (și aceasta cu un caracter de cele mai multe ori rustic), la biserica de proporții mici și la ansamblul mânăstiresc, unde viața în comun și scopul religios determină programul întreg al clădirilor.

Cu aceste elemente însă, adaptate, unei vieți arhaice și patriarhale și exprimând oarecum refuzul monumentalității, cum se va realiza o arhitectură destinată orașelor mari, în care viața își accelerează și își complică în continuu ritmul sub impulsul civilizației materiale și industriale de azi? Cum vom construi cu elementele tradiționale un palat municipal, un minister, o fabrică, o gară, un local academic sau o piață monumentală, când nimic asemănător nu vom putea găsi în trecutul arhitectonic al poporului nostru?

Problema aceasta foarte grea e rezolvată simplu de arhitecții noștri printr'un ecle-

tism care rezumă tot ce s'a clădit până acum în stil național. Neavând monumente reprezentative care să definească stilul urmărit, avem totuși elemente numeroase, care studiate, adaptate și transpuse în proporții mărite, pot da naștere unui stil monumental. Un palat orășenesc va putea fi clădit astfel cu pridvoare imitate depe cele dela Mogoșoaia, cu galerii amintind cerdacele mânăstirești dela Hurezi, cu coloane și capiteluri ca la mânăstirea Văcărești și cu decorațiile exterioare ale bisericilor brâncovenești. Toate sunt elementele ale vechiului stil românesc și adaptarea lor la un monument nou nu rămâne decât o problemă de concepție și de bun gust.

Gravă eroare a arhitecturii românești de azi, care neagă astfel principiul cel mai elementar al oricărei arhitecturi: Unitatea organică, nu numai a fiecărui monument, dar a stilului însuși, teoretic și principial definit. Eclectismul e deobiceiu soluția care anulează o problemă fără să o rezolve, iar în arhitectură el e totdeauna stilul epocilor fără stil. Ceeace definește stitul clasic grecesc, de pildă, nu sunt elementele lui, — coloane, capiteluri, arhitrave, frize, — ci raportul ordonat și logic în care stau aceste elemente, raportul lor numeric, *ordinul* grecesc. Un monument se clădea în acest stil întocmai ca un cristal, pe temeiul unei măsuri fixe, *modulul*, care polariza în jurul său într'o ordine prestabilită toate elementele arhitectonice. Și aproape tot așa, o singură ogivă e deajuns pentru a reconstitui principial o catedrală gotică, întocmai cum cu un os izolat, omul de știință reconstitue scheletul unei specii. Iar logica aceasta, care e însuși stilul și definiția achitecturii, se va întâlni și în arhitectura bizantină sau în vechea arhitectură românească până în monumentele cele mai modeste. O coloană de pridvor sau un arc interior al unei biserici brâncovenești sunt deajuns pentru a reconstitui teoretic monumentul bine gândit și sintetic ordonat.

Care e însă logica arhitecturii românești de azi și care definiția ei teoretică? Monumentele de până acum, ca și doctrina profesată de arhitecți sunt, departe de a aduce vreo soluție în această privință. Elementele arhitecturii vechi nu pot servi însă la noi creații cât timp arhitecții se vor mărgini a le imita și a le juxtapune, fără a fi găsit principiul ideal care comandă stilul și creația arhitectonică. Principiul acesta urmează a fi derivat din însăși logica vechilor clădiri. El există virtual în oricare din monumentele de odinioară, cimentat în zidurile lor cu puteri tainice ca în legenda lui Manole. Dar principiul acesta nu e al unei arhitecturi mari, capabilă a satisface toate exigențile vremii actuale. El poate fi principiul unei arhitecturi domestice sau al unei arhitecturi religioase, în măsura în care necesități moderne nu implică și în aceste domenii transformări radicale.

Căci la toate acestea, un element nou se adaogă, îngreuind și mai mult soluția de atâta vreme căutată: Materialul modern în care arhitecții sunt chemați a clădi. El e foarte des în contradicție cu formele pe care trebue să le realizeze. Iar contradicția pare a fi acceptată de arhitecții noștri fără gândul de a-i căuta remediu. Pentru a nu da decât un exemplu, voi aminti Catedrala cea nouă din Cluj, care de câțiva ani își profilează scheletul de beton armat, imitând forme bizantine ce se cereau construite în cărămidă. Materialul ales obliga dela început la altă concepție și la altă desfășurare de forme. El a fost anulat în înșiși proprietățile lui constructive, înlăturându-se posibilitatea unei adevărate creații. Un monument destinat gloriei lui Dumnezeu își va înălța astfel ziduri a căror inspirație nu e sinceritatea și adevărul artei. Și el va fi simbolic pentru ceea ce numim încă stil tradițional în arhitectura noastră.

In vremea aceasta, arhitectura altor țări, cu tradiții artistice mari și cu stiluri capabile de orice expresie monumentală, se străduește să creeze un stil internațional a cărui condiționare e căutată în realitatea vieții actuale. Expoziția recentă a arhitecților ceho-

slovaci ne-a prezentat rezultatele demne de interes ale acestor sforţări într'o ţară vecină. Şi experienţe încă mai departe duse, se pot urmări în Germania, în Olanda, în Belgia sau în Franţa, fără a mai vorbi de Rusia sau de America, unde realizările iau adeseori proporţii gigantice.

Arhitectura noastră oficială rămâne însă protivnică acestor încercări, pe care le consideră periculoase pentru o artă întemeiată pe specificul naţional. Ea îşi limitează posibilităţile de inspiraţie, din convingerea că deţine secretul de creaţie al unei arte cu adevărat naţionale. In realitate, o prejudecată simplă stă la baza acestei convingeri, pe care lucrurile în sine o desmint: prejudecata că specificul naţional exclude posibilitatea unui stil internaţional. Marile stiluri au fost însă întotdeauna internaţionale, chiar atunci când originea lor poate fi atribuită geniului creator al unui singur popor. Stilul clasic grecesc, stilul gotic, stilul bizantin, au fost stiluri internaţionale. Arta românească veche, ea însăşi, nu e specific naţională decât în măsura în care a izbutit a adapta formele bizantine la realităţile noastre şi a creea unităţi noui de expresie din multiplicitatea unor elemente care nu ne aparţin. Şi nu, întraltfel sunt specifice şi vechia artă sârbească, rusească sau armeană, cu care avem aproape toate elementele comune, fără a fi identici în gândire şi în creaţie.

Specificul naţional stă în miezul oricărei creaţii artistice şi îi dă valoarea care o singularizează în domeniul universal al formelor. El nu e însă faptul iniţial al gândirii artistice, ci rezultatul fatal al oricărei expresii realizate. Din domeniul solidar al unor elaborări îndelungi şi nediferenţiate, expresia individuală sau naţională se iveşte spontan, cu caracterul imperios al creaţilor isbutite. Gândul universal stă însă la baza acestor creaţii şi desfăşurarea lui întrece limite de spaţiu sau limite naţionale.

In domeniul arhitecturii, gândul acesta inspiră astăzi stilul internaţional căutat cu atâta străduinţă de arhitecţii tineri din mai toate ţările. Stiluri vechi cu mari posibilităţi de expresie, sunt părăsite, pentru definirea unei expresii noui, adecvată vremii actuale. Creaţia naţională nu s'a ivit încă şi ea va mai întâzia poate. Dar din sforţările comune şi din îndrăzneţe încercări, arhitectura nouă a unei epoci de puternică originalitate începe a se lămuri capabilă de mari desfăşurări. Va fi arhitectura materialelor noui şi a utilităţii sociale inedite căreia îi este destinată.

Căci formele pe care arhitectul de azi e chemat a le realiza în beton, în oţel sau în sticlă, nu pot reproduce ceeace arhitectul de odinioară a clădit în piatră, în cărămidă sau în lemn. Logica materialelor înşile creează şi logica stilului, care se cere gândit din nou până în formele lui cele mai elementare. O artă cu puternic caracter modern de industrializare şi de simplificare confortabilă, tinde să înlocuiască astfel stilurile pitoreşti sau academice, pe care viaţa actuală nu le face necesare. O artă, în acelaş timp, raţionalizată până la abstract şi colectivizată, înlocuind ceeace e individualist în vechea arhitectură şi gândit în linii plastice aproape până la antropomorf.

În această extindere la colectivitate, care socializează arhitectura, prin urbanism, prin creaţii mari industriale şi prin clădiri colective de Stat, e întregul caracter grandios şi nou pe care şi-l câştigă neîncetat arhitectura actuală. Liniile ei despersonalizate şi simplificate până la generic, exprimă înşişi formele moderne ale vieţii noastre sociale, care nu şi-a găsit până azi în artă o realizare mai adecvată. Arhitectura catredalelor de odinioară, în care trăia gândul celectivităţii întregi a unei cetăţi, sau liniile imperiale ale monumentelor romane, nu au fost realizate altfel. Ideea lor era socială şi abstractă înainte de a se realiza în forme concrete. Ea avea să ajungă apoi şi la definiţie naţională. Stilul însă era definit cu anticipaţie, prin această abstracţie care închide în sine posibilităţile oricărei creaţii estetice.

CRONICI

IDEI, OAMENI & FAPTE

RĂSPUNS UNUI SCRIITOR UNGUR

Imi cade in mână abia acum un articol apărut luna trecută în *Pester Lloyd* şi care are nevoie de un răspuns. Dacă autorul, care ştia unde să mă găsească îmi făcea cinstea să mi-l trimeaţă, ar fi avut acel răspuns la timp. Acest lucru se cuvenea mai ales pentrucă pricina desbătută nu e deloc personală şi opinia publică, stârnită dintr'o parte, avea dreptul să audă şi partea cealaltă. Iar scopul urmărit fiind, după mărturisirea articolului, stabilirea adevărului, fără acest răspuns adevărul rămânea în suferinţă.

Articolul se chiamă „*Cartea în România*", pus între ghilimete pentru că e reproducerea titlului unui articol al meu apărut în numărul din Octombrie al revistei Institutului de cooperaţie intelectuală: „La coopération intellectuelle".

Autorul e Anton Radó, care îşi dă în ziar alt titlu, anevoie de tradus într'o limbă romanică, dar mi-e altminteri cunoscut ca membru al societăţii internaţionale a scriitorilor, P. E. N. Clubul, prezent la toate întâlnirile noastre prin Europa.

Articolul meu nu făcea decât să introducă materialul de cifre al unei statistici a tiparului din România, pusă la cale şi îndeplinită de mine în calitate de bibliotecar. Menit unei publicaţii străine, el avea o pagină despre începuturile tiparului la Români şi evoluţia lui în ultimul timp — cu atâta stăruinţă câtă poate îngădui o pagină — şi patru alte pagini despre publicatiile în sine, în cele două subdiviziuni în care mi s'a părut că e mai sugestiv să le prezint, după limba în care apar şi după materii sau genuri, sau într'o terminologie mai statistică, într'o împărţire orizontală şi alta verticală. Nu m'am gândit nici o clipă că lucrez la un achil gata de luptă şi căruia duşmanii urmăriţi cu distrugerea aveau să-i descopere legendara gaură. Uitasem, e drept, când il scriam, de d-nul Anton Radó!

D-nul Anton Radó, stimatul meu coleg, crede că articolul a fost anume scris pentru ca „sub masca unei priviri generale culturale"—iată că întrebuinţez şi eu ghilimetele —„să fac atmosferă împotriva revizuirii tratatelor năzuită de Ungaria". Dacă mi s'ar îngădui şi ar cadra, nu cu seriozitatea învinuirii, ci cu seriozitatea publicaţiilor şi a oamenilor amestecaţi în discuţie, a-şi isbucni în hohote de râs. E singurul lucru la care într'adevăr pot fi sigur că nu m'am gândit niciodată.

Pe d-nul Anton Radó, stimatul meu coleg, nu-l ştiu ca scriitor, pentru că nu am avut prilejul să-l citesc şi informaţia mea despre ce însemnează ca atare e numai de a doua mână, dar îl ştiu ca ungur şi nu mă miră asemenea isbucniri. Ele pot să-i aducă între ai săi acasă, cuvenita aureolă, dar în lume sunt puţin spaima alcătuitorilor de congrese ale P. E. N. Clubului.

Eu nu pot să-mi amintesc unul, dintre cele la care am fost faţă, Bruxelles, Oslo, Wiena sau Varşovia, ţări mai calde sau ţări mai reci, unde acelaşi temperament, nealterat de cununa de peri albi, să nu se fi manifestat fluturând în mână acelaş tricolor. Propunerea cea mai nevinovată sau de interes general se dovedea la o mai deaproape cercetare făcută cu neschimbatul gând, cum ar zice d-nul Anton Radó, stimatul meu coleg, al atmosferei, în sprijinul revizuirei tratatelor năzuită de Ungaria.

La toţi, acest punct de vedere ni s'a părut dela început absurd. El era liber să apară, alături de orice alt punct de vedere, dar nu acolo, într'un cadru internaţional şi între colegi, invitaţi cu acelaş titlu şi reprezentând literatura ţărilor, care se găseau astfel suprinse ca într'o cursă întinsă, şi jicnite. Oamenii se uitau în altă parte, într'o stare de distracţie voită, până se încheia cuvântarea, dacă manifestarea era o cuvântare, sau numeau repede o subcomisie de amortizare politicoasă, dacă manifestarea era o propunere. De una din aceste subcomisii vorbeşte dl. Anton Radó, stimatul meu coleg, cu o netulburare şi lipsă de orice bănueală, care desarmează. In ea D-sa s'ar fi arătat uman faţă de mine, care l'aş fi rugat să nu mai stărue ca P. E. N. Cluburile să someze guvernele ţărei lor să lase liberă circulaţia cărţilor de literatură de

peste hotare. Lucrul mi se pare şi astăzi, ca atunci, „penibil şi neplăcut"—memoria d-lui Anton Radó, stimatul meu coleg, e foarte credincioasă. Ajutat de aceea netulburare şi lipsă de orice bănuială, D-sa a luat însă aceste cuvinte numai în singurul înţeles, care-i venea la socoteală. Eu mă gândisem la altceva şi la alţii când spusesem că lucru e penibil şi neplăcut.

In mai multe amănunte nu vreau să intru, pentru că ar fi să fac publice acţiuni şi vorbe menite unui cerc mai restrâns. Atât însă cred să mai pot spune, că la întrebarea mea, dacă România e ţară care pune piedici pătrunderii cărţilor de literatură maghiară şi e anume ţintită de propunere, mi s'a răspuns că nu şi mi s'a numit chiar altă ţară vecină.

Articolul D-lui Anton Radó, stimatul meu coleg, e neintemeiat. Că dă lecţie Institutului de cooperare intelectuală şi îl ameninţă cu tot felul de fulgere, pentru că a publicat statistica mea despre Cartea din România rezemată pe date absolut sigure şi controlabile, sau că atrage atenţia P. N. Clubului asupra unui membru care ar fi păcătuit înpotriva spirtului lui, aceasta nu mă priveşte pe mine, cum nu priveşte pe nimeni, ci numai pe D-nul Anton Radó, stimatul meu coleg. Sunt mai îngrijitoare alte lucruri.

Aşi fi avut îndrăsneală „de pildă, să spun că România s'a mărit cu toate *provinciile* locuite de Români". Aceasta, în treacăt fie zis, tocmai ca să arăt că, odată cu această întregire, am înglobat în noul Stat şi minorităţi şi avem de atunci o literatură şi presă în alte limbi. Am numărat însă, cu aceiaşi linişte şi lipsă de culoare pe care o are aritmetica de când se pomeneşte, nu numai publicaţiile ungureşti, dar şi pe cele germane, ruseşti, bulgăreşti, turceşti evreeşti. D-nul Anton Radó, stimatul meu coleg, mă bănuie numai decât că «vreau astfel să fac să creadă omenirea că şi Aradul, Salonta-Mare, Clujul ar *fi oraşe* curat româneşti». Bine, dar nu era vorba de oraşe, ci de provincii, iar Transilvania poate fi românească chiar dacă Aradul, Salonta-Mare, Clujul şi alte localităţi, pe care eu le cunosc mai bine decât autorul articolului din *Pester Loyd*, ar avea în populaţia lor, cum e faptul, şi Unguri. Între alţi oameni o asemenea deplasarea retorică a faptelor s'ar numi falsificare.

Mai departe, D-nul Anton Radó, stimatul meu coleg, nu caracterizează altminteri de cât drept «grosolană falsificere» afirmaţia mea în legătură cu existenţa minorităţilor, că «România aplică, faţă de minorităţile ei, clauzele tratatelor internaţionale şi încearcă, cinstit o convieţuire cu ele frăţească». Sunt două rânduri din articolul meu, de un adevăr atât de general şi atât dela sine înţeles, aproape o declaraţie programatică incoloră de ministru de externe, în cât trebuia într'adevăr o orbire patriotică sau de alt fel ca să dea o asemenea răstălmăcire. Dar ea nu se astâmpără cu atât, că s'a rostit, ci caută desvoltări şi adaugă absurdităţi, corolare şi glose. Aflu, de pildă, dela D-nul Anton Radó, stimatul meu coleg, că România ar fi închis în Transilvania nu ştiu câte mii de şcoli ungureşti. Nu înţeleg să polemizez într'o chestie politică în care mă trezesc aruncat cu totul, fără voia şi fără meritul meu, şi în care mai ales D-nul Anton Radó nu are de unde se pricepe. Isvoarele D-sale sunt ziarele sau publicaţiile iredentiste.

Cifrele pe care le dă sunt, ca toate afirmaţile D-sale, vrednice de o totală cenzură. N'am să spun, deşi ca român din Transilvania aş avea dreptul, pentru că toată experienţa politică maghiară s'a făcut pe umerii mei şi ai neamurilor mele milenare, nu vreau să spun că răsboiul cel mare l'au deslănţuit mai cu seamă tendinţele de desnaţionalizare şi de imperialism ale fostei Ungarii. Fosta Ungarie nu mai e Ungaria de azi şi nimeni n'ar avea de ce să se socotească jicnit. Dar o asemenea afirimţie e treabă de istoric sau de polemist, şi eu nu sunt nici una nici alta. Statul ungar îşi avea însă în Transilvania o politică şcolară bine cunoscută şi mărturisită. Atâta ar mai fi lipsit ca România să fi întreţinut şi mai departe şcolile din sate şi oraşe româneşti cu limbă de predare maghiară, făcute de guvernele Budapestane anume ca să fabrice, fie şi din nişte Valahi despreţuiţi, noui şi noui unguri. A aminti de închiderea acelor şcoli, lipsite după unirea românilor din obiect, în felul în care o face D-nul Anton Radó, stimatul meu coleg, înseamnă cel puţin a solicita dreptul să i se întoarcă, de rândul acesta cu temeiu, calificarea, fără niciunul, pusă de D-nia sa în seama mea. Datele de mai sus şi altele la fel trebue să se găsească şi în lucrarea „Justice pur la Hongrie" de Oliver de Eöttevényi, pe cari D-nia sa i-o recomandă binevoitor, pentru o informare, vădit nepărtinitoare, redactorului Buletinului de cooperaţie intelectuală. Suntem în plină campanie de revizuire a tratatelor.

Lucrul nu e nou, cel puţin pentru lumea streină, de cât că de rândul acesta s'a ales terenul internaţional al Institutului internaţional de cooperare intelectuală şi al P. E. N. Clubului, ca să fie dusă.

Din toţi colegii mei dela secţia românească a P. E. N. Clubului nu cred să fie nici o zecime care să aibe o atitudine politică oarecare. Cei mai mulţi sunt scriitorii şi numai scriitori, cari privesc mai de grabă cu neîncredere manifestările politice, atât interne cât şi externe. In ce mă priveşte, sunt de părere şi lucrez pe toate căile ca minorităţile noastre să se bucure, sau dacă vrea D-l Anton Radó, stimatul meu coleg, să ajungă să se bucure, de toate drepturile populaţiei româneşti, şi cu atât mai mult în domeniul spiritului, al credinţei, al literaturei, al artei.

Dar când cineva, fie şi D-nul Anton Radó, stimatul meu coleg, i-ar întreba dacă sunt pentru revizuirea tratatelor de pace, aşa încât patru milioane de Români să fie întorşi iară Ungariei, pentru ca regatul Sfântului Ştefan să-şi poată continua în linişte cronica întreruptă de răscoala iobagilor, nu i-aşi dori acelui cineva să fie de faţă la darea răspunsului. Sau nu cumva, la Budapesta, cu prilejul congresului P.

E. N. Clubului care se va aduna acolo peste doi ani, cum ne-am învoit şi noi Românii să se ţie şi l'am făcut cu putinţă, prin votul nostru, nu vor putea să vie decât scriitori favorabili campaniei ungare de revizuirea tratatelor? Ca să ştim! Ne-am putea lua sarcina atunci, să întrebăm în întâiul rând pe colegii deadreptul interesaţi, din Jugoslavia şi Cehoslovacia, dacă nu e mai potrivit să preîntâmpinăm orice eventualitate. Şi ar mai fi şi alte măsuri de luat.

Dar părerile D-lui Anton Radó, stimatul meu coleg, nu pot fi şi părerile celorlalţi scriitori unguri şi cu atât mai puţin ale secţiei ungare a P. E. N. Clubului. Altminteri puntea de aur, la care lucrăm cu toţii, ar trebui să o lăsăm să cadă în prăpăstiile de sub noi.

EMANOIL BUCUŢA

«POESIA LUI EMINESCU» ŞI D-L G. BOGDAN-DUICĂ

Cartea mea despre „Poesia lui Eminescu" a trezit unele comentarii, printre care acum în urmă acele ale d-lui G. Bogdan-Duică, în două articole din revista „Mihai Eminescu" din Cernăuţi (Anul II, 1931, 4). Dar pe câtă vreme primirea rezervată în mod general scrierii mele a fost mai de grabă bună, comentariile d-lui Gh. Bogdan-Duică exprimă îndoeli esenţiale asupra valorii ei.

Mărturisesc că articolele d-lui G. B.-D. nu m'au surprins deloc şi că le aşteptam cu o linişte deplină. Pornind la opera de caracterizare a poesiei lui M. Eminescu, am simţit nevoia să indic, chiar în prefaţa scrierii mele, ceeace a ţinut în loc până acum opera acestei caracterizări şi anume imensa puzderie de inutile informaţii biografice, pentru a căror strângere au fost confiscate chiar forţele cele mai active ale ştiinţei noastre literare. Dl. G. B.-D. s'a recunoscut în această observaţie. De mulţi ani de zile, domnia-sa desfăşură o întinsă activitate pentru a scoate la lumină tot ce poate contribui la întregirea unei biografii a lui Eminescu, condus de convingerea că în cunoştinţa împrejurărilor vieţii stă explicaţia cea mai bună a operei poetului. Dar cu toate că sârguinţa d-lui G. B.-D. a fost mare şi nedesminţită, domnia-sa n'a isbutit să ne dea până acum nici dorita interpretare a poesiei eminesciene, nici măcar biografia poetului. Acest insucces sau chiar numai această lungă amânare fără speranţă, trezesc neapărat bănuiala că aglomerarea detaliului a sufocat pe cercetător şi că numărătoarea conştiincioasă a copacilor îl împiedică să mai vadă pădurea.

Dl. G. B.-D. caută, în unul din articolele pe care binevoeşte a mi le consacra, să salveze punctul de vedere al metodei sale. Nu-l voi urma însă pe drumul acestor discuţii teoretice, căci eu declar că sunt gata să primesc şi punctul său de vedere, cu condiţia însă ca el să se dovedească eficace în vreun fel oarecare. Iată însă dovada care întârzie, căci iată cum după atâta timp, d-l G. B.-D. continuă să publice toate bileţelele pe care Eminescu le-a scris sau le-a primit vreodată, însemnările incoherente din vremea boalii sale şi atâtea alte detalii fără niciun interes. În adevăr, în ce fel înţelegerea poesiei lui Eminescu va câştiga în urma faptului că dl. G. B.-D. publică biletul cu conţinutul următor:

„Amice dragă, la scrisoarea d-lui I. D. Ionescu poţi răspunde că din partea Primarului din Constanţa n'am primit nimic. Mulţumindu-ţi de ştirea dată, te îmbrăţişez ca al tău vechiu amic

Botoşani, 9 Decembrie 1887 *M. Eminescu*

Intrucât critica literară se va simţi mai luminată, aflând că pe o filă oarecare, Eminescu a scris în timpul boalei sale, cuvintele fără legătură: *Apostolul nostru este Pavel — Robert Mayer — Tyndall — Lanessan — Goethe.* etc.?

In ce măsură înţelesul operei eminesciene ne va apărea mai clar, aflând că pe când se afla la Viena, Eminescu a primit cu data de 12.1.1870, o convocare la una din şedinţele „României June", pe care cercetătorul nostru o reproduce întocmai?

Publicarea tuturor acestor bagatele constitue o imensă pierdere de timp. Mi se pare deci că aveam dreptate când în prefaţa scrierii mele spuneam cu referire la cecetări ca cele de mai sus, că ele „multiplică zadarnicul cu inutilul". Această afirmaţie o menţin şi acum şi chiar după explicaţiile teoretice ale d-lui G. B.-D.

Dreptatea cere însă să spunem că dl. G. B.-D. încearcă uneori şi o interpretare a materialului său. Iată însă atunci ce devine poesia lui Eminescu. Vă aduceţi de sigur aminte de încântătoarea elegie erotică „Floare albastră". Pentru a o înţelege mai bine, pentru a pătrunde mai adânc în mişcarea sentimentului care o însufleţeşte, aflaţi dela dl. B. D. că „floarea albastră" nu-i altcineva decât „iubita dela Ipoteşti" şi că „dela 1866 când a căutat-o întâia oară pe iubita dela Ipoteşti până la 1873 (Aprilie) când s'a publicat *Floarea albastră* sunt numai vreo şeapte ani, timp în care o fată atât de dulce, frumoasă, îndrăsneaţă, clară'n voinţe să nu *poată* fi uitată".

Dl. B. D. crede desigur că astfel de *explicaţii* sunt mai utile şi fără îndoială mai serioase de cât *ipotezele* mele. Iată în adevăr la ce se reduce esenţa criticei pe care mi-o aduce dl. B.-D! Procedând cu o minuţie care şi-a dat roadele şi în alte lucrări literare, domnia-sa numără de câteori cuvântul *poate* revine în scrierea mea, găsind că acest cuvânt se repetă de prea multe ori. Dl. B.-D. ar dori exterminarea lui *poate* din dicţionar, pentru a-l înlocui pe toată linia cu *sigur*. Pentru acest scop, onoratul meu contra-

zicător socoteşte că se află în posesiunea mijloacelor de rigoare, pe care le şi aplică, atunci când tălmăceşte simbolul „floarei albastre", nu ca pe „dorul orientat către trecut", despre care cu atâta lipsă de competinţă vorbisem eu, ci în mod foarte precis ca pe „iubita din Ipoteşti", la care Eminescu se va fi gândit timp de şeapte ani întocmai, dela 1866 până în Aprilie 1873...

Nu voi insista însă mai mult asupra unor lucruri care ar putea face pe cititorii noştri să creadă că glumim, când atitudinea noastră faţă de poesia lui Eminescu ar dori să rămână numai plină de seriozitate şi respect. O ultimă explicaţie este însă necesară. Cuvântul *poate*, întâlnit uneori în scrierea mea, ar fi trebuit să fie pentru dl. B.-D. semnul unei rezerve care îşi are valoarea ei în împrejurarea unei teme atât de gingaşe ca interpretarea operii unui mare poet liric. Am întrebuinţat cuvântul *poate* oridecâteori, tratând problema unui isvor sau a unei influenţe, trebuia să las loc presupunerii că lucrurile s'au putut întâmpla şi altfel. Cine mă poate în adevăr asigura că în momentul precis când Eminescu aşternea versurile bucăţei „Amorul unei marmure", în amintirea lui răsuna mitul lui Pygmalion? Desigur că nimeni, nici chiar spiritul atât de eliberat de scepticism al d-lui B.-D., încât prezenţa „Floarei albastre" în volumul de poesii al lui Eminescu, dovedeşte pentru d-sa că poetul s'a gândit şeapte ani la iubita lui din Ipoteşti.

Cuvântul *poate*, întâlnit uneori în lucrarea mea, este deci simbolul unei atitudini care îmi pare că se confundă cu aceea a ştiinţei în genere, niciodată sigură că experienţe ulterioare nu vor modifica afirmaţiile sale prezente. Cuvântul *poate* este semnul unei măsuri a spiritului, de care ar fi avut nevoe şi dogmatismul plin de naivitate al d-lui G. B. D.

* * *

Terminasem de redactat aceste rânduri, când un cunoscut îmi semnalează o altă dare de seamă pe care dl. G. B.-D. o consacră lucrării mele („Cele trei Crişuri" XI, 9—10). Veşti alarmante mă anunţă chiar că seria articolelor d-lui. B.-D. se găseşte la începutul ei şi că autorul lor ţine deci să abunde în propriul său sens. Ce aflăm aşa dar din noua critică a d-lui B.-D? Domnia-sa constată că n'a înţeles nimic din capitolul scrierii mele, consacrat „Armoniei emisciene" şi mă provoacă să-l ajut, acolo unde puterile sale se recunosc insuficiente. Cum însă am scris odată tot ce gândesc despre „armonia eminesciană" şi mi-e cu neputinţă să scriu aceleaşi lucruri a doua oară şi pentru uzul personal al d-lui B.-D., declar că în ce mă priveşte discuţia rămâne fără obiect.

Dar pentrucă, după cum am regretul să constat, dl. G. B.-D. se dovedeşte nu numai ca un contrazicător teoretic al lucrării mele, dar ca un adversar plin de pasiune al ei, obiecţiile pe care le aduce cărţei se dublează, de data aceasta, cu unele învinuiri adresate autorului. Folosind un procedeu tipic şi tradiţional, d-l G. B.-D. pune la indoială bunele mele intenţii, atunci când socoteşte că citatul din Schiller, pe care îl folosesc odată, nu l-aşi fi cunoscut decât din paginele lui Nietzsche. Dl. G. B.-D. crede astfel că „Naşterea Tragediei", îmi este un text mai familiar decât corespondenţa lui Schiller cu Goethe. (Celui dintâiu dintre aceştia i-am consacrat dealtfel o teză de doctorat şi împrejurarea — cine ştie — poate să mă fi pus în contact şi cu opera lui). Dar cum o astfel de dovadă era greu de făcut, dl. B.-D. crede că se poate mulţumi şi cu o simplă insinuaţie, la fel cu aceea care, constatând o analogie de expresie între textul criticat şi acela al lui Nietzsche, îl face să vorbească de o „mică picanterie" a paginilor mele. Expresia dulce şi în aparenţă nevinovată pe care dl. B.-D. o întrebuinţează are desigur rolul şi — fără îndoială — meritul să ateneze calitatea procedeelor folosite, dar ea completează cum nu se poate mai bine fizionomia totală a criticei istorice şi erudite.

TUDOR VIANU

LITERATURĂ REACTUALIZATĂ

Apariţia la scurt interval a romanului d-lui Camil Petrescu „*Ultima noapte de dragoste întâia noapte de războiu*" şi a volumului d-lui Al. Lascarov Moldovanu „*Cohortele Morţii*", cu un cuprins similar, depăşeşte, prin repetare, simplul fapt izolat şi aduce iar sub lumina actualităţii „literatura de războiu".

* * *

Condamnată, în numele esteticei pure, în momentul producerii ei, din pricina excesului descripţiei, arar legitimat suficient de vreo nevoe de economie literară şi din pricina abundenţei de material subiectiv, neîndestulător ordonat artistic, literatura de războiu a dăinuit totuşi îndeajuns. Acceptarea ei se datora, fie curiozităţei pe care o alimenta îmbelşugat prin senzaţional, fie credinţei în imposibilitatea artistului de a se desbăra de anume amintiri sau obsesii, prea violent şi intens trăite.

Absenţa marei respiraţii epice a scriitorului se lămurea tocmai prin acea febrilă trepidare interioară a lui; încă vie şi mult prea apropiată de tumultoasele isvoare afunde, pe care le deschisese în fiecare ins războiul, ea nu putea curge liniştită în matca tiparelor literare. Redus la întâmplare, tactică şi armament, războiul îşi pierduse integral înfăţişarea eroică iar bărbăţia se istovise inutil în faţa sârmelor ghimpate. Lipsind, deci, mobilul creator al avântului epic:

participarea divinităţei ca la antici, sau biruinţa efortului omenesc ca mai târziu, războiul modern se oglindea fragmentar, în notura de fapt divers ori în neputincioasă indignare umanitaristă.

Verificasem toate aceste constatări în orice carte nou apărută. Cu două excepţii însă: *„Pădurea Spânzuraţilor"*, roman în care prezenţa, încă umedă de sânge a războiului, se răscumpăra prin împletirea ei cu o continuu susţinută mişcare psihologică—şi, mai ales, *„Intunecare"*: mai întâiu, pentrucă romanul d-lui Cezar Petrescu folosea războiul numai atât cât artistic era nevoe pentru a legitima un act uman şi, apoi, pentrucă el aducea proectarea amplă a războiului asupra unei întregi generaţii.

Radu Comşa este într'adevăr un simbol. Nedumeririle, tristeţile şi frângerile lui se revarsă dincolo de marginile simplei sale fiinţe: în întreaga serie de oameni care, ca şi el, începuse entuziastă războiul pentru a-şi scutură în cele din urmă întreg frunzişul ei de nădejdi şi de visuri.

Graţie acestei corespondenţe generale în sufletul epocei sale şi bunei lui calităţi literare, romanul d-lui Cezar Petrescu a cunoscut unul dintre cele mai frumoase succese de librărie. Aceasta într'o vreme când gustul cititorilor de pretutindeni, câtva îndepărtat prin saturare dela literatura de războiu, tindea să revină către ea atras de câteva bune cărţi, printre care aceia a lui Remarque a fost hotărâtoare: firesc deci ca războiul să stârnească şi să tenteze din nou, deopotrivă pe editorul cât şi pe scriitorul român. De aci probabil, graba cu care a fost angajat şi pus pe piaţă romanul d-lui Camil Petrescu. Şi de aci indiscutabilul lui succes de vânzare.

Convenim dela început că *„Ultima noapte de dragoste întâia noapte de războiu"* nu este deloc lipsită de merite. Dimpotrivă: are pagini care pot sta fără greş printre cele mai bune ale literaturii noastre şi observaţii tratând un ochiu sigur, cunoscut nouă ca atare din acele dure şi plastice versuri de războiu publicate în *„Sburătorul"*.

Romanul este văzut distinct, în două părţi, corespunzând fiecare unuia din cele două volume: primul urmăreşte viaţa unui tânăr menaj de studenţi, în dezacord prin gelozia excesivă a soţului, alături de care d-l Camil Petrescu surprinde reuşit câteva din acele siluete care alcătuesc fresca unei anume lumi din preajma războiului. Acest volum nu este, în fond, altceva decât un larg vestibul introductiv pentru cel de al doilea: închinat războiului, şi cel mai interesant prin contibuţia pe care o aduce literaturii de războiu: degajarea scriitorului faţă de materialul care covârşea altădată, putinţa lui de a vorbi „la rece" despre stări de suflet şi realităţi ale răsboiului — amândouă negreşit explicabile prin perspectiva liniştitoare pe care vremea o aşează între el şi noi. D-l Camil Petrescu izbuteşte să *vadă* războiul. Să-l surprindă în afară de sufletul său. Să şi-l proecteze în amintire ca pe un ecran străin, calm şi neînfiorat de nicio obsesie: de unde, pondera descripţiei sale, vigoarea şi justeţa observaţiei.

Ce supără însă în romanul D-lui Camil Petrescu este, în primul rând, lipsa de legătură interioară între cele două părţi: prezentând amănunţit în întâiul volum drama unei gelozii pe care izbucnirea războiului o împiedică să se rezolve, autorul uită complet, în paginile celei de a doua cărţi, această mare sursă de nelinişti când, firesc şi natural ar fi fost ca, din opunerea lui cu nouile stări interioare create de contactul cu războiul, să iasă marea luptă a romanului: absenţă lângă care trebuesc adăogate numeroase insuficienţe de expresie.

Căci cartea literar vorbind, este sub posibilităţile d-lui Camil Petrescu. Pe alocuri ai chiar impresia că autorul a fost în imposibilitate de a-şi revizui manuscrisul. Că a scris totul în grabă. Cu multe neglijenţe de stil şi lucruri fără rost pentru economia generală a romanului, cum bunăoară acea lecţie de filozofie care, întinsă pe două zeci de pagini, în afară de câteva ingenuităţi savuroase, nu face decât să creeze o barieră inutilă în desfăşurarea cărţii.

Sau acele trimiteri în petit la texte streine, din josul celor mai multe pagini ale volumului doi, care verifică afirmaţiile romanului, departe de a-i adăoga un caracter de autenticitate, fac doar dovada unei cochetării pedante de scriitor care vrea cu orice preţ să-şi dovedească informaţia şi erudiţia.

Mult mai îngrijit ca scris, volumul *„Cohortele Morţii"* al D-lui Al. Lascarov Moldovanu înfăţişează, prin materialul mult mai apropiat de războiu ca dată primă de apariţe dar colectat acum în volum, punctul de vedere opus d-lui Camil Petrescu, acel al sriitorului care *simte* mai mult de cât vede. Povesteşte nu descrie: schiţele D-lui Lascarov Moldovanu adună la un loc imaginea unui războiu care se articulează şi închiagă d'n oameni, fapte şi întâmplări cu care autorul a trăit şi suferit laolaltă. Ceeace interesează prim este, deasupra materialului însuşi, atitudinea scriitorului faţă de ele, uşor aburită de o caldă compasiune şi înduioşare creştină.

* * *

Reactualizând astfel literatură de războiu, *„Ultima noapte de dragoste întâia noapte de Războiu"*, romanul d-lui Camil Petrescu, deşi defectuos literar, reprezintă totuşi, prin succesul său de librărie, o indicaţie preţioasă: rămâne numai ca recentul volum al d-lui Lascarov Moldovanu să-i precizeze adevărata ei semnificaţie.

AL. BĂDĂUŢĂ

FENOMENUL „CONVERTIRILOR" IN MISTICA ITALIANĂ

(JACOPONE DA TODI, FRAGMENT DE STUDIU)

Toţi biorografii celui mai de seamă dintre poeţii mistici pe care i-a cunoscut Evul mediu italian înainte de Dante — şi biorografii vechi şi cei noi — atribue convertirea sa morţii aceleia care-i fusese smerită şi cu frica lui Dumnezeu soţie.

Cercetând însă documentele pe care ni le poate oferi hagiografia medievală, ne va surprinde frecvenţa acestor întoarceri la credinţa întru Domnul, datorite morţii unei femei iubite. Explicaţia a fost perpetuată de tradiţie, până în zilele noastre; căci ea întrupează un netăgăduit adevăr sufletesc. Dante însuşi, cu a sa *Viaţă nouă*, poate fi invocat drept supremă mărturie. Nu înflorea această viaţă nouă, de mistică reculegere, din mormântul abia închis al angelicei Beatrice?

Legendară sau nu, convertirea în urma morţii unei fiinţe iubite convine întregului sistem filosofic medieval şi, mai ales, atmosferei psihologice a vremii. In principiu o putem deci admite şi în cazul lui Jacopone da Todi. Admiţând însă, cu ceilalţi biografi, că tragica moarte a Vannei i-a desvăluit Poetului lumea nouă, — arătându-i ce poate ajunge, dela o clipă la alta, cea veche, — naşte tot atât de firească întrebarea: nu presupune această convertire un răstimp premergător de dubiu mistic şi de întâmplătoare reculegeri? In primul rând şi în afara oricărui pretext determinant, lui Jacopone nu-i era îngăduit să se sustragă covârşitoarei obsesii mistice, care se deslănţuise asupra Umbriei sale cu mult înainte de moartea Vannei. Şi apoi, nimic nu ne îndreptăţeşte să credem că înainte să scrie cunoscutele-i «Laude» mistice, acest poet, fost student al strălucitei Universităţi juridice din Bologna, nu va fi încercat şi versuri profane, pe gustul artei poetice a «dulcestilnoviştilor» din Romagna şi Toscana. De altfel, în însăşi culegerea sa de compoziţii mistice se găsesc unele accente destul de profane, spre a nu le atribui epocei anterioare convertirii. Iar cazul atâtor poeţi italieni contimporani, neconvertiţi, dar dedaţi cu totul manierei mistice, este şi el tot atât de obişnuit. In preajma anului 1300 întreaga spiritualitate medievală trăia cu încordată înfrigurare acest unic moment de evanescenţă mistică.

In această stare sufletească de pregătire mistică, accidentul morţei aceleia pe care nu se dovedise în stare s'o urmeze pe calea evlaviei, i se oferea drept bine venit pretext pentru renunţarea la viaţa de toate zilele, prin convertire şi desprindere de plăcerile aducătoare de apropiate şi inexorabile calamităţi.

Jacopone da Todi trăia epoca lui Dante Alighieri. Deşi se pare că Florentinul n'a participat decât cu sufletul la viaţa marii familii monastice franciscane, convertirea sa poetică şi sufletească înfăţişează suficiente analogii cu aceea a lui Jacopone, spre a îngădui evocarea lor laolaltă.

In *Vita nuova*, în *Comedia*, în biografia pe care ne-a transmis-o concetăţeanul său Boccaccio, în cele mai demne de crezere mărturii, ni se vorbeşte de neîndoioasa convertire a lui Dante, de renunţarea-i la «viaţa activă» şi la dedarea întru totul beatitudinei contemplative, din cauza şi în clipa morţii Beatricei.

De ce ne-am sfii să ne gândim iarăşi la tradiţia hagiografică, invocată în cazul lui Jacopone? Dante o folosise, deopotrivă, bine ştiind cât ar fi sporit în felul acesta prestigiul hotărîrii sale de a se consacra odată pentru totdeauna inspiraţiei mistice. Reală ori nu, moartea fiinţei iubite era o tragică şi neîndoioasă realitate pentru poet. Vanna, Beatrice, au rostit cuvinte supreme în momente de mare cumpănă pentru dăinuirea pământească, pentru inspiraţia şi opera poetică a celor doi mistici italieni. Desigur. Nu presupune însă această convertire a lui Dante, provocată acut prin tragedia morţii, un răstimp premergător de frământare, de îndoială, de reculegere şi chiar de asceză întâmplătoare, care să îndreptăţească apoi suprema şi neîntoarsa hotărîre?

Cadrul în care s'a fixat viaţa lui Dante Alighieri, anterioară exilului, dar posterioară convertirii, mi se pare schematic şi neverosimil. De ce am presupune segmentarea acestei existenţe lăuntrice — la un om care întruchipează ca nimeni altul omenescul, cu tot ce are el mai străveziu şi mai opac — într'o perioadă pseudomistică, urmată de o alta de quasiturpitudine carnală, după care trebuia să se interpună reculegerea mistică, provocată exclusiv de moartea Beatricei? Lumină. Umbră. Lumină. Zonele de interferenţă se pot exclude însă? Se poate înlătura, fără neverosimilitate, concomitenţa acestor stări, tocmai în epoca adolescenţei sufletului omenesc?

In felul acesta biografiile curente întunecă însăşi geneza marilor posibilităţi creatoare de mai târziu. Tot tragismul *Comediei* presupune tocmai lupta poetului cu propria-i conştiinţă, iar lupta se dă între Binele şi Răul care-şi dispută clipă cu clipă întâietatea. Altfel, Dante n'ar fi trăit decât literar „Iadul" ori „Paradisul"; iar Jacopone da Todi n'ar fi scris „Ditirambul Mistic".

In cazul acestor poeţi medievali, opera de artă (înfăptuire literară) ca şi convertirea (înfăptuire sufletească) presupun luptă. Succesiune de alternative. Şovăiri. Izbânzi trecătoare. Intoarceri. Şi apoi, moartea în viaţa de o clipă a lumii acesteia, ori transfigurarea în veşnicia dăinuirii de apoi a sufletului şi a marilor creaţiuni, pe care omenirea le trăeşte de atâtea veacuri drept „divine".

ALEXANDRU MARCU

CRONICA LITERARA

„BALTAGUL", ROMAN DE M. SADOVEANU
„ROXANA", ROMAN DE GALA GALACTION

I

Literatura d-lui M. Sadoveanu nu poţi s'o aşezi lesnicios pe planul analizei şi s'o judeci raţional. Există în naraţiunile d-sale o rezonanţă de melopee cuceritoare care te vrăjeşte şi nu-ţi mai dă păs să fii stăpân pe instrumentul critic. Un farmec inponderabil de cântec bătrânesc îţi topeşte glacialitatea pe care ţi-ai impune-o şi te constrânge să te laşi furat de *viers* . Dacă vor fi cusururi, nu mai eşti capabil să le vezi. Zăporul cald al naraţiunii te-a prins ca în taina unei incantaţii. Iar după ce ai revenit la trezie, încă îţi murmură în suflet recitativul taumaturgului. Dramaticul situaţiilor, descripţia, schiţarea eroilor, toate trăesc, nu prin ele înşile, ci prin *farmecul sadovenist.* Este această calitate de natură muzicală, indefinisabilă şi insezisabilă ca vitaminele cari refuză să se fixeze la cercetare. Işi acuză doar prezenţa în efectele produse. Literatura d-lui Sadoveanu, în general, când este reuşită, are acest caracter, iar *Baltagul* i-se conformează. Ori decâte ori a ieşit din vraja muzicală — similară armoniei eminesciane — a cântat o notă falşă. În toată producţia sa se constată că abaterile au născut caduc. De la *Floare ofilită* până la *Strada Lăpuşneanu* şi de aci la *Oameni din lună* sunt trei jaloane de drumuri rele printre reţeaua celor bune. Au aparenţa unor romanţe răguşite, din mediu urban periferic, pe cari le fredonează un ostaş liberat, în cadrul unor dispoziţii bucolice. Inadvertenţă necontestată şi supărătoare. *Baltagul* însă cade în zona celor fericit urzite, lângă *Hanu-Ancuţei* şi *Zodia Cancerului.* Explicaţia este clară: nu s'a adresat unui element străin afinităţilor sale elective şi în consecinţă n'a fost silit să apeleze la acea parte din claviatură pe care nu este stăpân. Intuiţia *Baltagului* pleacă din folklor şi din dragostea pentru viaţa păstorescă. Regiune fecundă, de care, ori de câte ori s'a apropiat, d. Sadoveanu a dat creaţiuni minunate. În legătură cu orientul, rămas acelaş, astăzi ca în vremurile patriarhale, şi în legătură cu radiaţiile capodoperei baladelor, *Mioriţa,* a plăsmuit o înscenare modernizată, ţesută pe canavaua faptelor precise. Dela atmosfera poetică, ideală, o coborîre de aplicaţii pe un câmp de realităţi tangente. „Versul de mâhnire din depărtarea anilor de demult" suflat din foalele cimpoiului, în preajma focului şi sub tăria nopţii, „chemarea de demult", „bătaia de inimă a oamenilor cari au fost şi nu mai sunt pe acest pământ", jalnic cântată în stihurile *orbului sărac,* s'au înfipt în sufletul autorului ca sămânţa în brazdă. Versurile altei *Mioriţe* decât aceia a lui Alecsandri, *Mioriţa* care preludează în sunete, nu în prolog de pastel l-au urmărit ca ariile obsedante, cu potenţial monoideistic şi persuaziunea nu l-a scutit până n'a rostit şi d-sa a două variantă a străvechiului cântec bătrânesc, Versurile :

„S'aude, s'aude
Departe, la munte,
Gomăn gomănaş
De trei ciobănaşi; —
Gomăn gomănind,
Oile pornind",

pe cari le meşteşugeşte *orbul sărac* le-a incrustat dl. Sadoveanu şi in discursul său de recepţie la Academie. I'au furnicat adesea sufetul şi l-au bucurat precipitând emoţia în lacrimă, cum l-a înduioşat pe „ciobanul cel prost şi supărat dela Rarău" „şi pe monahul care se ducea la sfântu-Haralambie" şi a „lepădat lacrimi pentru nişte închipuiri", cum „plângeau pe locurile lor fără nici o ruşine" păstorul şi călugărul. Ca şi ei a primit în albia sufletului ecouri din vremuri sure cari l-au îndemnat să scrie o întâmplare cu trei ciobani.

Au aceste stihuri simple o cadenţa răscolitoare de vagi şi misterioase răsunete ca în poezia lui Eminescu *Peste vârfuri.* Aceleaşi note minore şi captivante din ritmul

„Mai departe, mai departe,
Mai încet, tot mai încet,
Sufletu-mi nemângâiet
Indulcind cu dor de moarte".

Cum pică stropul de chiag şi coagulează faţa albă a laptelui, astfel au căzut şi au închegat

„Gomăn gomănaş"

o întreagă afabulaţie, care se mişcă pe furca unei sentimentalităţi.

Dar D-l Sadoveanu a depăşit poema populară, atât în nucleul ei emotiv cât şi în structura compoziţiei. A întregit balada. Sau mai bine zis a refăcut-o. Cam aşa cum va fi fost varianta epică premergătoare. Din lirică d-sa a transformat-o în dramatică. Din premisele folklorice păstrează numai esenţa şi un sentiment fundamental: durerea morţii abătută peste turma şi gospodăria ciobanului. Adaos principal: reacţiunea împotriva asasinilor, sentimentul răzbunării pus pe seama soţiei — în baladă rolul aparţine *măicuţei bătrâne.* Câinele şi ceilalţi factori secondanţi i-au venit din alte părţi ale epicei populare.

In afară de punctele relevate: locul inspiraţiei, sentimentalitatea de bază, construcţia întregitoare, patosul dramatic, ceeace ni se pare absolut unic, *sadovenist* este desenul şi coloarea unei lumi, cu toate obiceiurile şi firea ei. Iar mai presus graiul pietros şi scăpărător al personagiilor. In primul rând al *Vitoriei*.

Dramaticul care întreţine interesul, cauzează propulsiunea dela pagină la pagină, dar e numai un excitant. Nu supremul năzuit de artă. Plăcerea mare şi superioară se iveşte din fresca pastorală în care apare o omenire ciudată şi nouă. Deşi trăitori alături de noi „Locuitorii aceştia de subt brad sunt nişte fãpturi de mirare. Iuţi şi nestatornici ca apele, ca vremea; răbdători în suferinţi caşi'n veri cumplite, fără grijí în bucurii caşi'n arşiţele lor de Cuptor, plăcându-le dragostea şi beţia şi datinile lor dela începutul lumii, ferindu-se de alte neamuri şi de oamenii dela câmpie şi venind la bârlogul lor ca fiara de codru, — mai cu seamă stau ei în faţa soarelui c'o inimă din el ruptă; cel mai adesea se dezmiardă şi luceşte — de cântec, de prietenie" (pag. 144).

În dreapta şi în stânga faptului de căpetenie, dincolo de personagiul iscoditor şi activ — Vitoria—singurul caracter puternic, se ramifică în lături episoade şi oameni de însemnătate secundară pentru acţiune dar covârşitoare prin linia ori pata de pitoresc pe care o adaugă. Să se observe că deşi ospeţiile, botezul, nunta sau obiceiurile înmormântării nu ocupă în complexul romanului decât poziţia suplimentară, totuş fără ele compoziţia ar suferi considerabil. Pentrucă aici stă toată eminenţa literaturii d-lui Sadoveanu, în *absenţa acţiunilor şi în suplinirea lor* prin accesorii descriptive, sfătoşenie, parenteze de amănunt, eresuri, superstiţii.

Funciar legat de inexistenţa acţiunilor numeroase, ca un corolar al ei, este deficitul personagiilor. Dintre câţi participă, vreo 10 mai însemnaţi, singură *Vitoria* are relief. Restul: siluete de umbră estompată. Parcă toată atenţia autorului s'a adunat către eroină, iar între ea şi ceilalţi a rânduit o deferenţă apreciabilă. *Vitoria* are nobleţea artistică a abatelui *de Marenne* şi a lui *Beizade Alecu Russet*. E prototipul unui strat etnic. Inteligenţă nativă, spirit cercetător ciobănesc, se orientează uşor între oameni şi în natură contrariată de oameni, îi învinge şi li se impune. Exponentă a sufletului odrăslit direct din natură e un tip pe care nu-l cuprinde civilizaţia. Între ea şi subprefect, există un raport diferenţial de medii perfect autonome, cu psihologie, cu legi omeneşti şi eterne, integral deosebite. Pentru Vitoria, rânduelile mortului sunt mai presus decât obligaţiile faţă de cadrul legilor. O poziţie dârză ca a Antigonei. Dictată de credinţe şi practice milenare. Suflete cari se orientează după alt meridian psihico-moral. Nu omul sociologizat, ci independent. În comerţ, prin mister, cu Dumnezeirea şi într'un slab determinism social. Poate că mai strânse sunt relaţiile omului cu animalele decât cu oamenii. Câinele *Lupu* (năzdrăvan ca într'o baladă, mai puţin însă ca *Patrocle* al duduei *Lizuca*; pentru a fi în tocmai îi lipseşte doar graiul şi previziunea) atinge valoare de simbol. Încrezător în protecţia divină, ajutat de dobitoace — nici calul nu e neglijat — şi răzimându-se pe forţele sale, aşa e omul, produs al naturii. Şi aşa este Vitoria. Una din cele mai frumoase individualizări din opera d-lui Sadoveanu.

După ce impresiile lecturii s'au stratifacat, în depresiunile conştiinţei de cititor rămân câteva achiziţii persistente: concepţia lumii ciobăneşti despre viaţă şi despre moarte, chipul Vitoriei şi printre ele svâcnind subţire nervul roşu al dramaticului. Acesta este talantul cel nou depus de d-l Sadoveanu peste tezaurul de până acum. O nouă celulă de viaţă autohtonă câştigată artei, cu procedee înnoite.

*

I s'a făcut obiecţiune prezentului volum că nu conţine poezia naturei: că era tocmai indicat prin situarea subiectului să înfăţişeze amplu panorama munţilor. Este adevărat că absenţa de sagacitate analitică mai pretutindeni, în celelalte scrieri, o compensează d. Sadoveanu prin redarea naturii. Totuş ni se pare motivată această eludare din *Baltagul*. In operele precedente principalele afecţiuni sadoveniste apar indisolubile sau amestecate: natura, paseismul şi primitivismul uman. Se pare că în ultimele lucrări autorul tinde către un început de selectare ale celor trei laturi fundamentale. În *Ţara de dincolo de negură* şi *Împărăţia apelor*, în special peisagiul ocupă planul primordial. *Hanu Ancuţei* şi *Zodia Cancerului* sunt închinate evocărilor, pe câtă vreme în *Baltagul* îşi propune să cioplească figura dură a omului crescut din şi lângă pământ, la fel cu steiurile de sub cetină.

De aceea a preferat — excepţie dela normă —tratarea dramatică în locul celei narative. Concepţia narativă — evocatoare, reclamă imediat şi neapărat, la d-l Sadoveanu, zugrăvirea naturii. Cantilena domoală a rechemărilor se combină cu susurul copacilor, cu imensitatea şesurilor, cu singurătăţile silhui ale munţilor. Între naraţiune şi cadru se făcea fuziune. Expunerea dramatică se dispensează de factorul pictural.

Şi-apoi în *Baltagul* autorul a încercat să facă opera după technica populară. În toate baladele natura apare in fulguiri sporadice de 1—2 versuri. Poporul nu înţelege existenţa înconjurătoare a firii disociată de el, ci asociată până la confuziune. El şi elementul în care trăeşte fac una. Ditirambul romantic de măsura Rousseau—Chateaubriand este un aparat tardiv al civilizaţiei. Iar dela aceştia încoace ori de câte ori intră în atenţia poetului cult are semnificaţia unui complement, al unei evadări. De cel popular este inseparabilă. De aceea nu se prosternează în faţa ei, luând poze teatrale. Ci numai o menţionează. Putea d-l Sadoveanu, admirator al *Mioriţei*, să creeze o variantă şi să se folosească de alte procedee de cât cele consacrate de către anonimii săi precursori?

Numai admiţând explicaţiile de mai sus, se justifică de ce artistul cel mai sensibil în faţa naturii a ocolit-o de astădată.

Constant este însă d-l Sadoveanu în ceeace priveşte caracterul său de căpetenie: stilul. Aceiaş capacitate şi plasticitate a expresiei de pretutindeni înfloreşte în *Baltagul.*

II

Cariera literară a scriitorului *G. Galaction* este un diptic. Ce a creat înainte de război compune o icoană, din centrul căreia stăpâneşte *Bisericuţa din răzoare.* Elementul ecclesiastic constitue acolo un fond de inspiraţie, de natură decorativă, ornantă. Îşi căuta subiectele într'un mediu ce nu trecuse în literatură. Erà frăgezimea unui teren virgin. In faza doua activează mai mult părintele Galaction, cu preocupări organic ecclesiastice. Din roman genereazä astfel o *problematică. Roxana* — după spusele autorului şi după cât se observă din arhitectura realizată — primul roman dintr'un ansamblu, reprezintă o porţiune din cel de al doilea segment al evoluţiei personalităţii.

Între nuvela *De la noi la Cladova* şi *Roxana* este un caracteristic paralelism de diptic şi un urcuş. În nuvelă pulsa tinereţea creatorului, trupul avea ascendenţă asupra sufletului. Popa Tonea — ca nenumărate feţe aşijderea lui — e în aceaş măsură om şi slujitor al Mântuitorului. De atunci şi până acum scriitorul a suferit radicale prefaceri. Şi-a făcut stagiu de anahoret în tebaidele reflexiunii. A căzut în extaz mistic. A primit binecuvântarea harului. S'a fost învestit misionar şi a pornit să propovăduiască marea şi inexorabila întoarcere în căile Domnului. De aceea părintele Abel apare detaşat de lume şi spiritualizat. Foarte mult duhovnic şi misionar. Iar omul este zdrobit de scrupule de conştiinţă. În definitiv, aceiaş figură evoluată ca şi părintele lor. Tonea, numai preot. Abel, şi călugăr. Împodobit cu duh apostolic şi posesor al unei elocvenţe magice. Dincolo, din atmosfera clericală, îşi culegea subiectele, o cunoştea şi îi plăcea s'o zugrăvească. Conflictele se puneau mai redus. Dincoace îl interesează viaţa ei şi caută să-i intereseze şi pe ceilalţi. Deşi pregătit pentru biserică, scriitorul Galaction aparţinea într'un sens laicatului. Hirotonisirea, venită după o lungă deliberare, se recunoaşte şi în impresiunea literară. *Serios* şi *grav, convins* şi *eroic* creatorul Roxanei este un ostaş al lui Cristos, care a trecut prin bolgiile infernale, efectuând o ridicare dantescă dela carne la spirit. La antipodul d-lui Arghezi apostat şi pamf'etar, răzleţ de Damian Stănoiu, care concepe umoristic, pune în romanul său o problemă omenească în conexiune cu alta religioasă. Desbaterea nu se scindează nici o clipă. Omul şi duhovnicul sunt răsuciţi în acelaş trunchiu. Romanul agită idei dogmatice şi creiază viaţă. Una mai puţin cunoscută întru cât n'a avut revelatori. Dar în orice caz, frântură din marele aspect al oglinzii omeneşti.

Se înregistrează o altă experienţă de Popa Tandă, dar nu didactic şi nu subordonat economicului. Ci activând în funcţiunea de catihet într'un ţinut mai refractar: oraşul cu toate patimile, sărăcia, brutalitatea, materialismul şi pozitivismul ucigaş. Este părăsirea umbrei claustrate pentru descinderea iluminată în torentele vieţii, unde cuvântul creştin s'a făcut aşteptat, să aline suferinţe trupeşti şi să întoarcă lumea rebarbarizată de maşină, spre lumina veşnică. E naraţiunea circumstanţelor unei cariere, care se izbeşte de roca tare a piedicelor omeneşti, deslănţuind în sufletul protagonistului o dramă dureroasă. Romanul se închee dezolant, trist ca toate faptele rămase ne împlinite.

Părintele Abel Pavel e clădit din duh şi trup. Şi asemenea oricărei vieţi cunoaşte beţia iluziilor şi sumbrul căderii Autorul său n'a sacrificat teologiei suflul existenţei. Le-a pus de acord şi a întruchipat un om întreg care se sbate între cerul viziunilor sale şi realităţile umane, ostile sau aşezate deacurmezişul drumului ca nişte gropi satanice. Abel Pavel, lipsit de artificios, trăeşte. Nu a ţâşnit din retorta de alchimie teologală.

Tocmai de aceia trezeşte în substraturile noastre emoţionale fiorul preţios estetic. Pentrucă opera nu s'a deprins dintr'o *intenţie.* N'a fost stimulată de *tendinţă.* Preotul n'a împins pe scriitor. Amândoi au colaborat. Nici morală religioasă, nici apologetică. Ajuns la capăt, nu numai că n'ai impresie de apodictic, dar nici chiar nu întrevezi oarecari concluzii. Îţi aduni o doză de farmec: tragicul tristeţii în care se înfăşoară personagiul promotor. Şi gândurile tale de cititor pornesc în marş de comentariu personal. Sugerat, dar nedirecţionat. Imprecis, dar nu net.

Părintele Abel Pavel nu e o pură viziune de poet. Nu e rodul fantaziei înfierbântate al, unei mistice. Nu e un tip aprioric. El trăeşte între noi. Şi când pasărea măiastră a visurilor sale se precipită trăznită, coarda se înfrânge brusc, resortul care năştea iluziile plesneşte şi eroul biruit de alean simte nevoia unei integrale spovedanii. Işi caută sprijin în alt duhovnic, fiindcă încrederea în sine şi-a pierdut-o.

•

Apreciem în *Roxana* un semn al timpului. Părintele Galaction s'a făcut ecoul unei direcţii a curentelor contimporane. D-sa le-a căpătat în concăvitatea talentului, le-a dospit şi elaborat, dându-le fiinţă artistică. A seismografiat un curent public de idealuri. Veacul actual reacţionează împotriva celui anterior. Raţionalismul a adus la cataclism. Nu ne mai satisface patrimoniul pozitivismului. „Doctrinele sociale revoluţionare ne-au înstreinat inimile celor mulţi..." A îngheţat simţirea caldă a omului. Romanul aduce pe lângă frumuseţea lui literară şi un snop de credinţe. In noaptea care ne apasă o fâlfâire albă ne cheamă lângă corabia de idealuri creştine.

Cei din generaţia lui Radu Comşa nu gustă o simplă compoziţia literară ci descoperă, şi busola unui crez.

O compensație. Un refugiu după evasiunea din vidul dezamăgirilor. O carte care galvanizează promițând pace „omului prefăcut în categorie economică", „omului fără Dumnezeu". Creștinismul se concretizează în pilda frământărilor unui om și oferă contemporaneității obosite de leșuiala sec. XIX, un criteriu. Descompunerea care ne bântue este contrabalansată de perspectivele noi desvăluite în paginile romanului. Creațiunea părintelui Galaction este sortită să reverse în intelectualitatea românească o înviorare.

Conjugând două forme de existență, cea clericală și cea laică, evitând convenționalul și menținându-se în autentic, a răspuns postulatului estetic și a satisfăcut suferința de sete după un ideal. Vânătorii de originalitate au dinainte o pildă. Poți să fii nou fără să te spurci de noroiu. Poți să clădești pe paiantă ideologică, fără să cazi în aberații.

*

E de observat, în trătarea firului epic, o atitudine personală. Un indicator crucial i-a desemnat mersul natural al narațiunii, ferindu-l de o eroare capitală. Așa cum sunt puse datele, i se ofereau trei soluții: 1. una realistă, 2. vizionară, 3. omenească. Adică putea să facă din protagonist un biruitor, care netinând seamă de comandamentele etico-religioase să se fi folosit de slăbiciunile oamenilor și să ridice cetatea de piatră lui Cristos și adăpost săracilor. De sigur o situație verosimilă, dar întunecată și respingătoare. Incompatibilă cu ținuta scriitorului. In trebuința actuală de ideal creștin n'ar fi plăcut nici cititorului.

A refuzat și cea de a doua rezolvare în care preotul Abel Pavel ar fi apărut ca sol divin. Să fi cucerit și să fi transformat din rădăcini societatea (O singură dată îi acordă poziția de mesager excepțional care țintuește sufletele și te ține la dispoziție. Și numai o clipă. Când hipnotizat, în casa lui Ceaur, le arată locul viran pe care vede mânăstirea). Dacă romanul ar fi rezultat dintr'o asemenea perspectivă, total vizionară și fanatică, proiectat pe un plan ireal, ar fi pierdut mai mult ca în prima ipoteză. S'ar fi întors cu un secol înapoi. Ar fi frizat estetica romanticilor.

Simțul firescului a povățuit pe autor să nu vadă în eroul său altceva decât un preot, om și spirit. Inchinat unei credințe și supus mizeriilor cari inerent sunt „legate de o mână de pământ". Se ține astfel o chibzuită cumpănă, o ponderată rezervă față de cele două mobile între cari oscilează interesul: între ambianța socială și cea bisericească. Nici anatema urii cu încolăciri de satiră asupra celei dintâi, nici preamărirea celei de a doua. Și totuș, deși poziția autorului este onorabil obiectivă, cititorul se alege, lăsat liber, la sfârșit cu convingerea că societatea de astăzi trebue să-și dobândească prin creștinism corectivele. Din razele crucii și din parfumul rozei mistice să-și facă îndreptarul, când celelalte stele au pălit și cerurile sunt deșerte.

*

Volumul conține pagini vibrante de poezie, pagini analitice, de psihologie, de observații sociale. La pag. 65 descripția liturghiei. In cele următoare o aripă învăluitoare de predică. Magistrale portrete fizice sau spirituale: al lui Atanasie Ceaur scrijelat în pastă realistă, al Vlădicăi subtil înscris din linii ascuțite. Burghez și tipic pentru Trandafirescu. Tăioasă și morală ca un imperativ al eticei kantiene este figura lui Helen Hempel. Apoi creații mai complexe ca Debora și Roxana, sunt dovezile unui talent cu resurse mereu împrospătate.

Aceleaș vorbe bune trebue să le însemnăm pentru prezintarea mediilor și interioriorurilor: mizeria foburgului juxtapusă splendorii din palatele bancherului Simon și negustorului Ceaur. Dexteritate în pictura panoului mare al ceremoniei de la așezarea pietrei de temelie, unde politicianii sunt incisiv scrutați.

Iar dacă se cere — și strict numai cât se cuvine — câteva fraze în cari palpită un peisaj. La pag. 123-124 dăm peste rânduri de contemplație și pastel cari vrăjesc ca niște adevărate versuri tăiate liric. Și peste tot, subsumând elementul teologic jocului liber al sentimentelor omenești, calcă pasul spiritual al autorului care cugetă în potriviri de înțelepciuni biblice. Din fiecare alineat își face drum o aluzie din istoria sfântă, un crâmpei de legendă sacră, un nume evocator de locuri din Pământul Făgăduinții și din începuturile creștinismului primar.

In subzidiar, pe apele pe unde alunecă nava acțiunii, scriitorul a presărat idei sociale și religioase. In lupta sa, pentru triumful ideii, preotul Abel Pavel angajează duele de idei, discuții în care trebue să facă uz de arme desprinse din panoplia autorului. Propăvăduitor al păcii dintre semeni, preotul romanului este un aruncător de punți între culte și biserici. Mozaismul, ortodoxismul și luteranismul își găsesc puncte ideale de înțelegere, un loc geometric de intersecție.

Cu dibace pătrundere argumentarea devine predică, iar preotul un apostol transfigurat de convingeri adânci.

Textul este semănat cu boabe biblice ca niște ochiuri de poetic smalț albastru pe talgerul opac, aburit de repirația grea a confesiunii.

*

Ar fi prematur să ducem mai departe notele de față. *Roxanei* trebue să-i succeadă alte piese ciclice. Numai la apariția părților întregitoare ne vom putea rosti deplin, precizând locul romanului Părintelui G. Galaction în literatura noastră.

CONST. D. IONESCU

CRONICA PLASTICA

PITORESC ŞI PICTURAL

Bogăţia motivelor la pictori este de multe ori simptomul deficitului de personalitate. Dovedeşte infima rezistenţă a personalităţii artistului faţă de sugestiile imediate ale pitorescului din natură. Pictorul nu trebue să se restrângă la rolul modest pe care i-l atribue opinia comună: preocuparea lui nu este aceea de a identifica într'un limbaj convenţional anumite semnalmente concrete ce definesc individualitatea exterioară a motivelor folosite. Asemenea celorlalte ramuri ale artei, pictura îşi află valorificarea artistică numai prin atitudinea pe care o ia artistul pictor faţă de lume, în cazul nostru faţă de lumea nevăzută.

Cu alte cuvinte orice pânză reprezintă o sinteză înaltă a materiei şi spiritului, şi în genere pictura poate fi definită ca expresia, prin mijloace specific picturale, a acestei sinteze. Se înţelege în ce măsură apare evoluată concepţia din urmă faţă de aceea care pretinde pictorului reproducerea mai mult sau mai puţin credincioasă a fragmentului de natură.

Este interesant de urmărit cum diferenţierea între cele două concepţii ale picturei (una filistină, cealaltă estetică) se cristalizează pe axa de opoziţie a două noţiuni, apropiat denumite: pitoresc şi pictural. Se înţelege prin pitoresc ansamblul unor anumite insuşiri ale lucrului ce serveşte drept motiv pictorului. Picturalul este dinpotrivă calitatea expresiei pictoriceşti. Toate motivele sunt picturale, în sensul aptitudinei de a fi transpuse în valori specific picturale. Este notoriu ce prestigiu împrumută Petraşcu motivelor cât de umile, fie câteva mere lângă o carte. Numai anumite motive sunt pitoreşti: acele însuşite cu accentuat colorit, de preferinţă rarissime. Pentru vânătorul de pitoresc, unicitatea priveliştei singură are preţ. Se afirmă astfel predominarea motivului. In conştiinţa unui adevărat pictor, transpunerea picturală a motivului apare cu mult mai însemnată. Se afirmă de astădată predominarea expresiei.

Este oportună totuşi reabilitarea noţiunei de pitoresc, reinstaurarea în demnitatea accepţiei sale pierdute. Pictorii, cei dintâi, şi-au luat sarcina să o facă. Asistăm la o explorare din ce în ce mai adâncită a pitorescului local sau exotic. In pictura românească peisagiul urban (în speţă bucureştean) şi peisagiul oriental al Balcicului au devenit teme extrem de frecvente. Aceeaşi atitudine de cercetare a pitorescului caracteristic a succedat în străinătate unei perioade de aprigă revizuire a principiilor chiar care stau la baza picturei. O uriaşe experienţă spirituală şi technică în acelaşi timp, a prilejuit neobişnuita degajare a conştiinţei artistice la pictorii zilelor noastre. În lumina acestei ascuţimi critice şi ca opoziţie la sterilitatea unor anumite curente extremiste, o veche înţelegere a picturei a fost din nou împinsă pe primul plan. S'a tins deastădată la un echilibru între pitoresc şi pictural, cel dintâi socotit ca suport al celui din urmă, s'a năzuit la suprapunerea lor în unitatea faptului creator. Cunoscătorul, oricât de sumar iniţiat, al istoriei artelor ştie că echilibrul de care vorbim este semnul marilor epoci de plenitudine picturală. În adevăr imaginaţia pictorului are nevoe să fie stimulată şi peripeţiile de pitoresc ale motivului ajută de minune la aceasta. Complexitatea aparatului pitoresc aşează curse oportune în calea tendinţelor diferenţiatorii de care este străbătută fantezia picturală. Prin frecventarea pitorescului artistul adevărat dobândeşte o lărgire a experienţei picturale, cu condiţia să nu se lase aservit de motiv.

Mai mult ca oricând anul acesta pictorii noştri au încercat ispita altor orizonturi, au râvnit după înrâurirea felurită a luminei şi atmosferei streine. În timp ce Petraşcu şi Iser descoperiau cerul torid şi pământul de calcar al Toledoului, Bunescu ispitia farmecul celor două cetăţi de apă: la miazăzi Veneţia, la miazănoapte Delftul. Marcel Iancu însuşi părăsia calculul abstrus al câtorva cifre de sânge şi fiere, nou Odysseus, străbătea la întâmplare drumurile mediteraniene. Atâtea zări noui suprapuse, lumea văzută sub unghiuri oscilante la fiecare clipă, beţie a translaţiilor de cadru, improvizare de culise, curând ridicate! Ce spirit subtil imboldeşte exodul? Căror năzuinţe formative răspunde mişcarea? Socotim că explicaţia o sugerează consideraţiile noastre liminare.

Dintre cele cinci expoziţii de pictură, în preajma cărora vom întârzia, trei ne pun în prezenţa pitorescului exotic, a patra ne apropie chipul peisagiului urban, cea din urmă se alimentează din pitorescul peisagiului de ţară.

După cum s'a pomenit mai sus, *Iser* ne aduce roadele incursiunei de jumătate de an prin peisagiul spaniol. Din tot cuprinsul expoziţiei reese un suflu tineresc, surprinzător la uriaşul cu părul înnălbit de vreme. Obsesia academiei, atât de insinuantă în atmosfera expoziţiei din anul trecut a fost îndepărtată printr'o smucire de umăr. Autoportretul ne vorbeşte convingător despre seriozitatea pornirilor de înfruntare a soartei, care îl însufleţesc şi astăzi pe acest *fauve* sur, îndârjit într'o atitudine susţinută şi nobilă.

Anul trecut prognosticam anumită evoluţie a picturului în sensul unei formule de maturitate, corespuzătoare echilibrului dintre anumit pitoresc şi un pictural amplu, cu multiple rezonanţe lăuntrice. Pictorul ne-a afirmat atunci că întru nimic nu îl leagă consideraţiile noastre. Astăzi dovedeşte cu fapta cât de îndreptăţită era rezistenţa la încercările de definire anticipată a virtualităţilor pe care le poate desvolta un

temperament artistic atât de înzestrat ca al său. Energia nervoasă a pictorului, distribuită anul trecut în subtile și oarecum specializate exploatări picturale reacționează deastădată potrivit unui mod elementar în contact cu aspectele pitorești și diverse ale unui peisagiu inedit.

Fără îndoială partea exterioară a pitorescului Spaniei nu a putut fi disolvată fără rost, nici convertită definitiv în principiu asimiliabil cunoscutei atitudini artistice iseriene. Vrem să spunem că substanța peisagiului spaniol nu a fost epuizată în întregime de gândirea lui Iser. Expoziția suferă uneori printr'un exces de documentare, capătă un caracter caleidoscopic, oferă acces amabil spre particularitățile geografice și configurația anecdotică a vieței spaniole. Dar mai totdeauna, platitudinea răsunătoare a motivului este răscumpărată prin strălucirea vestmântului pictural, în acelaș fel cum polifonia colorată a muzicei lui Ravel reușește să transfigureze până la potențe uluitoare, banalitatea la fel de dulceagă a cântecului spaniol. Balanța dintre pitoresc și pictural se apleacă acum adeseori în sensul pitorescului.

In câteva cazuri, simplificarea paletei și acea forță neobișnuită de sinteză formală pe care am apreciat-o întotdeauna la Iser, prelucrează cu totul personal motivul și îi imprimă un caracter neșters. Apreciem îndeosebi câteva interioare spaniole, a căror atmosferă, încărcată par'că de patimi ce stau să se deslănțue, se încorporează cu o degajare nespusă stilului fermecător al artistului. Armonia de roșu, alb și negru formând acordul dominant de coloare pe care se clădește prestigiul acelor interioare, diferențierea cu înrâuriri constructive a câtorva nuanțe de roșu sonor, subtilitatea unui negru pătruns de lumină împrumutând prin contrast o strălucire de mare preț albului sensibilizat, atitudinea corporală e modelelor, totul mărturisește aici însușirea organică în cuprinsul stilului lui Iser, a unei atitudini de desăvârșită noblețe interioară. Aceeași noblețe apare în autoportret, care va rămâne în istoria artelor noastre plastice, nu numai o frumoasă pagină de pictură, dar, și o mișcătoare confesiune.

Ne place să alăturăm, în înșiruirea întâmplătoare a cronicei noastre numele unui tânăr, *Ionescu Sin*, de numele marelui său premergător. Si reflectând mai mult ne mărturisim că apropierea nu este chiar atât de lipsită de sens. Ca și Iser, pictorul Ionescu Sin este un îndrăsneț răscolitor al domeniului picturei, ca și Iser năzuește spre o înaltă ținută picturală. Desigur alura personalității lui Iser este o țintă greu de atins; au totuși în comun aceeași conștiință nepervertită a țelurilor și mijloacelor picturei. Este îmbucurător să constatăm la nouile generații de artiști plastici existența unei conștiințe estetice extrem de desvoltate, când nenumărați sunt „artiștii" cu renume cari speculează poncifuri perfect nepicturale, cu indiferența cu care ar specula o marcă de fabrică.

Ionescu Sin reușește cu această primă expoziție personală să se afirme ncontestat ca o valoare de prim rang între pictorii tineri. Îl urmărim cu atenție dela începuturile de acum câțiva ani când pânzele sale subliniau un decorativ linear lipsit de adâncime. Mai apoi tînărul artist a pornit pe urmele lui Van Dongen în căutarea expresiei picturale. Reușitele parțiale ne erau simpatice, le-am socotit întotdeauna superficiale. Strălucire a paletei se desvolta în dauna trăiniciei țesăturei cromatice.

Cu expoziția din foyerul teatrului Maria Ventura, Ionescu Sin aduce o maturitate de expresie care nu prejudiciază întru nimic frumusețea în sine a culoarei. Nudurile pictate de Ionescu Sin sunt alcătuite dintr'o materie prețioasă, plasticitatea formelor se rotunjește luminos din textura subtilă a colorilor. Astăzi Ionescu Sin este sub înrâurirea lui Renoir din ultima epocă. La această înrâurire Sin a ajuns într'un chip cu totul firesc, urmându-și idealul pus în reprezentarea armonioasă a corpului omenesc nimbat de jocul reflexelor luminoase ce se concentrează în focarul unei carnații splendide. Așezarea nudului în centrul peisagiului este iarăși o idee împrumutată dela Renoir (idee scumpă Renașterei). Corespondențele dintre forma omenească și ambianță sunt cultivate cu rafinament neobișnuit, cu rară forță de sugestivitate în crearea atmosferei.

Prețioase nespus apar și peisagiile din Balcic. Vibrează în ele spiritul coloarei, se evidențiază în toate unitatea unei vizualități picturale de o delicatețe rară. Deși construite pe gamă de griuri, peisagile lui Ionescu Sin sunt impregnate de sens cromatic, ascund parcă un subînțeles al coloarei. Uneori particulele de coloare suspense în atmosferă tind spre condensare, ca în pânza reprezentând un grup de tătăroaice la fântână. În clar obscurul care învălue gruparea figurală, un roșu, un albastru și un verde ard înăbușit, cu reflexe stranii și prețioase. Câștigul cel mare realizat de ultima etapă în evoluția picturei lui Ionescu Sin constă după noi în delimitarea precisă a domeniului de autonomie al picturalului. Prin aceasta Ionescu Sin și-a înlesnit cu mult isbânzile viitoare.

Un frumos temperament artistic ni s'a desvăluit în persoana tânărului desenator *C. Constantinescu*, a cărui primă expoziție personală a fost deschisă cercetătorilor în sala Hasefer. C. Constantinescu nu este un necunoscut celor care se interesează de manifestările de artă plastică dela noi. În saloanele de desen și gravură, desenele sale de proporții mari au atras întotdeauna luarea aminte a cunoscătorilor. C. Constantinescu este artist și om o figură extrem de interesantă. Dacă ar avea la scris talentul lui Panait Istrati am afla despre el amănunte de un pitoresc uman neîntrecut. Asemeni omului, artistul C. Constantinescu este un *self-made man*, talent înăscut fără nici o comunicație cu aspectele culturei actuale, dar care,—prin ce paradox?—pictează cu aceeași cruzime ca orice *fauve* de ultimă oră. Urmând un precis instinct de vagabondaj a refăcut fără să știe itinerariul din Amyntas, în tovărășia pictorului Louis Fabre, acesta admirator fervent al lui Matisse. Cu toate că nu a văzut niciodată

vreo pânză de-a neîntrecutului colorist francez, C. Constantinescu a păşit pe cărările paradisului vegetativ în care Matisse îşi situează odaliştele şi a reuşit să transpună stilul pictural al aceluia, alcătuit din subtilităţi şi sevă, în câteva cartoane colorate cu violenţă inutilă. Impresia este imediată şi iresistibilă ca aceea pe care o comunică un peisagiu caracteristic exotic. Este vorba de convertirea picturalului în pitoresc, un caz cu totul rar pe care-l vom categorisi sub denumirea de pitoresc al picturei. Asemenea rătăciri sunt explicabile la o individualitate mândră de independenţa sa, nepăsătoare faţă de tot ce poate părea comandament al culturei. Arta lui Constantinescu este a unui călător pasionat de caracterul peisagiilor exotice, pe care îl redă cu multă limpezime şi stăruitoare grijă pentru adevărul local. De aici derivă impresia de stampă geografică ce se degajă mai totdeauna din contururile ferme care definesc înfăţişarea unui om, particularităţile portului local, chipul unui peisagiu. Desenul lui C. Constantinescu este valoros prin însuşirile compoziţiei şi prin calităţi de ton. În cadrul câtorva linii Constantinescu grupează numeroase centre de figuraţie însufleţită, după cum prin diferenţierea calitativă a tonurilor, artistul face să circule mult aer împrejurul lucrurilor, dând orizontului o pâlpâire imperceptibilă. Imponderabilul atmosferei nord africane îşi află prin mijlocirea resurselor limitate pe care le oferă linia o transpunere în acelaş timp emoţionată şi senină. Aceeaşi forţă de sugestivitate obţinută cu mijloace neînsemnate se degajă din pânza reprezentând o vedere a oraşului Fez. Emoţiunea ce reese din mişcarea de ansamblu a burnuselor albe cu înfăţişare de apariţii spectrale, ne trădează în expozantul dela Hasefer un artist născut, către care se îndreaptă speranţele noastre cele mai curate.

Izolat în cuprinsul vieţei artistice actuale dar cu certe adeziuni la anumită formulă, ne apare pictorul *Bacalu*, care expune în foyerul teatrului Maria Ventura. Cele câteva influenţe apar prea evidente ca să mai fie nevoe să insistăm. Credem că artistul se va regăsi, curând pe sine aşa cum ni-l înfăţişează unele pânze reduse la economia raporturilor dintre câteva planuri principale de coloare înrâurind spre o expresie directă plină de comunicativitate omenească. Peisagiul urban cu joc bogat de planuri constitue resursa de pitoresc dela care se alimentează fantezia picturală, atât de curată, a pictorului. Un alt motiv preferat îl constitue configuraţia arhitecturei caselor ţărăneşti în împletirea de linii a peisagiului rural. În câteva cazuri fericite pictorul speculează motivul acesta până la integrarea lui într'un ritm de culoare şi pastă foarte susţinută, din care se degajă nemijlocit emoţia artistică. Pe drumul sincerităţii omeneşti îmbinată cu o rară conştiinciozitate profesională, domnul Bacalu va afla şi de acum înainte împliniri la fel de frumoase.

În sala „Ileana", *Rodica Maniu-Mützner* a expus un număr însemnat de acuarele şi uleiuri. Făcând abstraţie de acuarele cu subiecte din Corsica, a căror formulă de pitoresc se leagă prea mult de intenţiuni din afară de artă prin acea insistentă pusă în reliefarea efectelor tari, expoziţia d-nei Rodica Maniu ne restitue sensul unei frăgezimi de sensibilitate cu preţ de sine stătător, vibrând discret în contact cu aspectele peisagiului românesc. Folosind în uleiuri o technică impresionistă personal înţeleasă, Rodica Maniu o pune în funcţie nemijlocită de emoţia pe care vrea să o comunice, în al cărei timbru intră ca armonice delicate glasurile felurite ale cerului, pământului şi apelor noastre. „Lângă pământ" şi-ar fi putut intitula artista ansamblul lucrărilor sale, folosind sugestivul titlu pus de fratele domniei sale, poetul Adrian Maniu, în fruntea unui volum de versuri. Comparaţia ar putea merge mai departe şi ar viza cu mai multă preciziune paralelismul între tehnica şi expresia unuia şi celuilalt.

Până şi aliteraţiunile sau asonanţele poetului îşi găsesc echivalente în expresia picturală a lucrărilor doamnei Rodica Maniu. Revenirea insistentă a cutărui motiv coloristic, de pildă roşu cu verde, face parte dintre mijloacele de sugestivitate artistică folosite de pictor. Această asonanţă coloristică nu este motivată mai mult, rezistă la orice încadrare în complexitatea vre'unui ritm de coloare. Motivarea stă în sensibilitatea artistică a pictorului, care nu năzueşte câtuşi de puţin să îi găsească o fundare obiectivă. Cât priveşte în special acuarelele, preţul lor artistic înseamnă demult una din podoabele scumpe ce încunună frumoasa sensibilitate pe care o mărturiseşte Rodica Maniu. Independenţa artistei faţă de numeroasele curente şi înrâuriri ce-şi dispută întâetatea în cuprinsul artelor noastre plastice, constitue un merit mai mult.

AUREL D. BROŞTEANU

CRONICA SPECTACOLELOR

„FATA URSULUI" DE V. VOICULESCU

„Fata Ursului" este o piatră de încercare infailibilă pentru a deosebi pe cei ce într'adevăr au rădăcini autohtone de cei ce nu pot mărturisi decât aderenţe superficiale şi venetice cu solul românesc. Drama clădită de V. Voiculescu nu este o simplă elucubraţie de autor care vrea să se manifeste ca atare, ea este o mărturisire a respiraţiei pământului autohton, un efluviu nestăvilit ţâşnind dintre stâncile şi bolovanii Carpaţilor, un oracol plin de otrăvi prevestitoare asemenea celui al Pythiei delfice.

Era deci de aşteptat ca, în faţa acestei mărturisiri irefrangabile de românism, matadorii civilizaţiei să

se frământe în stalurile lor ca viperile prinse sub talpa ursului, şi să proclame de îndată că „Fata Ursului" înfăţişează un mediu cel puţin perimat, bun de muzeu, prins de-avalma, fără discernământ, etc.

Este o piesă care sparge sala în două, care jucată în faţa unor spectatori mai puţin apatici ar fi avut clocotitorul răsunet al unei „Hernani". Nu este putinţă de dat înapoi. Trebuie să fii pentru sau împotriva acestei piese.

V. Voiculescu a îndrăsnit să nu se preocupe de decorativ, să nu reprezinte o problematică nemţească sau franţuzească în costume „naţionale", ci să dea drumul stăvilarului spiritualităţii autentice a satului românesc, spre a o arăta în toată splendoarea ei patriarhală de autentică simplitate. Chiar dacă decorurile ar reprezenta nu minunatele ţinuturi de stânci şi poieni, de păduri muntoase, ci palatele lui Sardanapal sau o cameră rococo, iar personagiile piesii nu ar fi îmbrăcate în costumul românesc, ci în haine nemţeşti, ai recunoaşte dela distanţă — bine înţeles, dacă eşti de aci, de la noi, că ai în faţă mediul românesc, sufletul românesc, — şi aci meritul teatral al lui V. Voiculescu apare în toată lumina, — drama românească, tragedia românească. Căci fiecare neam are drama sa, tragedia sa proprie, *felul său de a reacţiona în faţa durerii.* Oedip rege este o tragedie grecească nu pentrucă se petrece în Grecia şi este făcută de un grec, ci pentrucă înfăţişează problematica durerii astfel cum şi-o pune şi o trăeşte poporul grec. Tema piesii lui Voiculescu nu este deci „o simplă legendă" sau „dorinţa de a reda un anumit mediu ori o anumită mentalitate", ci este arătarea luptei românului cu durerea. Cu ce arme se înfăţişează ţăranul nostru în faţa durerii? Cum şi le rupe una după alta fără folos? Cum se întâmplă înfrângerea şi ce atitudine ia în faţa puterii covârşitoare a soartei?.

Căci „Fata ursului" este o soartă. Nu este excepţională ca aceea oedipiană, nici nenaturală. E o soartă comună tuturor, zilnică şi nepersonală. Vidra e departe de a fi unică. Toate fecioarele noastre iubesc ca Vidra şi au parte de durerea ei. Toate luptă împotriva soartei în acelaş chip, cu încăpăţânare dârză. Iar Muma Vidrei,— care mumă care simte româneşte nu s'a recunoscut în ea? In slăbiciunea ei de văduvă, în viclenia ei maternă şi puterea de leoaică întru a-şi apăra progenitura? Şi bietul primar cât de plâns şi cât de rumân este şi el, în ciuda demnităţii lui venite dela centru şi dela politică. Şi satul? Această comunitate de traiu şi de iubire, această entitate colectivă vie care în zadar e trasă în formele „comunale"?

Personagiul principal, deşi nu este arătat, — căci aducerea în scenă a pieii ursului nu este arătarea ursului însuş, — este ursul, legenda ursului sau mai precis, *parabola ursului.*

Căci satul a ghicit ceeace primarul şi jandarmul şi chiar popa — reprezentanţi ai autorităţii şi ai civilizaţiei în sat, oameni care judecă „raţional," care au pentru orice o explicaţie laică şi necesară, care au o puşcă spre a distinge ficţiunea de realitate şi înşelăciune, — nu voiseră să creadă. Povestea cu ursul nu e o invenţie a Vidrei ca să-şi explice fuga din sat, nici o anecdotă cu un dezertor care, ca să scape de sub urmărire, se ascunde în munţi îmbrăcat în piele de urs, ci este o legendă, în care, pe măsură ce o debitează, crede însăş Vidra, este parabola ursului.

Ea este neverosimilul în persoană, însă raţiunea suficientă cea mai bună: este blestemul preschimbării omului în urs, este blestemul suferinţei omului ca şi a fiarei. Este cea care ţine drama în mână, care ţine personagiile strânse ca într'un cleşte, parabola ursului este umbra soartei care planează cu o mână legând şi cu alta deslegând. Este meritul neprecupeţit al lui V. Voiculescu de o fi găsit echivalentul sfinxului, al animalului monstru în ursul nostru neaoş. Sfinxul este crud şi plin de sarcasm. Ursul este blând şi cuminte. Sfinxul sfâşie, şi ursul sfâşie la fel. Drama grea că era o răzbunare ticluită a soartei, durerea era sângeroasă şi ără alinare. Drama românească este o îmbrăţişare frăţească a suferinţei, o durere imensă, însă potolită.

Armele cu care luptă satul împotriva durerii participă dela viclenie. Soarta nu poate fi întoarsă prin luptă dreaptă. Nu sunt permise decât şiretlicuri nevinovate. In chipul acesta ne-a emoţionat profund, de pildă, momentul în care, negăsind alt mijloc de a preveni pe „urs" să nu se apropie de casapăzită, femeile inventă „bocetul" acela prin care avertizează pe urs.

Bocetul, este armă cu două tăiuşuri. Viclenia se învinge prin sine. Căci bocindu-l, „ursul" este prevenit, însă şi menit în acelaş timp morţii. Căci nu se cade a boci om viu. Trebuie să nu ai deloc simţ teatral ca să nu fii cutremurat de tragicul acelei clipe şi al altora la fel de care este plină piesa. Asemeni trebuie amintite momentele în care învierşunarea şi durerea schimbă invectiva 'n vers.

Astfel „Fata Ursului" este lupta dintre parabolă şi comunitatea de iubire a satului. Sunt unii cari, însă, nu au văzut de cât o legendă perimată, alţii luptă între mentalitatea satului şi cea a factorilor civilizatori. Ţăranii şi copiii şi noi, câţiva, care voim să ne asemănăm lor şi fratelui Vidrei, frate bun cu Niculaiţă Minciună, însă, găsim în piesa lui V. Voiculescu alimentul spiritual autohton atât de căutat.

Meritul lui V. Voiculescu trebuie relevat însă şi din punctul de vedere al facturei piesii, nu numai al problematicei ei. In adevăr, unii s'au mirat găsind că satul vine pe scenă la tot pasul, că se amestecă mereu în intrigă şi au încheiat că autorul a luat satul de-avalma şi ni l-a înfăţişat fără discernământ.

„Satul" îşi are rostul lui în factura piesii. Satul este personagiu. Satul, este vădită intenţia autorului, împlineşte rolul chorului antic. Şi, pe această cale, nu e greu de descoperit că V. Voiculescu s'a îndreptat de principiile tragediei antice în compunerea piesii sale.

Regia d-lui Paul Gusti a fost onorabilă. Totuş trebuie să-i imputăm o notă de realism prea accentuată. Jocul condus de d-sa a fost „caracteristic" autentic şi plin de vioiciune. Insă am voi să vedem piesa într'o regie care să-i sublinieze întâiu de toate problematica tragică astfel cum am arătat-o noi. Nu putem încheia fără să arătăm impresia puternică pe care ne-a lăsat-o creaţia d-nei Sorana Ţopa. A fost o ţărancă îndrăgostită veritabilă, ştiind să lunece pe gama sentimentelor acesteia, ca sunetul în fluerul unui cântăreţ măiestru. O compoziţie foarte bună, în rolul primarului, d-l Ciprian şi, în rolul mumei, d-na Ciucurescu. Bun, deşi puţin şarjat, jandarmul lui Marius, impresionantă „faţa" lui Ghibericon (în Vânătorul). Iar Maestrul Notara în rolul bătrânului orb, a fost ca şoapta vântului care cântă prin frunzele pomilor taina pământului.

PAUL STERIAN.

CRONICA MARUNTA

REVISTA „Datina", care prin apariţia ei în oraşul Turnu Severin e chemată să facă utilul oficiu de răspândire a culturei, atacă *Gândirea* şi cercetarea noastră despre Eminescu, în câteva numere consecutive i sub trei iscălituri, astfel ca să nu lase îndoiala că ne aflăm în faţa unei acţiuni organizate. La început n'am crezut necesară o lămurire suplimetară, considerând felul în care se vorbea despre *Spiritualitatea lui Eminescu* o rătăcire pe care însuşi autorul o va regreta mai târziu. Dar atacurile s'au repetat cu doi asociaţi, într'un limbagiu comun agresiunilor de ziar politic, care pune în discuţie caracterul de revistă literară ce vrea totuşi să-şi atribue publicaţia severineană.

Nici de data aceasta nu aveam să răspundem, pentru acelaş motiv pentru care am tăcut oridecâteori s'au desbătut studiile sau articolele ce am publicat în ultimii ani. Anume, socotim polemica pe care o fac unii la noi o pierdere de vreme, care în plus dă aparenţa unor calităţi absente. Polemica este darul marilor talente literare sau masca celor ce n'au a spune ceva dela ei. Polemica cu orice preţ! Şi fără îndoială că această constatare banală e valabilă şi pentru politiciani, cu care polemiştii literari de ocazie se potrivesc în mijloace şi în scop adică întrutotul şi în toate. Căci e tot atât de banal adevărat că revistele noastre literare sufăr de politicianizare.

Dacă ne-am hotărît, totuşi, la aceste rânduri, este, aşa dar, nu pentru a „polemiza", ci spre a corecta de politicianism o publicaţie care merită un nume mai bun. In paginile ei, nu unul ci trei colaboratori deformează cercetarea noastră, a cărei răstălmăcire ceilalţi doi şi-au însuşit-o dela cel dintâiu, fără a o fi reflectat personal, şi ea s'a întins şi la un recenzent de jurnal, citat de aceşti polemişti, după care şi-a apropiat-o şi el.

Intâiul polemist, ceilalţi doi şi recenzentul de jurnal, spun cu un singur glas că *Spiritualitatea lui Eminescu* a căutat să dovedească, nici mai mult nici mai puţin, decât că Eminescu este un poet ortodox. Iată ce scrie textual unul din patru: „când a vrut *să scoată* pe Eminescu ortodox". Şi în continuare: „Dacă argumentele ar fi fost adevărate ar fi dovedit cel mult că în opera lui Eminescu se găseau elemente creştine". De ce restricţiunea „cel mult"? Sau sunt sau nu sunt elemente creştine în spiritualitatea lui Eminescu. Dar că opera sa ar cuprinde mai mult sau mai puţin elemente creştine, e un mod de judecată neobişnuit în studiile literare.

Noi am arătat că *Luceafărul* este o sinteză de elemente păgâne şi creştine, păgâne antice, şi nicăeri în întinderea acelei cercetări n'am conchis că Eminescu este un poet ortodox, aşa cum înţeleg cei patru polemişti, şi nici atât, că el este un poet pur creştin. Dimpotrivă, am spus că dumnezeirea lui Eminescu este impusă din punctul de vedere creştin, în formarea ei dându-şi întâlnire filosofii care nu sunt creştine. Acesta este rezultatul la care duce o cercetare obiectivă şi propunându-ne să cercetăm spiritualitatea lui Eminescu n'avem tocmai noi să ascundem rezultatul la care ajunsesem. Titlul spune lămurit că studiem spiritualitatea lui Eminescu, deci elementele ei componente, fără intenţiunea de a majora sau diminua pe unele în dauna sau în favoarea altora, ca să iasă o concluzie dată de mai înainte.

Acest procedeu, a argumenta şi a potrivi faptele în vederea unei concluzii găsite a priori argumentării, este procedeul tipic al politicianului, şi când polemiştii noştri sunt obsedaţi de el, arată cât de înrădăcinată e în mentalitatea contemporanilor politicianizarea. Chiar şi felul lor de a vorbi este politician: „a vrut să scoată pe Eminescu ortodox".

Un spirit neprihănisit de politicianism şi doritor de adevăruri culturale româneşti, dacă voea să se ocupe cu acel studiu, s'ar fi oprit la cât cercetează el, şi ar fi notat că Eminescu a avut o înaltă spiritualitate, ignorată de generaţiile vechi, şi care s'a revelat în actuala generaţie ca o urmare a faptului că ei i-a fost dat să i se reveleze însăşi spiritualitatea. E adevărat, şi e un semn îmbucurător al vremii noastre, că astăzi toată lumea vorbeşte, până şi presa politică, de spiritual, spiritualitate, autohtonism, de o generaţie nouă, etc.

Şi nu cumva oare miezul multiplelor polemici şi nesfârşitelor atacuri contra *Gândirii* zace în vina acestei generaţii de a se fi făcut purtătoare de aceste adevăruri noui?

RADU DRAGNEA

EOMUL DOGMATIC. Atragem atenția cititorilor noștri asupra importantului studiu al d-lu Lucian Blaga, a cărui tipărire se începe în numărul de față. *Eonul Dogmatic* va continua în numerele de Ianuarie și Februarie. El cuprinde următoarelele capitole:

1. Considerațiuni introductive. Aspecte istorice ale dogmei.

2. Antinomii transfigurate.

3. Paradoxiile metafizicei.

4. Contradicția în știință și în dogmă.

5. Gândirea prelogică și dogma.

6. Intelect enstatic și intelect ecstatic.

7. Dogma și transcendentul.

8. Dogma și experiența.

9. Realism, ficționalism, dogmatism.

10. Perspectivele minus-cunoașterei.

11. Eonul dogmatic.

Din „dogmele" elenistice și din dogmele creștine, Lucian Blaga formulează, după o analiză a structurii lor făcută cu admirabilă pătrundere, o metodă de cunoaștere deobiceiu disprețuită de filosofi: *metoda dogmatică a intelectului extatic.* Nu-l interesează dogmele ca formulă de credință, — el le socotește perimate, — dar îl interesează dogmaticul ca metodă filosofică posibilă a unei noi creațiuni de dogme. Vizionar prin natura personalității sale poetice, autorul— cum se va vedea din concluziile studiului său, — considerând epoca noastră prin analogie cu epoca elenistică, desluşeşte din ruinele sistemelor filosofice cunoscute nevoia unei noi spiritualități și a unui nou „absolut" ce s'ar închegă dincolo de tendințele sincretiste ale unora din gânditorii vremii noastre. (Hermann von Keyserling, de pildă). In ce va consta această nouă spiritualitate? Care va fi conținutul acestui nou absolut? Va fi cel creștin? In opoziție fundamentală cu Nicolae Berdiaew, autorul *Evului mediu cel nou*, Lucian Blaga nu vede această posibilitatea care ar însemna o simplă restaurare.

După dânsul, e vorba de perspectivele vizionare ale unei noi metafizici, ale *metafizicei unice*, creată impersonal de intelectul extatic după metoda dogmatică, proprie spiritului uman ca orice altă metodă.

Problema, firește, poate da naștere la variate și fecunde discuțiuni.

Cei cari, spre deosebire de Lucian Blaga, cred în dogma creștină, — eu mă număr printre aceștia — și nu văd posibilă o nouă dogmă decât printr'o nouă revelație care să-i dea conținut, (revelația istorică a lui Isus Christos), vor prețui totuși claritatea fără egal cu care se definește filosofic, pentru întâia oară dogmaticul.

Iar cei cari se ocupă cu filosofia, citind *Eonul dogmatic*, vor fi, credem, de acord cu noi că gândirea românească, tributară deobiceiu, înscrie prin acest studiu o excepțională pagină de originalitate și profunzime.

. C.

ABUNDENȚĂ. Cu prilejul celor 10 ani care se încheie cu acest număr festiv, toți membrii grupării *Gândirea* și colaboratorii noștri răsleți au ținut să cinstească evenimentul prin contribuțiile lor literare. Numărul de față amenința să ia proporții pe care nu le-ar fi putut suporta casa revistei. Astfel am fost nevoiți să amânăm pentru numerile viitoare poesiile, proza și studiile sosite prea târziu sau având o întindere prea mare. Regretăm că, între altele, n'au putut încăpea bucățile d-lor *I. Agârbiceanu, Ion Minulescu și I. M. Marinescu.*

Dintre studiile și esseurile primite anunțăm:

Vasile Băncilă: Călătorie în Evul-Mediu.

G. Breazul: Concepțiile dominante în muzica românească de azi.

Radu Dragnea: Mateiu Ion Carageale.

Dragoș Protopopescu: Un pamfletar al Crucii Chesterton (sfârștiul).

Nichifor Crainic: Sensul teologic al frumosului.

Pamfil Șeicaru: Joseph d'Arbaud.

Tudor Vianu: Gândirea lui Lucian Blaga.

Nicolae Roșu: Filosofia contemporană a Istoriei.

TOMA VLĂDESCU, noul nostru colaborator, și-a făcut debutul literar în limbă franceză, publicând în *Mercure de France* și în *Latinité* studii ce i-au atras imediat elogiile criticei pariziene. Acum trei ani, la Paris, Henri Massis ne cerea relații asupra acestui nume pe atunci necunoscut. Am dat din umeri, nebănuind măcar pe analistul pătrunzător și pe stilistul virtuos care avea să împodobească paginile *Gândiri* cu studiul *Un rău fără leac sau Despre câțiva călători chinuiți.*

RECTIFICARE. In numărul trecut, la poesia *Cântec de toamnă* semnată de *Al. A. Philippide*, s'a omis mențiunea: „traducere din Charles Baudelaire". Greșala cade asupră-ne, iar nici decum în seama distinsului poet al *Stâncilor Fulgerate.*

Secretar de Redacție: Al. Bădăuță

La Administrația revistei se găsesc de vânzare colecțiile „Gândirei“ *pe toți anii trecuți — cu prețul :*

100 lei anul I,
120 lei anul II,
180 lei anul III,
200 lei anul IV,
30 lei anul V,
300 lei anul VI,

și câte 350 lei, fiecare din anii următori.

Pentru învățători, studenți și elevi de liceu, „Gândirea“ *face, la aceste prețuri, o reducere de 25 %...*

*
* *

Tabla de Materii completă a celor zece ani de apariție ai „Gândirei“ *va fi anexată în paginile numărului pe Ianuarie al revistei.*

RODICA MANIU — FETE SPALĂ GRÂU

ISER MANTILA NEAGRĂ

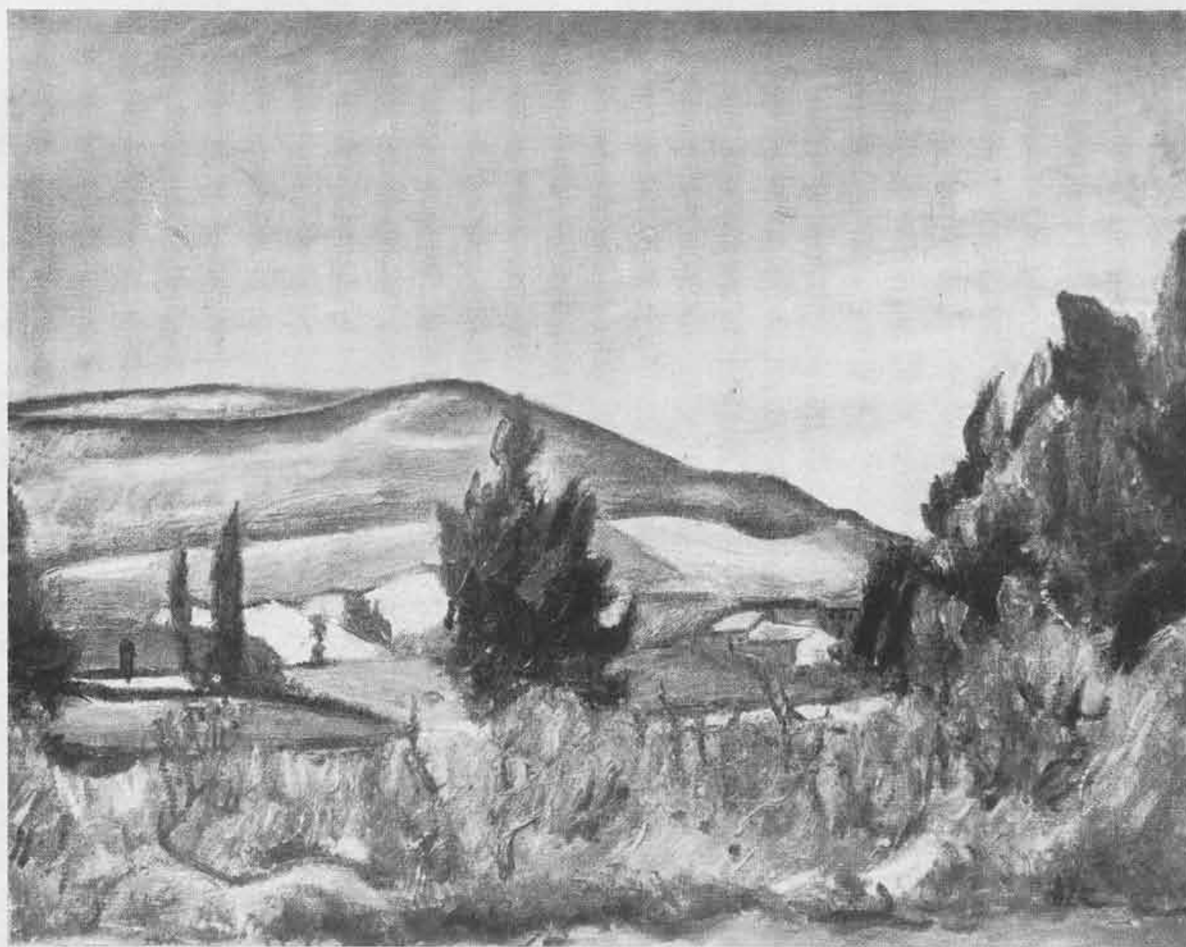
ŞTEFAN POPESCU LA SCUTARI

C. C. CONSTANTINESCU PIAȚĂ

RODICA MANIU CULESUL VIEI

ISER — PEISAJ LÂNGĂ BURGOS

C. C. CONSTANTINESCU *ALI*

ŞTEFAN POPESCU — LA TURTUCAIA